

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**HRADY V MAJETKU CÍRKEVNÍCH INSTITUCÍ
A JEJICH ÚLOHA VE STŘEDOVĚKU
A NOVOVĚKU**

Jana Třísková

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program - Archeologie

Studijní obor - Archeologie

Diplomová práce

**HRADY V MAJETKU CÍRKEVNÍCH INSTITUCÍ
A JEJICH ÚLOHA VE STŘEDOVĚKU
A NOVOVĚKU**

Jana Třísková

Vedoucí práce:

PhDr. Josef Hložek, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu práce PhDr. Josefu Hložkovi, Ph.D. za odborné konzultace, cenné rady, ochotu a nedocenitelnou pomoc při tvorbě této práce.

Obsah

1	ÚVOD	7
2	CÍLE PRÁCE	9
3	HRADY V MAJETKU CÍRKEVNÍCH INSTITUCÍ	10
	3.1 Klášterní instituce	11
	3.2 Pražské biskupství a arcibiskupství.....	12
	3.3 Rytířské řády.....	14
	3.3.1 Řád Johanitů.....	15
	3.3.2 Řád německých rytířů	16
	3.4 Řád Jezuitů	17
	3.5 Ostatní církevní instituce	17
4	DATABÁZE A METODIKA PRÁCE	19
5	HRADY V MAJETKU KLÁŠTERNÍCH INSTITUCÍ	20
6	HRADY V MAJETKU PRAŽSKÉHO BISKUPSTVÍ A ARCIBISKUPSTVÍ	37
7	HRADY V MAJETKU ŘÁDU JOHANITŮ	47
8	HRADY V MAJETKU ŘÁDU NĚMĚCKÝCH RYTÍŘŮ	55
9	HRADY V MAJETKU ŘÁDU JEZUITŮ	63
10	HRADY V MAJETKU OSTATNÍCH INSTITUCÍ	68
11	HRADY STAVĚNÉ CÍRKEVNÍMI INSTITUCEMI	74
	11.1 Broumov (okr. Náchod).....	74
	11.2 Hrad u Božanova (okr. Náchod).....	76
	11.3 Kuglvajt (okr. Hlavní město Praha).....	80
	11.4 Liběhrad (okr. Praha-západ).....	82
	11.5 Netolice (okr. Prachatice)	86

11.6 Šember (okr. Kolín)	88
11.7 Toužim (okr. Karlovy Vary).....	90
11.8 Vlčinec (okr. Náchod).....	92
11.9 Žáravice (okr. Pardubice)	94
11.10 Zahradka (okr. Pelhřimov).....	96
12 ZÁVĚR.....	101
13 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	105
14 INTERNETOVÉ ZDROJE	120
15 RESUMÉ.....	121
16 OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	123

1 ÚVOD

Středověké hrady od nepaměti stojí v popředí zájmu odborné i laické veřejnosti a dostává se jim značné pozornosti. Již od novověku byla středověkým hradům a jejich pozůstatkům věnována pozornost v různých souvislostech (Durdík 1995, 10; Durdík 2008a; Plaček 1996, 7). Mezi nejstarší komplexně koncipované práce o hradech patří bezesporu díla F. A. Hebera (1843-1849) a A. Sedláčka (1882-1927), na které navazuje neméně impozantní práce D. Menclové (1972a,b), T. Durdíka (např. 2009), F. Gabriela (2006) a dalších badatelů. Namátkou můžeme zmínit práce V. Knolla, P. Boliny, V. Krčmáře, D. Kováře (Durdík – Bolina 2001; Karel – Knoll – Krčmář 2009; Kovář 2012) i řady dalších. Středověký hrad jako významný kulturně-historický fenomén vrcholného a pozdního středověku představuje ve své transformované podobě neobyčejně cenný pramen archeologie, historie, architektury či dalších vědních oborů a disciplín. Z hlediska poznání hradních areálů a jejich interpretace je nezbytný interdisciplinární přístup, který v rámci poznání jednotlivých objektů umožňuje využití co nejširší pramenné základny (zejména Durdík 2007a, 3; dále např. Gabriel 2002, 499; Hložek 2012a, 6).

V době svého vzniku představoval hrad velmi komplikovaný artefakt, mající konkrétní význam, resp. okruh významů a funkcí, které se odrazily na jeho stavební podobě (k problematice významu a smyslu artefaktů především Neustupný 2010, 83), kterou dnes můžeme sledovat v archeologizované podobě (Neustupný 2007, 47). Část hradních areálů však zůstala i v mladších obdobích součástí živé kultury. Využití a význam těchto objektů však byl povětšinou oproti vrcholně a pozdně středověkému období diametrálně odlišný. Část hradů se pak po svém zániku stala zdrojem vítaného stavebního materiálu (např. Herout 1986, 15-16). Některé z hradních staveb, doložené písemnými prameny, dnes nejsme schopni ztotožnit s konkrétními objekty (Karel – Krčmář 2006, 10-11). Studium českých hradů poskytuje mnoho důležitých informací a poznatků, které se však netýkají jen hradů samotných, ale také sídelních a jiných struktur různého řádu, které s hradními areály souvisely. Díky cílenému systematicky a komplexně orientovanému českému bádání o hradech, chápaných do nedávné doby jako tzv. česká škola (Durdík 2007a, 7), se česká

kastellologie i archeologie středověku umístila na přední evropské pozice (též Durdík 1986a; Durdík 1998a; Durdík 2007a, 6-7).

Hrady představovaly v době svého vzniku polyfunkční objekty, které zpravidla obsahovaly rezidenční a hospodářsko-provozní komponentu. Byly objekty více či méně hájitelnými a zasávaly rozličné spektrum funkcí; zejména funkci rezidenční, obytnou, vojenskou, hospodářskou, centrální a správní. Každý hrad pak měl, kromě své čistě pragmatické funkce, také symbolický smysl, jehož odraz můžeme dnes dokumentovat na širokém spektru lokalit (k této problematice zejména Villena a kol. 1975; Kolektiv 1977; Böhme - Friedrich - Schock-Werner 2004; Durdík 2001a, 46; Gabriel 2002; Gabriel 2006; 14-16). Počátky českých hradů můžeme vysledovat do zeměpanského prostředí počátku 13. století (např. Durdík 1982; 2007b). Velmi záhy se staly základem rodů se šlechtických pozemkových domén (Klápště 2005, 170-181) a v neposlední řadě také významným nástrojem hradní politiky církevních institucí (k této problematice na příkladu hradů pražského biskupství a arcibiskupství Durdík-Bolina 1996; Mysliveček – Koubová – Vrbenská 1995). Za současného stavu poznání některých menších hradů 13. století, založených na hranicích rodů se církevních a světských domén, je možné předpokládat jejich souvislost nejen s kolonizačními aktivitami, které souvisely nejen s výsadbou nových sídelních struktur, ale také, podobně jako např. v případě významných šlechtických rodů, s prospekci cílenou především na možná ložiska barevných a drahých kovů. Na tomto místě můžeme zmínit nejen prospekční činnost pánů z Krumlova na Českokrumlovsku, ale také možný význam dvou menších hradních objektů u Bernartic na Písecku či rodící se doménu pánů ze Strakonice v povodí řeky Otavy (např. Gersdorfová – Hložek – Menšík 2014; v širších souvislostech např. Knoll 2015).

Řada objektů, představující původně opory malých domén světské vrchnosti, se pak v rámci územní politiky zejména klášterních institucí dostává do majetku církve, která je sama užívala k různým účelům či je pronajímala (např. Durdík 2009; Hložek 2012b; Anderle - Rožmberský – Švábek 1991). Na základě dosavadních poznatků tak můžeme i v případě církevních institucí hovořit o cílené tzv. hradní politice.

2 CÍLE PRÁCE

Cílem této práce je nastínění problematiky úlohy hradů v majetku církevních institucí. V rámci jednotlivých kapitol bude věnována pozornost otázkám úlohy hradů v rámci domén jednotlivých církevních institucí. Důraz je kladen na proces vzniku či získání jednotlivých hradů, ale také na rekonstrukci spektra jejich možných funkcí, které zastávaly a v neposlední řadě také na stavební podobu sledovaných, zejména kláštery stavěných objektů (srov. Durdík 1995). U jednotlivých církevních subjektů bude učiněn pokus o rekonstrukci jejich „hradní politiky“. Dalším z cílů práce je předložení uceleného přehledu hradů v majetku církevních institucí na území Čech, či zodpovězení otázky, zda se lišila „hradní politika“ církevních institucí od obdobného jednání spojeného s královským či šlechtickým prostředím. Další opevněné objekty, např. řádové komendy jsou v práci pojednány z důvodu co nejkomplexnějšího pohledu jen pouze okrajově a bude jim věnována v budoucnu samostatná práce.

Pro potřeby této práce jsou považovány za hrady všechny objekty, doposud odbornou literaturou za hrady považované (např. Durdík 2002, 2004a, 2008b, 2011), byť u některých lokalit může být jejich zařazení mezi hrady poněkud sporné (k užívání termínu „hrad“ zejména Gabriel 2002; 2006). Východiskem z této situace by byla pouze definice formální struktury „hradu“, kterou však doposud ani česká ani evropská archeologie středověku a kastellologie nenabízí (srov. Villena a kol. 1975; Kolektiv 1977; Böhme - Friedrich - Schock-Werner 2004).

3 HRADY V MAJETKU CÍRKEVNÍCH INSTITUCÍ

Období 12. století je možné považovat za dobu ekonomického vzestupu, se kterým je spojována vnitřní kolonizace, osidlování dříve zalesněných území, přísnější sociální diferenciacce, zakládání nových klášterů, rozvoj církevní správy a vytvoření farní soustavy (např. Kalina 2006, 89). Následně ve 13. století započala tzv. vnější kolonizace, jež byla nesena německými kolonisty (Klápště – Sláma – Smetánka – Žemlička 1982; Klápště 2005, 170). Kolonizace klášterních institucí byla zahájena na konci 12. století a pokračovala až do první poloviny 14. století. Rozsah kolonizace byl v rámci jednotlivých klášterů odlišný (Klápště 2005, 176).

Na základě rozdělení majetku v předhusitských Čechách připadalo církevním institucím 28% veškeré půdy. Plzeňsko mělo vzhledem k velkému majetku církve (39%), především klášterů, velmi odlišnou skladbu proti ostatním krajům (Bělohlávek a kol. 1985, 14). Na Plzeňsku i v dalších regionech pak patřil panovník i šlechta k významným donátorů klášterních institucí, čímž se výrazně posilovala jejich pozice, která se odrazila na s nimi také souvisejících kolonizačních počinech a aktivitách (Lavička – Čapek – Frölich – Havlice – Krajíc – Reitinger 2016, 159-186). Kolonizace velkými kláštery pak výraznou měrou přispěla k celkové urbanistické struktuře jednotlivých oblastí (Kalina 2006, 171). V tomto kontextu však nelze opomenout ani symbolický rozměr příslušných donací, mající mnohdy dopad také na mocenskou rovnováhu v jednotlivých oblastech.

Od 13. století můžeme sledovat narůstající počet hradů vlastněných či stavených církevními institucemi. Řada objektů v té době plnila funkce soukromých rezidencí církevních hodnostářů či se nacházela se v majetku příslušníků rodů, z nichž pocházeli. Od 13. století se pak hrady stávaly, vedle hradů královských, sídly příslušníků vyšší i nižší šlechty, a od 14. a zejména v 15. století také příslušníků ekonomicky silných měšťanských rodů. Zámožní měšťané se vlastnictvím opevněného objektu mohli přiblížit životu šlechty a mohli tak deklarovat své vyšší sociální postavení v soudobé společnosti. Pro některé se pak vlastnictví hradu mohlo stát legitimizačním instrumentem na cestě k nobilizaci (např. Austová 2009).

Husitské války pak způsobily značnou přeměnu v pozemkovém vlastnictví a především rozpad řady církevních domén, jejichž zpětná konsolidace představovala poměrně zdoluhavý proces (např. Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 19).

3.1 Klášterní instituce

Řeholní společenství tvořilo nejviditelnější část proudu zasvěceného života, které doprovází křesťanství již od samého počátku. V tomto společenství převládaly velmi asketické rysy, a to ať už šlo o poustevníky žijící na odlehlém a opuštěném místě za účelem duchovního očištění či určité mnišské komunity (Mezník 1995, 31). Na našem území se členové církevních řádů zavazovali k odmítání světského života a společně vedli život v určité odloučenosti. Společným znakem těchto církevních institucí bylo zachování evangelních rad čistoty, chudoby, poslušnosti a rovněž provádění manuálních prací. Klášterní instituce se dělily na mnoho skupin, řádů a kongregací s různě rozšířeným posláním (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 9). Klášter se stal místem, kde se spiritualita stala cestou naplňující touhu po věčných hodnotách. Izolovanost církevních komunit měla za úkol vzdálení příslušníků řádu od všech profánních návyků (Buben 2007, 9, 149). Kláštery byly určeny pro společenství mnichů i jeptišek. Společenství se řídila určitým řádem, resp. řeholí, obsahující duchovní životní normy (Herout 1961, 23, 26). Denní náplní řádového života bylo četba svatého místa, modlidby, oslavy liturgie a vykonávání manuálních prací. Kláštery se staly soběstačnou hospodářskou jednotkou a středisky vzdělanosti (Buben 2007, 10-11).

Kláštery byly zakládány panovníkem či příslušnicí šlechtických rodů a měly přispívat k rovnoměrnějšímu zalidnění země. Z počátku vznikaly kláštery pro benediktinské řády většinou ve větší vzdálenosti od měst. Poté se uplatnily i nové řády, jako jsou premonstráti či cisterciáci, jejichž kláštery se nacházely v blízkosti měst. Klášterní instituce se věnovaly duchovní správě farností. Kláštery byly zpočátku zakládány jako panovnická fundace, kde se odrazil symbol panovnické moci (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 14-15). České fundace byly vybavovány osedlou půdou s poddanými, od nichž církev pobírala

poddanské dávky. Tyto církevní instituce se snažily zvětšit počet svých majetků formou přijímání darů, zakoupení či vlastní kolonizační činností (Charvátová 2000, 73). Majetky byly získávány rovněž prostřednictvím směny, která se stala typickým prostředkem ke scelování klášterní domény. Vzdálené statky byly směněny za bližší lokality, neboť byly pro ekonomické záměry vyhovující.

V souvislosti s klášterními institucemi vznikalo či bylo získáno široké spektrum hradních objektů, které zastávaly správní, hospodářské či jiné funkce (viz níže), jako příklad lze zmínit hradní objekt v Netolicích (Kašička – Nechvátal 1990, 82-84). Určité objekty, které byly založené klášterními institucemi, se staly majetkoprávními oporami, jež měly zajišťovat ochranu (viz níže), lze uvést Hrad u Božanova (Sigl 1991-1992, 94-96) či Liběhrad (Hložek – Křivánek 2008, 297-298). Za husitských válek většina hradů v klášterním vlastnictví zanikla, či se hrady přeměnily na objekty mladšího charakteru.

3.2 Pražské biskupství a arcibiskupství

Biskupství vzniklo v Praze roku 973. Prvním pražským biskupem se stal Dětmar. Vznik této instituce posílilo postavení církve, která již v 11. století vyhlásila první národní světce a zemské patrony. Založení biskupství zbavilo Čechy závislosti na biskupství v Řezně. V rámci katolické církve se tato instituce stala nejvyšší na Českém území. Roku 1344 povýšil papež Kliment VI. pražské biskupství na arcibiskupství (Herout 1961; Kadlec 1991, 37-40), což mělo velký význam pro další rozvoj církevní zprávy v Čechách a i pro celkový kulturní vývoj v zemi (Kalina 2009, 88).

Do skupiny hradů této církevní instituce je možné zařadit jak objekty založené pražským biskupstvím či arcibiskupstvím, tak objekty touto institucí zakoupené, či jinak získané. Nejstarší sídlo pražských biskupů na Pražském hradě je doloženo v roce 935. V 80. letech 12. století byl dále touto institucí vystavěn hrad v Roudnici nad Labem a rovněž v druhé polovině 12. století biskupský dvůr na Malé Straně v Praze (Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986, 125-135; Durdík – Bolina 1996, 291; Kalina 2006, 89). Dále instituce vystavěla hrad v Horšovském Týně, který lze řadit ke špičkové

královské hradní architektuře (Durdík – Bolina 1996, 295). Zvolený reprezentativní hradní typ má bezesporu prestižní charakter, přičemž lze zde vidět možnosti druhého nejmocnějšího feudála v zemi (Durdík 2001a, 50). Do konce 13. století představují zděné objekty v rámci této instituce jen ojedinělé případy, které měly demonstrovat sociální postavení svých majitelů (Durdík 2009, 63). Ve 14. století nastává zlom v požadavcích na kvalitu jednotlivých biskupských objektů. Dochází k přikupování již stojících hradů, staví se nové objekty a dochází k výrazným přestavbám. Mnohé objekty, nacházející na nejasné hranici mezi tvrzí a hradem, nahrazují starší objekty charakteru dvorce (Durdík – Bolina 1996, 299, 302, 304). Při stavbě hradů bylo v oblibě použití bosovaných kvádrů, jako např. v Roudnici nad Labem (Durdík 2001a, 52; Menclová 1972a, 80-82). Za období vlády Jana Lucemburského a Karla IV. zůstávají vědomosti o hradech pražského biskupství a arcibiskupství velmi torzovité. Mnoho objektů zastávají spíše charakter dvorce a právě v tomto období se svou podobou přibližují skutečným hradům. Můžeme např. uvést hrad v Trhovém Štěpánově a Křivsoudov (Durdík – Bolina 1996, 299). Dále instituce získala hrady Starý Herštejn (Procházka 1989, 215-218) a Hřídelník (Durdík – Bolina 1996, 299). Za arcibiskupa Arnošta z Pardubic (1343-1364) zaznamenaly hrady znatelnou obnovu. Instituce získala ½ hradu v Rožmitále pod Třemšínem. Poslední významné období přinesla stavební aktivita za arcibiskupa Jana z Jenštejna, který žil v letech 1379-1400 (Durdík – Bolina 1996, 299-302). S jeho jménem je spojen bohatý stavební podnik. Lze např. uvést přestavbu hradu Kyšperka (Kaiser 1979, 45-47) a rozšíření Helfenburku u Úštěka (Menclová 1972a, 420-421).

Podoba stavěných objektů pražského biskupství a arcibiskupství se řadila ke stavební produkci ostatních soudobých velkých feudálů. Exkluzivní charakter hradních objektů zůstal zachován v celé této produkci (Durdík – Bolina 1996, 304). Neblahý průběh husitských válek znamenal pro rozkvět hradů této instituce velkou pohromu. Velká část majetků byla rozchvácena. Jednotlivé objekty se poté nacházely v majetku příslušníků z řad vyšší či nižší šlechty.

3.3 Rytířské řády

Ve středověku se novými církevními společenstvími staly rytířské řády. Členové řádů se stali ochránci a křesťanskými rytíři, a rovněž zastávali špitální funkce. V 11. století byla společenstva podporována papežem, jenž nabízel duchovní výsady chránící rytířské pozice. Členové šlechty, kteří se toužili stát součástí řádu, avšak se nechtěli vzdát účasti v boji, mohlo být stát se církevním rytířem určitým řešením v jejich životě (Lawrence 2012, 206). Nové řády vznikly v 11. a 12. století ve Svaté zemi a působily i na území Čech. Jednalo se o Řád templářů, Řád johanitů, jehož českou odnoží se stal Řád křižovníků s červenou hvězdou, a Řád německých rytířů (Nicole 2009, 3-4). Rovněž významným rytířským řádem na území Čech se také stal Řád křižovníků s červeným křížem (Buben 2002, 108-121).

Řády bojovaly proti nevěřícím a při obraně křesťanství. Činnost řádů zahrnovala duchovní péči a péči o chudé, nemocné a poutníky. Aktivity odpovídaly vnitřnímu členění na rytíře, řádové duchovní a laické bratry. Později se některé řády zaměřily pouze na duchovní péči a charitativní činnost (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 10). Řády se udržely do dnešní doby. Zajišťují charitativní a ošetrovatelskou péči. Také se věnují organizaci ve zdravotnických a sociálních zařízeních.

V souvislosti s rytířskými řády vznikalo velmi široké spektrum více či méně opevněných objektů, které nabývaly v evropském či mimoevropském prostředí podobu velkých řádových objektů, jako jsou např. Ploskovice (Buben 2002, 44) či Horažďovice (Birnbaurová 1947, 7-8) a kolonizačních opor (viz níže). Základní vojenskou a hospodářskou jednotkou byla komenda, jež odpovídala potřebám řádového života. Představovala domov pro bojeschopné rytíře, útulek pro veterány a poskytovala přístřeší poutníkům a nemocným (Durdík 1997, 52-55; Durdík 2009, 43). Komendy reprezentovaly plnohodnotné objekty s výraznými obrannými kvalitami a někdy až řádově srovnatelnými s hrady (viz níže).

3.3.1 Řád Johanitů

Johanité, též nazýváni rytíři Řádu sv. Jana Jeruzalémského, byli nejstarším rytířským řádem, který byl založen v roce 1154 v Jeruzalémě. Po získání Malty se vžilo označení Maltézští rytíři. Strukturou řádu se johanité podobali Řádu templářů, jenž byl ještě dříve uznaný. Znakem se stal bílý kříž. Jedná se o první rytířský řád uvedený do Čech v roce 1169 (Lawrence 2001, 240). Johanité se stali také jediným řádem působícím na našem území v období baroka. Kromě bratrů sloužily u řádu i ženské členky, které působily ve špitálních službách (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 83, 126). V čele řádu stál velmistr. Čechy byly teritoriálně řazeny mezi velkopřevorství v čele s velkopřevorem, jemuž byl podřízen převor, který řídil řádový konvent (Buben 2002, 27).

Podoba johanitských komend na našem území vycházela ze středoevropského prostředí a nebyla ovlivněna původem řádu ze středomoří. Podoba řádových hradů na území Čech se svým vzhledem příliš nelišila od soudobých hradních objektů příslušníků šlechtických rodů (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 84). Jako hlavní objekt lze uvést komendu na pražské Malé Straně u konce Juditina mostu (Herout 1961, 29). Na počátku 12. století byly založeny další komendy jako např. v Manětíně (Buben 2002, 43). Ve 13. století nastalo období šlechtických fundací, kde od mocného rodu Bavorů ze Strakonice známe komendu ve Strakonících (Birnbaurová 1947; Fibich – Durdík 2011, 7-9; Kalina 2006, 172).

Husitské války znamenaly pro majetky rytířských řádů i pro další církevní majetky pohromu. Část majetků byla vydrancována a část jich byla Zikmundem Lucemburským zastavována v důsledku naléhavé potřeby finančních prostředků. V tomto období řád přišel o komendu v Manětíně a Českém Dubu. Nedostatek peněz přinutil johanity zastavovat a následně rozprodávat majetky i v dalších obdobích. Řád si podžel především komendu v Praze a zcela specifický hrad ve Strakonících (Buben 2002, 45; Durdík 1997, 52-54; Fibich – Durdík 2011, 7-9).

3.3.2 Řád německých rytířů

Řád německých rytířů, též nazýván Řád Panny Marie Němců, byl založený v roce 1190 v Jeruzalémě (Buben 2002, 73, 79). Slučoval v sobě duchovní a rytířský princip. Podléhal řádovým jasně daným předpisům, jimiž se řídil každodenní život bratří-rytířů, kteří se zavazovali k ochraně poutníků do Svaté země (Bogdan 2009). Cílem každého rytíře bylo být nositelem naděje, zastáncem spravedlnosti, dárcem lásky, pochopení a vlídnosti. Řád se neomezoval svou činností jen na Svatou zemi (Fukala 2011, 80-96). Současně s bojem, který vedl na východě, byl velmi činný také v Evropě. Znakem řádu se stal černý kříž (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 145). Nejvyšší orgán představovala generální kapitula. V čele komendy stál komtur. Jeho nadřízeným byl zemský komtur, jenž vládl řádové provincii, která se nazývala bailliva (Buben 2002, 77).

Do Čech byli rytíři uvedeni po roce 1200. Ve 13. století se nevyskytoval žádný určitý typ. Koncem 13. a ve 14. století se na řádovém území ve východním Prusku vytvořil charakteristický čtyřkřídlý typ (Koventhaus). Tento typ byl omezen jen na tuto oblast, avšak komenda v Blatně a mladší fáze komendy na Starém Městě Pražském jím mohly být silně ovlivněny (Fukala 2011,110).

V roce 1204 byla před hradbami Starého Města pražského zřízena komenda a špitál (Durdík 2009, 493, 266). V roce 1207 obdrželi bratři Řepín a v roce 1233 přenesli své sídlo ke kostelu sv. Benedikta na Starém Městě pražském (Buben 2002, 87). Chomutov se stal hlavním řádovým objektem (Sýkora 2012, 166-168). O komendě v Drobovicích u Čáslavi nás informují pouze písemné prameny. Nejstarší horizont komend ještě neměl jasně pravidelnou podobu. Charakteristický řádový objekt lze pozorovat až ve 14. století. Na přelomu 13. a 14. století rytíři také stavěli nevelké hrady, které sloužily jako opěrné body jejich kolonizačního podnikání, jsou jimi např. Hrádek u Podmok (Durdík 2001b, 147-150) či Bradlo (Pilous 1989, 227). Menší pravidelná komenda v Blatně u Chomutova byla vystavěna v první polovině 14. století (Durdík 2000, 179-183; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 44). Koncem 14. století byla přestavěna pražská komenda (Durdík 2009, 493). Rovněž lze zmínit

objekty Býčkovice a Vítkův hradek (Myslivoček – Koubová – Vrbenská 1995, 249).

Král Václav IV. rád zatěžoval berněmi. Postupně byly zastaveny komendy v Blatně, Miletíně, Býčkovicích, Drobovicích, Chomutově a Řepíně (Buben 2002, 88). V pohusitském období si rád udržel velmi málo objektů, zejména Chomutov (Buben 2002, 88; Durdík 2000, 180-182; Sýkora 2012, 166-168).

3.4 Řád Jezuitů

Řád jezuitů byl založen v roce 1534 v Paříži, jehož posláním bylo přispět ke katolické reformě a pozvednutí křesťanského života. Do Prahy byl povolán v roce 1556 a mohl si vybrat z několika skomírajících klášterů (Čornejová 1995, 19-24; Herout 1961, 153-154). Jezuité způsobili agresivní průnik do měst, jenž nemá v 17. století obdoby. Usilovali o vlastní zdokonalování, zejména modlitbami, zpytováním svědomí a přijímáním svátostí. Poslušnost byla nezbytností, měla být striktně dodržována přísná řehole řádu. Dalším cílem bylo úsilí o spásu duší bližních (Buben 2012, 11). Jezuité konali kázání, učili na školách a působili v duchovní správě. Věnovali se misiím v Evropě, ale i zámoří (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 124). V roce 1773 byl řád Josefem II. zrušen. Obnoven byl až v roce 1814 (Čornejová 1995, 207).

V době svého vzniku a v době působení řádu na našem území se do jeho majetku dostalo několik původně opevněných objektů, které v tomto období však již neplnily své původní funkce, ale představovaly specificky upravované, zejména rezidenční objekty, jimiž jsou např. Hrádek v Kutné Hoře (Menclová 1972b, 179-181) či Úštěk (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 682).

3.5 Ostatní církevní instituce

Následně uvádím církevní instituce, které nebyly výše zmíněny. Jedná se o vyšehradskou kapitolu, která je nazývána královskou kolegiátní kapitulou u sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Byla založena prvním českým králem Vratislavem

II. roku 1070. Jedná o sbor kněží, kteří sloužili u baziliky sv. Petra a Pavla. Kapitula byla církevní instituce nezávislá na pražském biskupství, přičemž byla podřízena přímo Vatikánu, tedy papeži. Založena byla kvůli upevnění moci knížete a také oslabení vlivu pražského biskupství (Bedrníček 2005, 16; Hojerová 2014, 109). Litomyšlské biskupství bylo založeno v souvislosti se zřízením pražského arcibiskupství. Bylo zřízeno v roce 1344 bullou papeže Klementa VI., avšak zaniklo za období husitských válek (Hledíková 1994, 29-34). Katedrální kapitula u sv. Štěpána v Litoměřicích byla založena knížetem Svytlahem II. v roce 1057. Nástupcem se v roce 1655 stalo litoměřické biskupství (Macek 2005). Ostatní církevní instituce si pořizovaly a stavěly hradní objekty zřejmě z podobných důvodů jako výše zmíněné instituce.

4 DATABÁZE A METODIKA PRÁCE

Informace použité v databázi (k roli databází v archeologii Neustupný 1994, 121-122) vychází z odborné archeologické a historické literatury a jsou doplněny o další informace, které vyplynuly z dalšího zhodnocení jednotlivých lokalit. Databáze je rozdělena do 6 skupin podle jednotlivých církevních institucí. Databáze dále obsahuje údaje celkem o 89 hradech, týkající se jejich základních historických souvislostí, základních rysů stavební podoby jednotlivých objektů a základních informací geografického charakteru. Množství informací k jednotlivým lokalitám pak odpovídá jejich stavu dochování a míře jejich poznání, resp. množství dostupných či publikovaných informací. Kromě sumarizace hradů vlastněných jednotlivými církevními institucemi a jejich stručného popisu byla věnována značná pozornost rekonstrukci významu objektů, které jsou považovány za hradní novostavby klášterních institucí a vyšehradské kapituly. V umístění těchto hradů v krajině a v jejich stavební podobě se pak mohly nejvíce odrazit požadavky stavebníka na soubor funkcí, které, zejména ve srovnání s původně šlechtickými hrady ve vlastnictví církve, měly konkrétní objekty zastávat. Hrady vlastněné jednotlivými církevními institucemi jsou pak vyznačeny na mapkách v textu práce. U hradních novostaveb souvisejících s kláštery, kterým byly věnovány dílčí kapitoly práce, byl učiněn pokus o stručnou rekonstrukci jejich sídelně geografických souvislostí. Tato rekonstrukce je však limitována rozsahem práce a jednotlivým lokalitám bude věnována další pozornost na jiném místě.

5 HRADY V MAJETKU KLÁŠTERNÍCH INSTITUCÍ

V majetku klášterních institucí figurovalo v období středověku a novověku 30 objektů, které můžeme považovat za hrady (Obr. 1). Jedná se o hrady Blatník (Musil – Plaček – Úlovec 2005), Boršov nad Vltavou (Kovář 1994), Broumov (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), Děvín (Durdík 1981b), Dolní Bělá (Durdík – Sušický 2005), Hrad u Božanova (Sigl 1991-1992), Hrádek u České Břízy (Miler – Valenta 1993), Jirny (Špaček 2007), Komberk (Anderle – Rožmberský – Švábek 1991), Krašov (Durdík 1974), Kuglvajt (Vacek 1934), Kyjov (Rožmberský 1995), Lanšperk (Dušek 1997), Liběhrad (Durdík – Sušický 2000), Litice (Durdík – Sušický 2005), Maleš (Pachner 2004), Malešov (Hejna 1961), Netolice (Michálek – Frölich 1987), Pacov (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), Pecka (Durdík 1998b), Prostiboř (Procházka 1988), Smrdov (Pehal 2006), Strašná Skála (Fišera 2004), Stříbrná Skalice (Durdík 1976), Šember (Durdík – Sušický 2000), Tehov (Úlovec 2005), Toužim (Úlovec 2005), Vlčinec (Palma 1932-1933), Žáravice (Durdík 2011) a Želiv (Vlček – Sommer – Foltýn 1998).

Cisterciácký klášter v Plasích je v rozmezí let 1282 až 1785 podle dochovaných písemných pramenů spojen se čtyřmi hradními objekty. Jedná se o hrady Dolní Bělá, Hrádek u České Břízy, Krašov a Kuglvajt. Hrad v Dolní Bělé okr. Plzeň-sever byl plaským klášterem zakoupen ve velmi špatném stavu již po renesanční přestavbě v roce 1757. V majetku kláštera se nyní již zámecký objekt nacházel až do jeho zrušení v roce 1785. Objekt v rámci klášterního panství spíše chátral a sloužil spíše k hospodářským účelům a následně sloužil coby zdroj stavebního materiálu (Durdík – Sušický 2005, 29-32; Sedláček 1937, 123).

Hrádek u České Břízy okr. Plzeň-sever vstupuje do evidence písemných pramenů snad v roce 1289 v souvislosti s objektem označeným jako „predium Stegin“, s nímž je ztotožňován. Tento objekt byl součástí prodaného či zastaveného zboží Otou z Kařeza kláštera v Plasích. Součástí tohoto zboží byla ves Hromnice, která je zmiňována již roku 1182 při prodeji vsí Býkov a Vlčkov plaskému opatovi. První písemná zmínka o vsi Česká Bříza pochází z roku 1401. V této době byla součástí majetku rokycanského proboštví. Na základě

nečetných keramických zlomků můžeme dobu života hradu datovat do 2. poloviny 13. století (Miler – Valenta 1993, 257-260; též Profous 1974, 169, 304). Z dosavadních poznatků o lokalitě je možné předpokládat, že se jednalo o malý centrální objekt velmi skromného šlechtického panství, jemuž nejspíše dominoval nevelký věžovitý objekt založený na skalním suku odděleném od předhradí šíjovým příkopem. S ohledem na malé rozměry hradního jádra a situaci na předhradí je možné dále předpokládat, že i tato část hradního areálu byla využívána k obytným účelům. Po připojení ke klášternímu panství mohl hrad dočasně plnit funkci lokálního správního centra, ale z důvodu klesajícího významu nespíše zakrátko zanikl.

Hrad Krašov okr. Plzeň-sever byl zakoupen v roce 1678 a pro potřeby kláštera barokně upraven. Původní hrad bergfritového typu formovaný složitějším stavebním vývojem a zejména přestavbou hradního jádra již ze 13. století sloužil po barokní přestavbě jako letní sídlo mnichů. V této podobě je zachycen Krašov na rytině R. Röhricha z roku 1795 (Durdík 2009, 294, obr. 624). Po zrušení kláštera neudržovaný hrad chátral (Durdík – Sušický 2005, 87-90; Menclová 1972a 140-142, 438-441; Sedláček 1937, 121).

Posledním v tomto případě předpokládaným hradem v majetku kláštera v Plasích byl Kuglvajt založený na území dnešního hlavního města Prahy. Objekt je v písemných pramenech zmíněn v roce 1378 při lokalizaci vinice (Sedláček 1935a, 299; Zoubek 1875, nestránkováno) a snad také v roce 1452, ovšem bez bližších informací. Tato zpráva zmiňuje pouze existenci věže patrně v oblasti dnešní Prahy 5. Význam tohoto hradu nám zatím uniká, ale s ohledem na „hradní politiku“ dalších církevních institucí mohl být tento spíše nevelký hrad založen za účelem správy a jisté formy „ochrany“ vzdálenějších klášterních majetků v místech s ne zcela vyjasněnými majetkoprávními poměry.

Benediktinský klášter v Kladrubech vlastnil v rozmezí let 1365 až 1785 dle dochované písemné evidence třemi hradní objekty; Komberk, Kyjov a Prostiboř. Hrad Komberk vznikl podobně jako Hrádek u České Břízy jako méně náročné centrum malého šlechtického zboží. Poprvé je hrad zmiňován v písemných pramenech v roce 1313 v predikátu Ojíře z Komberka, který jej v roce 1340 odproda tepelskému klášteru. K příslušenství hradu náležel také

mlýn a rybník pod hradem dochovaný na zemědělsky obdělávané půdě v podobě výrazného reliktu původní hráze. Klášter v Kladrubech získal hrad směnou za jiné zboží se Ctiborem ze Švamberka roku 1368, který jej získal od kláštera v Teplé (viz níže). Klášter v Kladrubech získáním hradu a jeho dominia propojil v rámci dlouhodobých centralizačních snah své dominium v jeden územní celek s proboštvím v Touškově s Malesicemi a hradem Kyjov (Anderle - Rožmberský - Švábek 1991, 119). V době, kdy se hrad nacházel v klášterním majetku, neplnil funkci sídla, ale stal se spíše nepříliš udržovaným hospodářským centrem části klášterních majetků. Rovněž v majetku rodu Švamberků nebyl nejspíše rezidenčním objektem. V roce 1422 dal klášter stále ještě obyvatelný (?) hrad s příslušenstvím do zástavy Vilémovi z Nečtin a poté následovala řada světských majitelů. V roce 1558 je Komberk připomínán jako pustý. Někdejší komberské zboží klášter získal zpět v roce 1651 a vlastnil jej až do svého zrušení v roce 1785. Poměrně úzkému hradnímu jádru vybudovanému na skalním bloku odděleném od rozsáhlého předhradí dominoval věžovitý objekt, jehož do skály vylámaný suterén je částečně dochován. V protější části hradního jádra vznikl další, nejspíše podsklepený objekt, z něhož se částečně v podobě terénního reliktu dochoval suterén přístupný původně vstupní šíjí. I přes poměrně úsporné řešení spadající do kontextu méně náročných hradů se v případě jádra hradu Komberk můžeme setkat se snahou o poměrně módní a z hlediska pohledu vyvážené dvoupólové řešení. S ohledem na stav dochování hradu, v jehož zástavbě se do značné míry uplatnily dřevohliněné konstrukce, neznáme jeho stavební vývoj a podobu v době kdy se nacházel v klášterním majetku. Po zániku hradu vznikl v nevelké vzdálenosti rozsáhlý hospodářský dvůr (Durdík – Sušický 2005, 80-81; Miler 1992, 11; Sedláček 1937, 162).

Nedaleký hrad Kyjov okr. Plzeň-sever je v dochovaných písemných pramenech poprvé uveden v roce 1365, kdy jej klášter získal směnou za jiné majetky. V tomto období byl ve vlastnictví kladrubského kláštera také nedaleký hrad Komberk a obě nevelká panství spojil v jeden celek. Jak dlouho se nacházel hrad v majetku kláštera a kdy zanikl není zcela jasné. Nicméně je možné předpokládat, že nejpozději za husitských válek opět nejspíše utilitárně využívaný původně malý šlechtický hrad zaniká (Sedláček 1937, 248-249). Na

konci 15. století je hrad již uváděn jako pustý. V tomto období se někdejší kyjovské panství nachází v majetku světských osob. Stavební podoba hradu není zcela jasná, ale je zřejmé, že se v jeho konstrukcích uplatňovalo zejména dřevo. S ohledem na nálezy mazanice nelze vyloučit, že hrad zanikl, či že byl v době svého života postižen požárem. Svým úsporným řešením však plně zapadá do kontextu menších šlechtických hradů, jakými byl původně Komberk i hrádek u České Břízy.

Prostiboř okr. Tachov je poprvé zmiňovaná v roce 1235. V roce 1333 se hrad objevuje v predikátu Habarta z Prostiboře. V roce 1372 byl hrad odkoupen klášteřem. Mezi roky 1407, 1410 a 1412 byl hrad zastavován světským osobám. Kladrubský klášter jej formálně vlastnil do roku 1427, kdy hrad připadl Markétě ze Šternberka (Bělohlávek a kol. 1985, 521; Sedláček 1935b, 183-184). Menší a nejspíše nepřilíš významný hrad spadající do kontextu hradů bergfritového typu zakoupil klášter jako součást jeho panství či k ochraně dalších majetků v této oblasti.

Cisterciácký klášter na Zbraslavi vlastnil v rozmezí od roku 1304 do doby okolo roku 1541 na základě dochované písemné evidence dvěma hrady, jimž jsou Lanšperk a Liběhrad. Hrad Lanšperk okr. Ústí nad Orlicí je královského založení. V dochovaných písemných pramenech je poprvé uveden v roce 1285, kdy jej Václav II. daroval Závišovi z Falkenštejna. V roce 1304 připadl hrad do rukou kláštera na Zbraslavi. V letech 1338-1341 byl zastavován a v roce 1358 získalo hrad směnou biskupství v Litomyšli, viz níže. Hlavním obranným prvkem hradu byla plášťová zeď, jež se velmi dobře dochavala na čelní straně (Sedláček 1931, 100-101; Sekotová 1997, 12-13). Lanšperk se jako představitel hradu s plášťovou zdí stal součástí klášterního panství a posloužil zřejmě k ochraně ostatních církevních majetků.

Dochované písemné zprávy o Liběhradu okr. Praha-západ z období jeho života mlčí. Ves Libčice, nacházející se v blízkosti hradu, náležela cisterciáckému klášteru na Zbraslavi. Lze předpokládat, že hrad ztratil svou funkci nebo zcela zanikl buď ještě ve 14. století anebo v období husitských válek. Roku 1436 zapsal císař Zikmund Lucemburský ves Libčice jako majetek Zbraslavského kláštera i s blízkými majetky Hynkovi Škodovi z Valdeka. Se

jménem hradu se setkáváme v roce 1532, kdy pražská kapitula prodala mlýn pod Máslovicemi proti Liběhradu mlýnáři z Města pražského. V roce 1541 je hrad uváděn jako zřícenina. Na základě dochovaných keramických zlomků můžeme dobu života hradu datovat do 14. století s přesahem do století následujícího. Nevelký jednodílný hrad, založený na širokém ostrohu se skalnatou částí nad vltavským tokem, byl na čelní straně zajištěn šijovým, v současné době nehlubokým příkopem. Hradní areál byl v novověku výrazně upravován v souvislosti se zřízením vinice v těsné blízkosti hradu, jejím provozem a také v důsledku vzniku novověkého cihlového altánu. Současně s výstavbou části úseku pražsko-drážďanské dráhy pod hradem došlo k odstřelu části hradního zdiva (Hložek – Křivánek 2008, 297-301; Sedláček 1935a, 255). V době svého vzniku ve 14. století byla zástavba hradu tvořena obdélným palácem a menším stavením založeným na protější straně hradního areálu. Ve své podstatě tak hrad představoval řešení podobné řadě soudobých realizací spadajících do kontextu dvoupalácových hradů. S ohledem na „hradní politiku“ dalších církevních institucí mohl být možným zakladatelem hradu klášter na Zbraslavi, který se tímto počinem snažil zajistit a ochránit svůj majetek v místě střetu s majetky vyšehradské kapituly a s majetky křížovníků. V sousedství Liběhradu a dnešních Libčic se pak nacházela další menší majetková doména, jejímž centrálním objektem byla nejspíše nevelká, dodnes přesně nelokalizovaná tvrz v dnešních Libčicích-Letkách.

Benediktinský klášter v Břevnově vlastnil v rozmezí let 1279 až 1945 dva větší opevněné objekty; především Broumov a hrad Vlčinec. V roce 1260 potvrdil Přemysl Otakar II. břevnovskému klášteru vlastnictví Broumovska. Hrad v Broumově okr. Náchod, nejspíše založený z počínů tohoto kláštera, je poprvé zmiňován v roce 1279. Koncem 13. století byl zastavován a v roce 1300 vyhořel. Poté byla zahájena stavba nového hradu, jež byla dokončena v roce 1305. Dále byl hrad zastavován v letech 1331 a 1401. Břevnovský klášter byl v roce 1420 vypálen a konvent přesídlil na Broumov. V letech 1472 až 1493 byl objekt znovu zastavován. V roce 1559 vyhořelo s Broumovem i probožství. V době pobělohorské byli na toto místo opět uvedeni břevnovští kněží. Následovala série úprav a vystřídala se zde řada významných opatů. Hrad, plně pohlcený mladší církevní zástavou, zůstal v klášterním majetku až do roku 1945

(Sedláček 1887, 59-63; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 186-190; Durdík 2009, 84). Hrad v Broumově lze řadit k tzv. klášterním hradům, v jehož areálu se odrazily požadavky na existenci opevněného objektu i nároky kladené obvykle na klášterní areály. Ve 14. století tak hrad představoval velmi dobře opevněné probošství, jehož nikoliv jediným úkolem byla ochrana klášterních majetků v této oblasti.

Hrad Vlčinec okr. Náchod byl patrně založen po roce 1341. V dochovaných písemných pramenech je doložen v roce 1366 jako majetek břevnovského opata, kdy je uvedeno že byl se vsí prodán Janovi Kdulincovi z Ostroměře. V roce 1390 se hrad opět nachází v rukou břevnovského opata, který jej v té době propůjčil jako manství Kunešovi z Pravětic, bratrovi tehdejšího opata v sousedním klášteře v Polici nad Metují. Poslední zmínka o hradu se vztahuje k roku 1406, kdy se nacházel v rukou Stradala ze Srbské (Horák 2002, 222; Palma 1932-1935, 83-84; Sedláček 1887, 65). Na základě dochovaných keramických zlomků lze s existencí hradu počítat dokonce již ve druhé polovině 13. století. Hrad se nachází na velmi úzké ostrožně a jeho dispozice je dvojdílná. Zadní strana hradního areálu je opevněna valy a příkopy (Novák 2004, 168). Hrad Vlčinec, jenž byl založený na extrémním staveništi, zajišťoval hranice klášterního panství v oblasti, kde se nacházely rozptýlené majetky a pravděpodobně zde byly i problematické majetkoprávní nároky. Možná stavební podoba objektu, v jehož konstrukcích se nejspíše uplatňovalo ve větší míře dřevo, je pak úkolem dalšího výzkumu.

Benediktinský klášter v Opatovicích je v rozmezí let 1377 až 1436 spojen se dvěma hradními založeními; Blatníkem a Žaravicemi. Na základě dochovaných písemných pramenů byl v roce 1339 prvním známým majitelem hradu Blatník okr. Pardubice Ctibor z Blatníka. Poté následovali další světští majitelé. V roce 1377 zakoupil objekt s jedinou čtverhranou budovou v jádře klášter v Opatovicích, který jej ze stavebního hlediska zanedbával a sloužil spíše jen k hospodářským účelům. V klášterním majetku hrad zůstal až do husitských válek, kdy byl ponechán svému osudu (Cejpová 2008, 34-36; Sedláček 1882, 61). Blatník byl nevelkým objektem, který se nacházel na pomezí mezi hradem a tvrzí. Centrální stavbou objektu tak se značnou mírou pravděpodobnosti mohla být obytná věž či snad věžovitý palác.

O opevněném objektu v Žáravicích okr. Pardubice, který stojí na rozhraní mezi hradem a tvrzí, dochované písemné prameny mlčí. Podle keramických zlomků můžeme dobu života objektu klást do 14. století s přesahem do následujícího věku. Z dochovaných písemných pramenů je znám údaj z roku 1436, kdy byla ves Žáravice spolu s dalšími majetky kláštera v Opatovicích podstoupena Divišovi Bořkovi z Miletína. Nevelký objekt vystavěný na lichoběžníkovitém půdorysu, chráněný soustavou příkopů a valů, byl nejlépe zajištěn na čelní přístupové straně (Durdík 2011, 128-129; Musil 2001, 266-271). Podoba zástavby centrální části není známa, ale můžeme zde s velkou mírou pravděpodobnosti předpokládat existenci spíše věžovité stavby. S ohledem na majetkoprávní poměry v oblasti mohl být objekt založen jako opěrný a správní bod v severozápadní části rozsáhlých majetků kláštera.

Písemné zprávy, které by podávaly informaci o hradu v Boršově nad Vltavou okr. České Budějovice, nemáme k dispozici. S jeho jménem se setkáváme v roce 1261. Roku 1290 Albert po Stropnici daroval ves Boršov nad Vltavou cisterciáckému klášteru ve Vyšším Brodě. V této době zdejší hrad zřejmě ještě stál, avšak už se v pramenech nezmiňuje. Ves zůstala v církevním majetku až do konce 19. století. Menší hrad má jednoduchou dispozici zhruba lichoběžníkového půdorysu. Jižní strana je dostatečně chráněna strmým svahem a zbylé strany obíhal příkop a val (Kovář 1994, 229-234; Sedláček 1884, 291). Hrad v Boršově nad Vltavou se svou stavební podobou nikterak nevymyká z kontextu menších hradů budovaných jako opora nově kolonizovaných území, které snad dočasně mohly plnit také rezidenční funkci. Mezi prakticky totožné objekty patří např. oba menší hrady u Bernartic v jižních Čechách (Gersdorfová – Hložek – Menšík – Procházka 2015, 493-505) či Liškův hrad okr. Plzeň-jih (Novobilský 1999), V majetku kláštera hrad spíše jen dožíval. S ohledem na dochovanou terénní situaci je možné předpokládat, že se v konstrukcích objektu ve větší míře uplatnilo dřevo.

Hrad Děvín na území hlavního města Prahy zřejmě založil synovec Jana Volka Štěpán z Tetína. V roce 1370 zakoupil hrad kartuziánský klášter na Smíchově. Jeho další osudy jsou nejasné. Instituce nejspíše hrad vlastnila až do husitských válek. Kdy přesně zanikl není známo, zřejmě již v průběhu 14. století. V roce 1421 je jako držitel vrchu Děvín uváděn Václav z Langperka.

Hrad má dvojdílnou dispozici, jež je z boku chráněna příčným údolím. Vnější opevnění má čtvercový půdorys a v nárožích je zpevněno okrouhlými věžicemi (Kašička – Nechvátal 1988, 55-60; Sedláček 1935a, 296). Děvín představuje ukázkou hradu blokové dispozice, která je typická pro dobu jeho založení. P. Bolina a T. Klimek se domnívají, že východní větev bechyňské cesty ve vrcholném středověku mohl kontorovat právě hrad Děvín (2010, 103). Vedle této předpokládané funkce hrad plnil funkci přirozeného centra této části klášterních majetků s ne zcela vyjasněnými majetkoprávními vztahy.

O hradním objektu u Božanova okr. Náchod dochované písemné prameny mlčí. Nejstarší zpráva o již zpuštěném hradě pochází z urbáře broumovského kláštera z let 1676-1677. Je zde uvedeno, že v lese nedaleko stezky se nacházely příkopy a nalezeny zde byly dlouhé železné „hřeby“. Hrad byl v této době obýván lapky. Podle keramických zlomků můžeme dobu života hradu klást do první poloviny 14. století. Nevelký hrad s vnitřní plochou oválného půdorysu byl s výjimkou severní strany zajištěn příkopem a valem (Sigl 1991-1992, 94-96). Hrad u Božanova je nevelkým hradem, jenž byl založen z počínů benediktinského kláštera v Broumově. Hrad zde plnil nejen funkci kolonizační opory a správního bodu, ale nejspíše také mocenské opory. Z hradu je možná vizuální kontrola prakticky celé Broumovské kotliny kudy procházela významná komunikace do Slezska (Hraše 1885, 17-33).

Původně opevněný objekt v Jirnech okr. Praha-západ byl dominikánským klášterem sv. Anny zakoupen již po renesanční přestavbě v roce 1707. Klášterní intitce jej následně barokně přestavěla a nyní již zámecký využívala jako své letní sídlo. V majetku kláštera se zámecký objekt nacházel až do jeho zrušení v roce 1781. Poté přidal do rukou Jana Koce z Dobřše (Holec a kol. 1988, 133).

Dle dochovaných písemných pramenů zakoupil v roce 1340 premonstránský klášter v Teplé hrad Komberk okr. Plzeň-sever od Ojře z Komberka. V roce 1350 přechází do vlastnictví Ctibora ze Švamberka od něhož jej následně směnou získal klášter v Kladrubech, viz výše (Durdík – Sušický 2005, 80-81; Sedláček 1937, 162-163). Hrad v rámci klášterního

panství zastával funkci hospodářského centra a nesloužil k rezidenčním účelům.

Hrad v Liticích okr. Plzeň-město vznikl nejspíše již v průběhu 1. poloviny 13. století. S jeho jménem se setkáváme v predikátu Oldřicha z Litic z rodu Drslaviců v roce 1212. Dle dochovaných písemných pramenů zakoupil hrad v roce 1367 klášter v Chotěšově. V roce 1385 církevní instituce litické hospodářství pronajímala a v dalších desetiletích je hrad označován termínem „tvrz“. V 15. století je připomínán již jako pustý. Po husitských válkách bylo chotětovským klášterem udržováno litické panství, avšak hrad byl zřejmě opuštěn a následně sloužil coby zdroj stavebního materiálu. V roce 1782 po zrušení kláštera Josefem II. přešly ruiny hradu do majetku náboženského fondu. Dispozice hradu je dvojdílná, ale je zřejmě ještě další dnes zcela zaniklé předhradí zajištěné na čelní straně dvojicí příkopů a valů. Za čelní hradbou jádra stál volně v nádvoří bergrit (Durdík – Sušický 2005, 107-109; Hložek 2012a, 36-40; Sedláček 1937, 233-234). Hrad spadající do kontextu hradů bergritového typu patří mezi nejstarší šlechtické hrady v západních Čechách. V době vlastnictví hradu klášterem byl hrad přirozeným centrem pronajímaného zboží, které se stalo vítaným zdrojem finančních prostředků, podobně jako tomu nejspíše bylo v případě Liběhradu okr. Praha-západ (viz výše). V tomto období však již klesal význam fortifikační objektu a nejspíše již v této době vznikla nová cesta do hradního jádra podél předhradí, kdy již původní branská věž nebyla provozována. V čele hradu pak nejspíše v tomto období vznikla nová zástavba nejspíše hospodářského charakteru. S touto změnou v užívání hradního areálu velmi dobře koresponduje také jeho označení „tvrz“.

Dochované písemné zprávy o hradu Maleš okr. Karlovy Vary mlčí. Maleš je poprvé zmiňována v donaci cisterciáckému klášteru v Mašťově v roce 1196. Na základě keramických zlomků můžeme život objektu klást do 13. století. Nevelký hrad byl založen na vrcholu kopce, jehož jižní strana byla zajištěna příkopem a valem. Objekt je velmi postižen mladšími zásahy vojenského charakteru (Hereit 2000, 155; Sedláček 1937, 247). Hrad se nachází nedaleko stejnojmenné zaniklé vesnice v dominantní poloze na Kloboukovém vrchu. Po připojení ke klášternímu panství mohl plnit funkci správního centra, neboť se v držení kláštera nacházely i blízké majetky.

Malešov okr. Kutná Hora je poprvé zmiňován v roce 1303 v predikátu Přibyslava z Malešova. Od jeho potomků jej zakoupil Purkart z Maidberka. V roce 1359 hrad zakoupil cisterciácký klášter v Sedlci. V klášterním vlastnictví setrval velice krátce, neboť jej v roce 1364 zakoupila zámožná rodina Ruthardů z Kutné Hory. Objekt se pohybuje na nejané hranici mezi hradem a tvrzí (Durdík 2008b, 75; Sedláček 1936b, 130). Krátce mohl objekt sloužit spíše k hospodářským účelům.

Cisterciácký klášter Zlatá Koruna získal v roce 1263 Netolice okr. Prachatice, kde si následně vystavěl menší hrad. Tento hradní objekt je připomínán v roce 1405 a v klášterním vlastnictví setrval do roku 1420, kdy byl klášter vypálen. Poté klášterní majetek padl do rukou Oldřicha z Rožmberka. Hrad zanikl ke konci 15. století a jeho pozůstatky byly strženy při dobývání města v roce 1619. Hrad měl jednodílnou dispozici a byl původně ze všech stran chráněn vodou. V mladším období byl zcela zastavěn usedlostmi, v nichž dnes můžeme pozorovat jeho nepatrné zbytky (Kašička – Nechvátal 1990, 82-85; Sedláček 1934, 106-107; Svoboda a kol. 1998b, 509). Cílem klášterní politiky bylo s největší pravděpodobností vytvoření ucelené domény. Jako regionální správní centrum pak posloužil nově založený hrad, který patrně sloužil i jako mocenský bod v tehdy neopevněné aglomeraci.

Hrad v Pacově okr. Pelhřimov získal po jeho renesanční přestavbě klášter u Panny Marie vítězné v Praze na Malé Straně odkazem od Jana Zikmunda Myslíka z Hyršova v roce 1664. V roce 1669 byla zahájena jeho klášterní přestavba a následně v roce 1708 na toto místo řád karmelitánů přesídlil. V majetku kláštera se nyní již zámecký objekt nacházel až do jeho zrušení v roce 1787. Poté připadl náboženskému fondu (Sedláček 1933, 211; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 408-410). Objekt v rámci klášterního vlastnictví sloužil výhradně k ubytování a dalšímu působení řeholníků.

Hrad Pecka okr. Jičín získal klášter ve Valdicích již po renesanční přestavbě darem od Albrechta z Valdštejna v roce 1627. V letech 1661 až 1718 skupoval klášter na tomto území i ostatní majetky. V majetku kartuziánského kláštera se původní hrad formovaný složitějším stavebním vývojem nacházel až do jeho zrušení v roce 1782. Po zrušení řádu přestal být objekt udržován a

následně byl zařazen do náboženského fondu (Menclová 1972a, 329-331; Sedláček 1887, 108-109). Objekt v rámci klášterního vlastnictví sloužil coby letní sídlo mnichů.

Hrad je společně s městečkem Smrdov okr. Havlíčkův Brod zmíněn v roce 1307, kdy jej jejich majitel Raimund z Lichtemburka směnil za několik vsí s benediktinským klášteřem ve Vilémově. V majetku klášterní instituce setrval do roku 1420. Na počátku husitských válek je zmíněn již jako pustý. Hradní areál je zastavěn mladší zástavbou, přičemž je dnes na zahradě jedné z usedlostí patrný příkop a val (Sedláček 1936b, 288). Původně nevelký šlechtický hrad v majetku klášterní instituce setrval jen krátce a nespíše zakrátko zanikl.

Písemné prameny o Strašné skále okr. Plzeň-jih mlčí. Hrad byl nejspíše založen v první polovině 14. století Budivojem synem Protivy z Rožmitálu, jenž je uveden jako majitel nedaleké vsi Čížkov a psán po Čížkovu. Ves i s hradem následně zřejmě připadly benediktinskému klášteřu v Ostrově. V roce 1533 se panství nachází v držení Jan z Vitence. Na základě zlomků keramiky můžeme hrad řadit rovněž do 14. století. Z vnitřní zástavby malého hradu je patrný relikt jediné zahloubené stavby (Durdík 2009, 522; Novobilský 1999, 8-9, 11, 14-15). Význam tohoto původně šlechtického hradu na skalce nám zatím zcela uniká. Osudy jsou velice nejasné. Je však pravděpodobné, že v rámci církevního vlastnictví nepotřebný a patrně z valné části dřevěný hrad zakrátko zanikl.

Počátky hradu ve Stříbrné Skalici okr. Kolín spadají do průběhu 14. století. S jeho názvem se setkáváme v predikátu Ješka ze Skalice v roce 1361. Poté následovala řada světských i královských držitelů. Klášter v Sázavě získal hrad již ve velmi špatném stavu v roce 1417. V majetku kláštera se pobořený hrad nacházel pouze do husitských válek. V průběhu válek se dostal do majetku Jana Zajímáča z Kunštátu (Durdík 2009, 528; Sedláček 1927, 19-20). Zda byl objekt obnoven, není známo. Pokud byl obnoven, neměl již jeho život dlouhého trvání. Menší a nejspíše nepřilíš významný hrad spadající do kontextu hradů bergfritového typu v rámci klášterního panství spíše chátral a následně mohl sloužit jako zdroj stavebního materiálu.

Hrad Šember okr. Kolín byl zřejmě založen cisterciáckým klášteřem v Klášteřní Skalici po roce 1357. Hrad zůstal v držení klášteřa až do jeho zániku v roce 1421. Zda byl hrad již touto dobou pustý, není známo, avšak v roce 1542 je již jako pustý uveden. Menší hrad je situován na strmé ostrožně na místě staršího hradiště s využitím jeho mohutného valového opevnění. Hrad má nepravidelně oválný obrys, který v zadní části přechází do klesajícího sklanatého hřebene (Durdík – Valentová 1996, 229; Durdík – Sušický 2000, 134; Sedláček 1927, 18-19). Bližší stavební podoba patrně bezvěžového hradu spadajícího hypoteticky do kontextu hradů s plášťovou zdí není známa. Z hlediska obrany zde jistou roli mohlo hrát starší hradištní opevnění. Šember patrně nesloužil rezidenčním účelům, ale byl v rámci církevního vlastnictví založen za účelem jeho správy a snad také ochrany.

Za stavebníka hradu Tehova okr. Praha-východ se považuje bohatý měšťan Reinhard z Mühlhausenu. V roce 1407 směnil měšťan Kašpar Čotr tehovské panství s hradem s augustiniánským klášteřem sv. Karla na Novém Měste pražském. V majetku klášteřa hrad setřval do roku 1420. Následně za nejasných okolností připadl od rukou husitského hejtmana Jana Roháče z Dubé. Hrad byl situován na nevýrazné poloze v jádru stejnojmenné vsi. Lichoběžníkové jádro hradu ze všech stran obíhal mohutný příkop (Durdík 1993, 109-114; Sedláček 1927, 27). Menší a nepřiliš významný hrad zakoupil klášteř jako součást jeho panství (Sedláček 1927, 27, 303).

Toužim okr. Karlovy Vary i s okolními vesnicemi patřily ke statkům Jiřika z Milevska, jenž je zakladatelem klášteřa v Milevsku. Zřejmě již ve 12. století si zde tento premonstrátský klášteř založil kostel a následně i proboštví, které je připomínané v roce 1354. A. Sedláček uvádí existenci hradu (1937, 219). V roce 1394 byl objekt poškozen a následně opraven. V majetku klášteřa je hrad uveden ještě v roce 1427. V roce 1429 se Toužimi zmocnil husitský hejtman Jakoubek z Vřesovic a v roce 1437 ji získal také formálně. Na místě bývalého církevního hradu si nový držitel postavil své sídlo, nazývané po jeho synovci Janův hrad. Původní hrad církevní vrchnosti je velmi poznamenán složitějším stavebním vývojem a zcela pohlcen dnes již zámeckým areálem. V jeho suterénu můžeme rozeznat masivní trojprostorovou budovu, k jejímuž nároží se přikládala pouze ve zbytku dochovaná polygonální věž (Karel – Knoll

– Krčmář 2009, 166; Úlovec 2005, 511-514). Ohlédneme-li se na „hradní politiku“ ostatních klášterních institucí mohl být tento menší hrad založen jako hlavní středisko hospodářské a duchovní správy toužimského panství.

Na místě původní prelatury premonstrátského kláštera v Želivi okr. Pelhřimov si po roce 1468 Burian Trčka z Lípy vystavěl hrad. S jeho aktivitou je spojeno i opevnění celého klášterního areálu. Tento areál s hradem získal darem premonstrátský klášter na Strahově již po renesanční přestavbě v roce 1623. V roce 1643 bylo potvrzeno osamostatnění Želivu od Strahova, který však i nadále zůstal mateřským kláštelem. V majetku kláštera se celý areál nacházel až do jeho zrušení v roce 1950. Rozměrná vysoká obdélná stavba hradu se silnými zdi byla situována severní straně obdélného klášterního areálu mimo vlastní klausuru. Hrad byl přiložen k jeho obvodovému opevnění (Sedláček 1936b, 251-253, Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 703-708). Hrad, jenž byl začleněn do klášterního areálu v Želivi, je jen těžko srovnatelný s ostatními hradními typy, přičemž by zasloužil náležitou pozornost. Tento objekt sloužil výhradně k účelům spojených s klášterní funkcí. Jeho podoba byla podřízena určité symbióze s klášterním areálem.

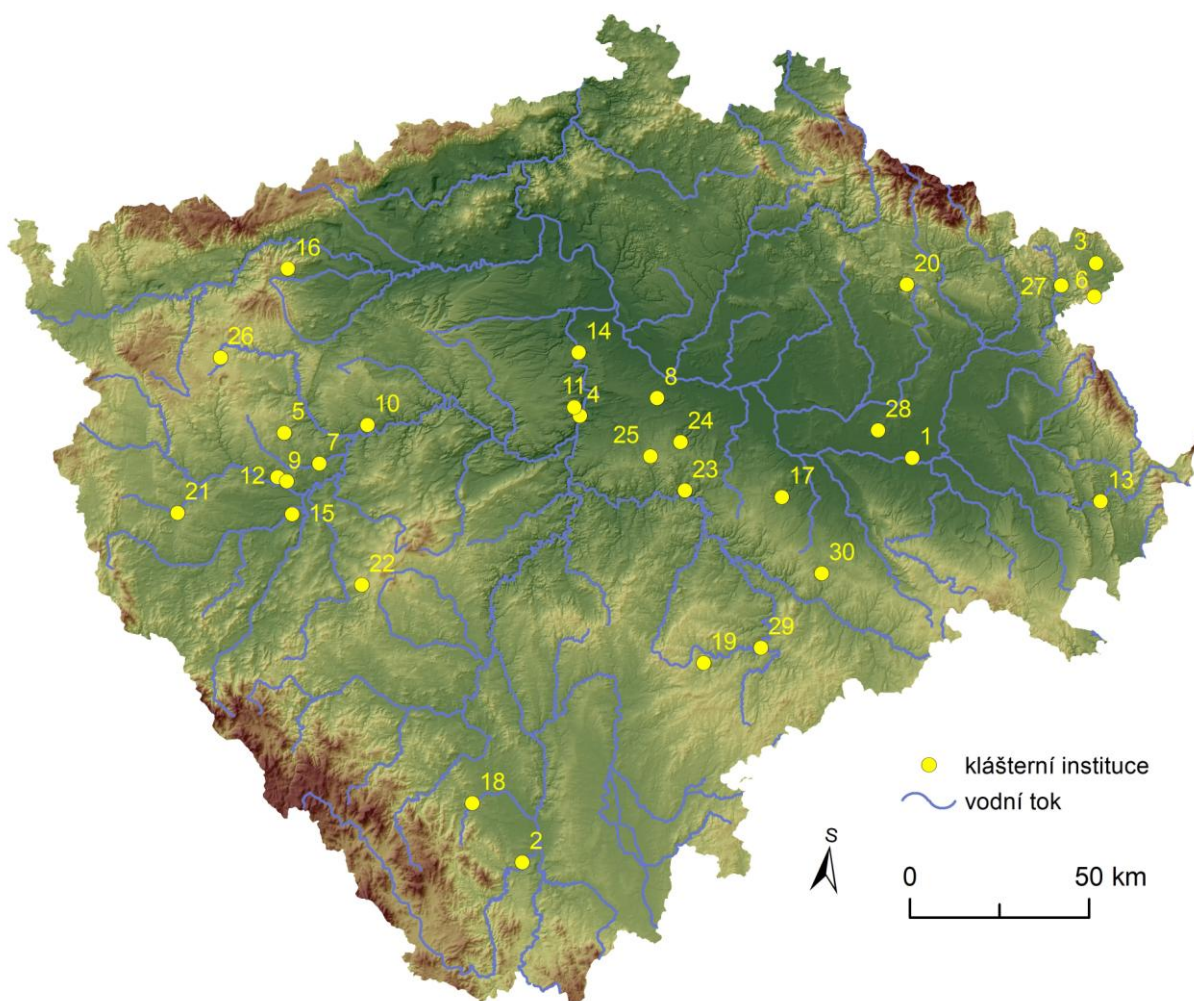
Na území Čech bylo celkem 22 klášterních institucí, které lze spojit s 32 hradními objekty. Plaský klášter lze dávat do spojitosti se čtyřmi hrady. Klášter v Kladrubech vlastnil tři objekty. Pod opatovický klášter spadají dva hrady. Klášter v Břevnově vlastnil dva hradní objekty a v majetku zbraslavského kláštera se nacházely také dva hrady. Ostatní klášterní instituce jsou spojeny pouze s jedním hradním objektem (Tab. 1; Obr. 1).

Hrady, které byly klášterními institucemi získány vykazují mnohdy velkou různorodost co se stavební podoby i kvality týče. Možnosti původních šlechtických či královských majitelů, resp. zakladatelů, se odrazily na jejich formálních a prostorových vlastnostech. Získané hrady pak vykazují široké spektrum funkcí, jako jsou funkce rezidenční, hospodářské, správní a obranné. Hradům, které byly klášterními institucemi zakládány, bude věnována pozornost v další části této práce.

Klášterní instituce	Objekty
<i>Opatovický klášter</i>	Blatník, Žáravice
<i>Břevnovský klášter</i>	Broumov, Vlčinec
<i>Smíchovský klášter v Praze</i>	Děvín
<i>Plaský klášter</i>	Dolní Bělá, Hrádek u České Břízy, Krašov, Kuglvajt
<i>Broumovský klášter</i>	Hrad u Božanova
<i>Klášter sv. Anny na Starém Městě pražském</i>	Jirny
<i>Tepelská klášter</i>	Komberk
<i>Kladrubský klášter</i>	Komberk, Kyjov, Prostiboř
<i>Zbraslavský klášter</i>	Lanšperk, Liběhrad
<i>Chotětovský klášter</i>	Litice
<i>Klášter v Mašově</i>	Maleš
<i>Klášter v Sedlci</i>	Malešov
<i>Zlatokorunský klášter</i>	Netolice
<i>Klášter u Panny Marie Vítězné v Praze na Malé Straně</i>	Pacov
<i>Klášter ve Valdicích</i>	Pecka
<i>Vilémovský klášter</i>	Smrdiv
<i>Ostrovský klášter</i>	Strašná Skála
<i>Sázavský klášter</i>	Stříbrná Skalice
<i>Klášter v Klášterní Skalici</i>	Šember
<i>Novoměstský klášter u sv. Karla</i>	Tehov

<i>v Praze</i>	
<i>Milevský klášter</i>	Toužim
<i>Strahovský klášter (+ Želivský klášter)</i>	Želiv

Tab. 1: Hradní objekty v majetku klášterních institucí na území Čech.

Obr. 1: Mapa s rozšířením hradních objektů v majetku klášterních institucí na území Čech. Opatovický klášter: 1 – Blatník (okr. Pardubice), 29 – Žáravice (okr. Pardubice); Vyšebrodský klášter: 2 – Boršov nad Vltavou (okr. České Budějovice); Břevnovský klášter: 3 – Broumov (okr. Náchod), 28 – Vlčinec (okr. Náchod); Smíchovský klášter: 4 – Děvín (okr. Hlavní město Praha); Plaský klášter: 5 – Dolní Bělá (okr. Plzeň-sever), 7 – Hrádek u České Břízy (okr. Plzeň-sever), 10 – Krašov (okr. Plzeň-sever), 11 – Kuglvajt (okr. Hlavní město Praha); Broumovský klášter: 6 – Hrad u Božanova (okr. Náchod); Klášter sv. Anny na Starém Městě pražském: 8 – Jirny (okr. Praha-východ); Kladrubský klášter: 9 – Kumberk (okr. Plzeň-sever), 12 – Kyjov (okr. Plzeň-sever), 21 – Prostiboř (okr. Tachov); Tepelský klášter: 9 – Kumberk (okr. Plzeň-sever); Zbraslavský klášter: 13 – Lanšperk (okr. Ústí nad Orlicí), 14 – Liběhrad (okr. Praha-západ); Chotěšovský klášter: 15 – Litice (okr. Plzeň-město); Klášter v Mašťově: 16 – Maleš (okr. Karlovy Vary); Klášter v Sedlci: 17 – Malešov (okr. Kutná Hora);

Zlatokorunský klášter: 18 – Netolice (okr. Prachatice); *Klášter u Panny Marie Vítězné v Praze na Malé Straně*: 19 – Pacov (okr. Pelhřimov); Klášter ve Valdicích: 20 – Pecka (okr. Jičín); *Vilémovský klášter*: 22 – Smrdov (okr. Havlíčkův Brod); *Ostrovský klášter*: 23 – Strašná Skála (okr. Plzeň-jih); *Sázavský klášter*: 24 – Stříbrná Skalice (okr. Kolín); *Klášter v Klášterní Skalici*: 25 - Šember (okr. Kolín); *Novoměstský klášter u sv. Karla v Praze*: 26 – Tehov (okr. Praha-východ); *Milevský klášter*: 27 – Toužim (okr. Karlovy Vary); *Strahovský klášter (+Želivský klášter)*: 30 – Želiv (okr. Pelhřimov). Vytvořeno v programu ArcMap. 10.4.1.

6 HRADY V MAJETKU PRAŽSKÉHO BISKUPSTVÍ A ARCIBISKUPSTVÍ

Pražské biskupství a arcibiskupství vlastnilo v období středověku a novověku 19 objektů, které lze považovat za hrady (Obr. 2). Jedná se o Biskupský dvůr na Malé Straně (Varhaník – Zavřel 1994), Čap (Gabriel 2009), Červená Řečice (Úlovec 2003), Helfenburk u Úštěka (Pokorný 1937; Gabriel – Smeta 1994), Herálec (Durdík – Bolina 1996), Horšovský Týn (Durdík – Krušinová 1986), Hřídelník (Gabriel 1979), Chýnov (Prášek 1991), Janovice nad Úhlavou (Kříž 2008), Králův dvůr – Staré Město pražské (Líbal – Muk 1996), Křivsoudov (Durdík – Bolina 1987), Kyšperk (Kaiser 1979), Pražský hrad – biskupský palác (Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986), Rokycany (Anderle – Karel – Švábek 1994), Roudnice nad Labem (Durdík – Bolina 1996), Rožmitál pod Třemšínem (Smejtek – Nováček 1993), Starý Herštejn (Procházka 1989), Trhový Štěpánov (Bolina – Durdík 1984) a Týn nad Vltavou (Durdík – Bolina 1996).

Biskupský dvůr na Malé Straně okr. Hlavní město Praha byl vystavěn v 2. polovině 12. století, avšak v dochovaných písemných pramenech je připomínán až v roce 1249. V první polovině 14. století za Jana IV. z Dražic byl dvůr, začleněný do městského organismu, výrazně přestavěn a úpravy pokračovaly i za arcibiskupů Arnošta z Pardubic a Jana z Jenštejna. V roce 1420 v rámci válečných konfliktů byl Biskupský dvůr vypálen a poté zbořen. Hradní areál, který se skládal z rozměrného obdélného paláce a nádvoří, byl založen na nevýrazném staveništi na levém břehu Vltavy, v jehož obraně hrál významnou roli vodní tok (Durdík – Bolina 1996, 291; Varhaník – Zavřel 1994, 151-153). Tento dvojdílný hradní objekt měl obytnou funkci a stal se komfortní a reprezentativní rezidencí svých biskupských majitelů.

Stavebníkem nevelkého skalního hradu Čap okr. Česká Lípa se stal Jindřich z Dubé. Následně další světský majitel v první čtvrtině 15. století hrad spolu s okolním zbožím prodává pražskému arcibiskupství. Zboží zůstalo v majetku církevní instituce až do konce 16. století, kdy bylo následně odprodáno světskému majiteli. Nevelký hradní areál se skládá ze dvou výškových úrovní (Gabriel – Panáček 2000, 13-18; Gabriel 2009, 18; Sedláček,

1932 173). Hrad se s okolními majetky stal součástí arcibiskupského helfenburského statku, avšak postupem času ztrácel svůj význam jako ochranný bod a záhy byl opuštěn.

Počátky hradu Červená Řečice okr. Pelhřimov se v dochovaných písemných pramenech nezmiňují. Od roku 1144 bylo území v majetku pražských biskupů. Roku 1283 biskup Dobeš z Benešova nechal opevnit kostel a je pravděpodobné, že následně nechal vystavět i samotný hrad, jenž měl dvou či trojdílnou dispozici s pravidelným jádrem. V první polovině 14. století hrad již spolehlivě existoval. V majetku instituce setrval do roku 1415, kdy připad světskému majiteli. Roku 1623 jako pobělohorský konfiskát byla Červená řečice již jako mladší objekt církvi navracena a v jejích rukou zůstala až do roku 1948 (Brtek 2009, 29-30; Durdík 2009, 98; Sedláček 1933, 252-253). Řečice byla trhovou vsí, z níž mělo biskupství peněžní užitky. Instituce založila hrad jako záštitu zdejšího panství a také jako obydlí místního purkrabí, který je v dochovaných písemných pramenech připomínán na konci 13. století. Jistá pravidelnost tohoto objektu se přibližuje k hradní produkci pražského biskupství ve 14. století.

Hrad Helfenburk u Úštěka okr. Litoměřice postavil v první polovině 14. století šlechtický rod Ronovců. Dle dochovaných písemných pramenů byl tento skalní hrad roku 1375 zakoupen arcibiskupem Janem Očkem z Vlašimi. Významné přestavby se dočkal za jeho nástupce arcibiskupa Jana z Jenštejna. Tato přestavba byla dokončena roku 1395. Helfenburk v církevním majetku setrval do roku 1422, kdy se dostal do rukou příslušníků šlechty. V tomto případě se setkáváme s absencí předhradí. Hospodářské objekty se koncentrovaly při patě skalního suku s hradním jádrem. Arcibiskupové drželi i blízké Blíževedly a jiné drobné statky (Menclová 1972a, 421-426; Gabriel–Smeta 1994, 51-59; Sedláček 1936c, 98-100; Štembera 1968, 99-100). Helfenburk plnil funkci správního a hospodářského centra, přičemž regulérní areál předhradí byl nahrazen jiným areálem s pobobnou hospodářskou a provozní funkcí. Hrad se nacházel poměrně blízko hradu v Roudnici nad Labem a v případě nebezpečí mohl poskytnout ochranu.

Herálec okr. Havlíčkův Brod byl založen v druhé polovině 13. století Oldřichem z Říčan a Křivsoudova a poté následovala řada dalších majitelů. V roce 1307 na základě dochované písemné evidence zakoupilo tento hrad společně se vsí Zdislavice pražské biskupství. Herálec se v této době stal důležitým bodem hospodářského okrsku církevní vrchnosti. V období husitských válek se hradní objekt dostal do rukou Trčků z Lípy (Durdík – Bolina 1996, 299; Sedláček, 1936b, 181; Šimek a kol. 1989, 109-110).

Předchůdcem kamenného hradu v Horšovském Týně okr. Domažlice byl již ve 12. století lehčeji opevněný biskupský dvorec. Samotný hrad vznikl okolo či po první polovině 13. století, avšak přímá zmínka pochází až z 80. let 13. století. K úpravám na hradě došlo za arcibiskupů Arnošta z Pardubic a Jana z Jenštejna. V průběhu husitských válek přešel do rukou světských majitelů. Hrad měl pravidelnou dispozici s nárožními čtverhrannými věžemi. Vznikla zde hradba, jež vymezovala lichoběžníkový areál hradu. Setkáváme se zde se začleněním hradu do městského organismu a jeho kontaktem s dalšími typy staveb (Durdík – Krušinová 1986, 127-137; Durdík 2001a, 50; Menclová 1972a, 261-273; Sedláček 1935b, 95-96). Hrad, jenž v sobě slučoval obrannou a reprezentativní funkci, řadíme mezi kastely středoevropského typu. Toto stavební řešení neslo prestižní charakter a demonstrovalo ambice církevního feudála. Začlenění hradu do městské zástavby a absence předhradí napovídá, že hrad prosperoval z příjmů církevního dominia.

Hrad Hřídělík okr. Česká Lípa byl vystavěn ve druhé polovině 13. století, avšak počátky hradu jsou nejasné. Obec Blíževdly, na jejímž okraji hrad stál, je připomínána v roce 1290 jako majetek pražského biskupství. V dochovaných písemných pramenech je hrad jako biskupský majetek připomínán až v roce 1334. Kdy a kým byl tento skalní hrad vystavěn, není známo. Když v roce 1375 instituce získala nedaleký Helfenburk, ztratil tento objekt jako vězení pro církevní hodnostáře význam. Ještě roku 1390 je uváděna jeho funkce, ale po roce 1420 byl již opuštěn. Jádrem hradu na strmém pískovcovém bloku bylo přístupné do skály vysekanou chodbou. Hradní areál se rozpadal do dvou samostatných bloků, které byly založeny na dvou výškově i plošně rozdílných pískovcových sucích. V případě tohoto hradu lze počítat s existencí předhradí, avšak jeho rozsah a podoba zřejmě nepředstavovala zázemí pro hospodářské

a provozní funkce. Spíše se jednalo o komunikační uzel, jenž zjišťoval dostupnost jednotlivých částí hradního areálu. Jan Očko z Vlašimi vytvořil poměrně souvislý pás arcibiskupského majetku od Roudnice nad Labem (viz níže) přes panství Hrádek až k Hřídolíku a Blíževedlům. Procházela tudy i důležitá cesta na sever do Lužice (Durdík – Bolina 1996; Gabriel 1979, 53-61; Sedláček 1936c, 303). Hřídolík se od ostatních hradů této instituce liší s existencí předhradí a určitou odlehlostí. Avšak hrad sloužil jako karcer, tudíž je nezbytné s jistou izolací a odloučeností počítat.

Chýnov okr. Tábor byl původně přemyslovským hradištěm, které je připomínané v roce 981. V roce 1250 připadl objekt do rukou pražského biskupství. Nejpozději za arcibiskupa Arnošta z Pardubic (1297-1364) zde vzniklo opevněné sídlo nejasné hranice mezi tvrzí a hradem. V roce 1382 je zde zmiňován purkrabí Aleš. Dále byl hrad v roce 1413 zastavován šlechtici Hanušovi z Ronova. Opevněné sídlo bylo zřejmě od počátku vybaveno předhradím a oválné hradní jádro obíhal mohutný příkop, což nezapadalo do soudobé biskupské hradní produkce (Durdík 2011, 42-43; Krajíc 2010, 155-172; Sedláček 1933, 283-284). Hrad v Chýnově svým vzhledem nenáležel mezi reprezentativní biskupské hrady, ale zřejmě sloužil k jisté formě ochrany a správy církevního panství.

Hrad v Janovicích nad Úhlavou okr. Klatovy byl před rokem 1290 založen Janem Jankovským z Janovic. Poté následovala celá řada majitelů z řad šlechtických rodů. Ještě za česko-bavorských válek měl hrad nemalou vojenskou hodnotu. Na základě dochovaných písemných pramenů byl někdejší hrad v roce 1674 zakoupen pražským arcibiskupstvím. Janovice byly popisovány jako stavba částečně dřevěná. Tento popis se však týkal pouze prostoru původního předhradí. Hradní jádro bylo v této době již pusté (Durdík – Sušický 2005, 58-59; Sedláček 1937, 45; Úlovec 2004, 98-99). Jelikož záměr vzniku klatovského biskupství, jemuž měly Janovice náležet, nebyl realizován, byl v této době prakticky již zaniklý hrad v roce 1683 prodán světskému majiteli.

Králův dvůr na Starém Městě začal budovat Václav IV. již koncem 70. let 14. století při městských hradbách jako své sídlo. Poté následovala řada rovněž královských držitelů. Dle dochovaných písemných pramenů byl Králův dvůr

zakoupen pražským arcibiskupstvím až v roce 1631. Arcibiskup Arnošt z Harrachu nechal objekt upravit, aby vyhovoval církevním účelům. V důsledku požáru v roce 1689 byl opraven a nadále sloužil jako kněžský seminář a to až do roku 1777. Poté sloužil vojenskému eráru (Durdík 2009, 292; Líbal – Muk 1996).

Hrad Křivsoudov okr. Benešov byl založen v druhé polovině 13. století pány z Říčan. Poté následovalo několik dalších světských majitelů. Na základě dochovaných písemných pramenů byl v roce 1307 zakoupen pražským biskupstvím. Hrad za církevní vlády trochu sešel, tudíž následně došlo ke stavebním úpravám a to za Jana z Jenštejna (1347/1350-1400). Křivsoudov zůstal v rukou pražského arcibiskupství až do počátku husitských válek, kdy následně připadl Trčkům z Lípy. V neblahém průběhu událostí 15. století nejspíše zpustnul. Obrys pravidelného hradu byl obdélný a setkáváme se zde s absencí předhradí. Místo staveniště budoucího pravidelného hradu v Křivsoudově se totiž stalo součástí parcelace stejnojmenného městečka, kdy následně tato volba neumožňovala vznik dalšího opevněného areálu (Durdík-Bolina 1987, 139-145; Durdík – Bolina 1996, 299; Sedláček 1936b, 191-192). Křivsoudov byl zakoupen zároveň s Herálcem, přičemž oba tyto hrady zastávaly funkce centrálních a správních objektů na církevních majetcích. Hrad byl sice začleněn do městské zástavby, čemuž odpovídala jeho pravidelná dispozice. Avšak toto řešení nebylo místními podmínkami vynuceno, podobně jako tomu bylo v Horšovském Týně. I zde tedy můžeme předpokládat, že tato stavební forma byla záměrem stavebníka a lze s jistou mírou opatrnosti dovozovat jisté souvislosti s oblastí tzv. demonstrační architektury (Durdík 2004b, 118-123; Durdík 2004c, 123-125). S uplatněním těchto zásad se pak v širších souvislostech setkáváme také u dalších objektů spojených s touto institucí.

Hrad Kyšperk okr. Teplice byl založen králem Janem Lucemburským. Na základě dochovaných písemných pramenů je v roce 1319 znám první držitel, jímž byl Ota z Bergova. V 30. letech 14. století zakoupilo hrad pražské biskupství, resp. biskup Jan IV. z Dražic, který jej nechal významně upravit. Arnošt z Pardubic dal obnovit a opravit většinu arcibiskupských hradů, avšak Kyšperku se podstatnější úpravy v této době nedotkly. Za arcibiskupa Jana z Jenštejna byla rozšířena obytná a reprezentační plocha hradu. Na rozhraní

obou částí hradu byla postavena rozměrná obdélná věž s převažující obytnou funkcí. Písemné prameny podávají informaci o hradní kapli, avšak její podobu či polohu, podobně jako v řadě dalších hradních areálů, neznáme. V roce 1418 přešel hrad zástavou do šlechtického majetku. Dispozice rozsáhlého hradu, spadajícího do kontextu hradů blokové dispozice byla trojdílná (Kaiser 1979, 45-48; Menclová 1972a, 390-391; Sedláček 1936c, 335-336). Původně královský hrad byl v arcibiskupských rukách proměněn v kvalitní rezidenční objekt vyhovující nárokům kladeným na biskupské a arcibiskupské hradní stavby. Kyšperk se nacházel na pomezí církevního panství. Roku 1337 připojil biskup ke stávajícím majetkům i tuchomyšlské zboží. Hrad se stal důležitým mocenským bodem této církevní instituce.

Za nejstarší objekt pražského biskupství je považováno sídlo s kaplí sv. Mořice na Pražském hradě, které je doloženo v roce 935. Biskupský palác nebyl oproti ostatní ploše Pražského hradu nikterak opevněn, představoval jednu z komponent jeho vnitřní zástavby. Po ničujícím požáru v polovině 12. století byl dům ve větším rozsahu znovu postaven. Následně bylo biskupské sídlo upravováno v době gotické a renesanční. V roce 1468 získala Biskupský dům Svatovítská kapitula a stal se sídlem probošta. Dům byl v první polovině 17. století upraven do raně barokní podoby (Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986, 124-136; Durdík 2009, 448-449). Biskupské sídlo představovalo místo sídelního a správního charakteru a jeho podoba se řadila ke špičkovému projevu soudobé architektury.

Na místě staršího biskupského dvora v Rokycanech byl koncem 13. století či na počátku 14. století založen hrad, jenž se nacházel v blízkosti kostela. V dochovaných písemných pramenech se hrad objevuje až v roce 1421. Ve 2. polovině 15. století byl zastavován příslušníkům šlechtických rodů. Hrad představoval rozsáhlý opevněný lichoběžníkový areál, který byl začleněn do městského organismu. Na základě dosavadních znalostí bližší podobu hradu neznáme, avšak v budově dnešního muzea se dochovala čtverhranná okna z konce 14. století. V prostoru mezi kostelem a muzeem dnes můžeme pozorovat částečné relikty opevnění hradu. Nejspíše zde nebylo počítáno s nikterak rozvinutou ekonomickou a provozní funkcí hradu, podobně jako tomu bylo u dalších hradních založení vázaných na městské aglomerace (Anderle –

Karel – Švábek 1994, 70-75; Karel – Krčmář 2006, 208). I přes minimum dosavadních poznatků náleží hrad v Rokycanech k soudobé biskupské hradní produkci.

Hrad v Roudnici nad Labem okr. Litoměřice byl založen pražským biskupstvím v 80. letech 12. století. Jan IV. z Dražic zde uplatnil svou francouzskou stavební huť. Poté následoval Jan Očko z Vlašimi, který zde nechal vystavět obytnou budovu a novou věž s kaplí. K obraně roudnického hradu bylo ke konci 14. století zřízeno manství. Za období husitských válek byl hrad dvakrát obléhán a v roce 1431 přešel do světských rukou. Hrad měl lichoběžníkovou dispozici, jež byla na čelní straně zajištěna mohutným příkopem. Palác představoval obdélnou stavbu s nárožními a průběhem stran zpevněnými třičtvrtěokrouhlými a polookrouhlými věžicemi dochovanými pod skarpem dnešního zámku. Hrad je opět situován do městského organismu (Durdík 2001a, 47, 52; Menclová 1972a, 79-82; Sedláček 1935a, 175-181). Církevní instituce zde chtěla spojit své majetky. Hrad v Roudnici, jenž patří k nejstarším nekrálovským hradům na našem území, měl výraznou reprezentativní a rezidenční funkci. Svou podobou vycházející z podoby románského opevnění Pražského hradu měl tento hrad také neméně podstatný symbolický význam (Durdík 2004b, 173-174; Durdík 2004c, 123-125).

Hrad v Rožmitále pod Třemšínem okr. Příbram byl založen v první polovině 13. století Oldřichem z Březnice. Dle dochovaných písemných pramenů dostal v roce 1347 polovinu hradu darem arcibiskup Arnošt z Pardubic. Mezi arcibiskupem a pány z Rožmberka vznikly spory v souvislosti s určením hranice drženého zboží. Hrad v majetku církevní instituce setrval do roku 1419, kdy připadl Janovi a Václavovi Zmrzlíkům ze Svojšína. V roce 1620 se jako pobělohorský konfiskát navrátil do církevního vlastnictví, v němž setrval až do roku 1989. Nevelký oválný areál vymezovala obvodová hradba (Sedláček 1936a, 194; Menclová 1972b, 279). V tomto případě není možné za současného stavu poznání o podobě a následném vývoji mnoha mladšími úpravami, říci bližších informací. Ovšem existenci areálu předhradí lze předpokládat.

Hrad Starý Herštejn okr. Domažlice byl založen již před rokem 1266. Spolehlivého stavebníka hradu neznáme, hrad mohl být královského či šlechtického založení. V roce 1331 zakoupil hrad biskup Jan IV. z Dražic. Za arcibiskupa Jana z Jenštejna zde byly provedeny úpravy obranných prvků. Arcibiskupové se zde nezdržovali. Na počátku období husitských válek byl hrad zastavován a v roce 1421 dobyt domažlickými. Hrad, založený na protáhlém skalnatém vrcholu, měl poměrně úspornou bergfritovou dispozici a je zde doloženo i předhradí, z něhož jsou dnes patrné především pozůstatky obvodového opevnění (Procházka 1989, 215-220; Sedláček 1935b, 104; Durdík – Sušický 2005, 202). Tento hrad spadající do kontextu objektů bergfritového typu hrál s největší pravděpodobností jistou úlohu v zajištění bezpečnosti biskupských statků na Horšovskotýnsku.

V roce 1250 získalo pražské biskupství darem tvrz v Trhovém Štěpánově okr. Benešov. Biskupský hrad byl založen na počátku 14. století. V církevním majetku hrad setrval do počátku husitských válek a nelze vyloučit, že za nedlouho poté zpustnul. Dispozice hradu je čtverhranná, přičemž ji původně obíhal mohutný příkop. Pravidelný obrys nebyl vynucen terénní situací, avšak byl zámerně zvolen. Opět se zde setkáváme se začleněním hradu do městské zástavby (Bolina – Durdík 1984, 105-115; Durdík – Bolina 1996, 299; Sedláček 1927, 190-191). Hrad v Trhovém Štěpánově se stal záštitou okolních arcibiskupských statků. V čase nebezpečí byli k hradu povoláni nápravníci. Pravidelnost tohoto hradu je možné spojovat s jedním z obvyklých rysů biskupské hradní produkce.

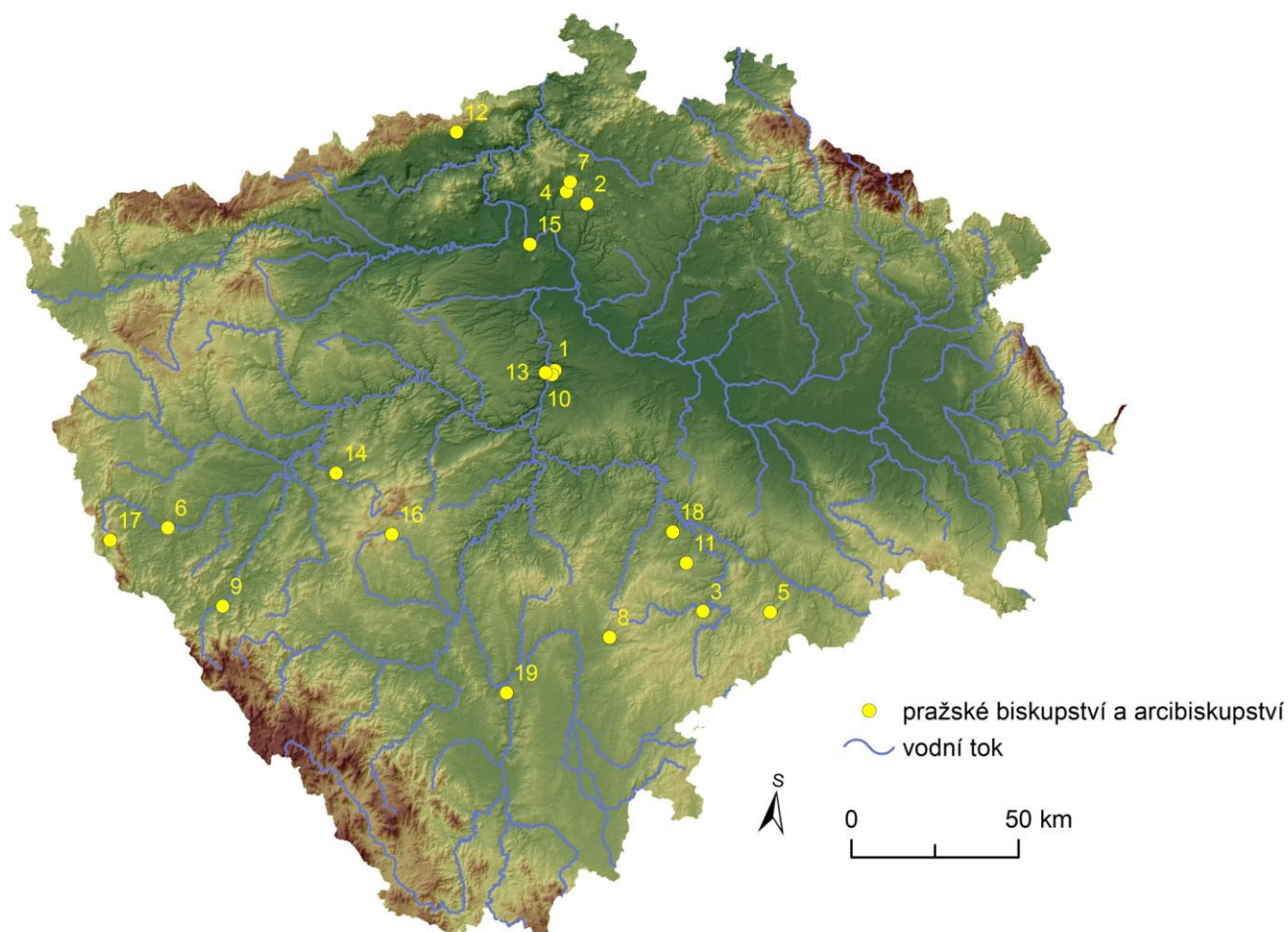
Předchůdcem hradu v Týně nad Vltavou okr. České Budějovice byl lehčeji opevněný biskupský dvorec, který se za biskupa Tobiáše (1278-1296) přeměnil v kamenný hrad. V roce 1415 byl hrad zastaven Janu ze Sobětic a na počátku husitských válek přešel do rukou příslušníků šlechtických rodů. Dochovalo se zde rozsáhlé oválné hradiště, které nenese stopy vnitřní zástavy. Hrad měl přímou vazbu na městské prostředí (Durdík 2009, 567; Sedláček 1934, 265-266; Tříška a kol. 1986, 201). I když jsou poznatky o podobě hradu v Týně nad Vltavou zcela minimální, nejspíše představoval objekt především s obrannou funkcí s masivním valovým opevněním, které vychází z hradištní tradice objektu.

Pražské biskupství a arcibiskupství celkem vystavělo devět opevněných objektů a zakoupilo, či jinak získalo rovněž devět lokalit. V případě Hřídělků pak není zcela vyjasněna otázka jeho počátků (Obr. 2; Tab. 2).

Hrady v majetku pražského biskupství a arcibiskupství je důležité rozlišovat na objekty institucí stavěné a získané, které mají rozdílnou stavební podobu. U novostaveb lze sledovat řadu společných dispozičních řešení. Hrady jsou většinou jednodílné a postrádají předhradí. Můžeme zde spatřit určitou souvislost s královskou hradní architekturou. Hradní objekty se staly centry rozvíjejících se církevních majetků a reprezentačními objekty s vysokou stavební úrovní.

Pražské biskupství a arcibiskupství		
Vystavěné	Získané	Není známo
Biskupský dvůr na Malé Straně	Čap	Hřídělník
Červená Řečice	Helfenburk u Úštěka	
Horšovský Týn	Herálec	
Chýnov	Janovice nad Vltavou	
Biskupský palác na Pražském hradě	Králův dvůr	
Rokycany	Křivsoudov	
Roudnice nad Labem	Kyšperk	
Týn nad Vltavou	Rožmitál pod Třemšínem	
Trhový Štěpánov	Starý Herštejn	

Tab. 2: Hradní objekty v majetku pražského biskupství a arcibiskupství.

Obr. 2: Mapa s rozšířením hradních objektů pražského biskupství a arcibiskupství na území Čech. 1 – Biskupský dvůr na Malé Straně v Praze (okr. Hlavní město Praha), 2 – Čap (okr. Česká Lípa), 3 – Červená Řečice (okr. Pelhřimov), 4 – Helfenburk u Úštěka (okr. Litoměřice), 5 – Herálec (okr. Havlíčkův Brod), 6 – Horšovský Týn (okr. Domažlice), 7 – Hřídelník (okr. Česká Lípa), 8 – Chýnov (okr. Tábor), 9 – Janovice nad Úhlavou (okr. Klatovy), 10 – Králův dvůr na Starém Městě pražském (okr. Hlavní město Praha), 11 – Křivsoudov (okr. Benešov), 12 – Kyšperk (okr. Teplice), 13 – Biskupský palác na Pražském hradě (okr. Hlavní město Praha), 14 – Rokycany (okr. Rokycany), 15 – Roudnice nad Labem (okr. Litoměřice), 16 – Rožmitál pod Třemšínem (okr. Příbram), 17 – Starý Herštejn (okr. Domažlice), 18 – Trhový Štěpánov (okr. Benešov), 19 – Týn nad Vltavou (okr. České Budějovice). Vytvořeno v programu ArcMap. 10.4.1.

7 HRADY V MAJETKU ŘÁDU JOHANITŮ

Řád johanitů vlastnil v období středověku a novověku 11 objektů, které je možné považovat za hrady a komendy (Obr. 3). Na toto místo řadím i Řád křižovníků s červenou hvězdou, který je českou odnoží tohoto řádu. Jedná se o komendu v Českém Dubu (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), Hrad u Strašína (Anderle 1991), Komendu v Kadani (Pachner 1997), komendu v Manětíně (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), Mazova Horka (Gabriel – Panáček 1998), komendu v Mostě (Vlček – Sommer – Foltýn 1998) Popovice (Kašička 1977), komendu na Malé Straně v Praze (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), komendu na Starém Městě pražském (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), komendu ve Strakonících (Buben 2002; Vlček – Sommer – Foltýn 1998) a komendu v Uhříněvsi (Buben 2002).

Předchůdcem Johanitské komendy v Českém Dubu okr. Liberec byl dvorec s drobným románským kostelem z počátku 12. století. V roce 1237 dostali johanité tento objekt darem a zřídili si zde ještě před rokem 1260 náročnou a dobře opevněnou komendu. V roce 1291 zde stál kostel sv. Ducha. Objekt během poslední třetiny 13. století nebo na počátku 14. století vyhořel a poté byl opravován. Z četných zpráv se dozvídáme o hospodaření řádu i o tom, že v roce 1357 navštívil komendu císař Karel IV. V rukou řádu komenda zůstala do roku 1421, kdy ji obsadili husité. Definitivní zánik objektu pak nastal v roce 1425. Součástí nejstarší fáze komendy se stal již stojící menší kostel, který se posléze ocitl v nároží jejího areálu. K jižní stěně této stavby se přikládala čtverhranná místnost. Součástí areálu byla patrová kaple sv. Jana Křtitele s drobným polygonálním presbyteriem. Dále k jihu pokračovaly dvě výstavní místnosti zaklenuté z části dochovanými křížovými klenbami. Jádrem komendy mělo pravidelný obdélný půdorys a uzavírala jej vnější obvodová zeď. Celý areál byl s velkou mírou pravděpodobnosti zajištěn příkopem, o jehož podobě však doposud nic nevíme (Sedláček 1932, 263-264; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 204-206). Johanité si vytvořili v Podještědí rozsáhlé panství, které se rozprostíralo na jihu od Loukovce a Sovenic až až k Ještědskému pohoří na severu. Komenda měla správní a obrannou funkci, a také vytvořila zázemí

vyhovující duchovním potřebám řádu. V tomto případě však nelze opomíjet také její rezidenční funkci, neboť zde sídlili převorové.

Písemné prameny o hradu u Strašína okr. Klatovy mlčí. Na základě keramických zlomků můžeme existenci hradu datovat do průběhu 13. století. Ves Strašín se nacházela v majetku rodů Vítkovců. Z dochovaných písemných pramenů v roce 1254 vyplývá, že strašínský kostel spravovali johanité ze Strakonice a v roce 1279 je uveden odprodej vsi tomu řádu. Johanité rovněž koupili i díl lesa při zmíněné vsi. Malý hrad bez patrných vnitřních pozůstatků staveb byl pouze na jižní straně a části jihozápadní strany oddělen příkopem a valem (Anderle 1991, 329; Sedláček 1936a, 103). Nevelký, patrně jednodílný hrad byl původně založen Vítkovci jako kolonizační opora v regionu. V počátečních fázích výstavby však došlo k opouštění hradního staveniště. V důsledku brzkého odprodeje strašínského zboží nebyl hrad dokončen a ani řádoví bratři neměli důvod v jeho výstavbě pokračovat. Hrad u Strašína tak patří k nemnoha objektům opuštěným v prvotním stádiu výstavby, kdy byly postupně lámány do skalního podloží příkopy a vytěžený materiál byl tříděn na materiál stavební materiál dále nevyužitelný, ze kterého byla nasypávána valová tělesa před vnější hranou valu. Na lokalitě se tak dodnes nachází kamenné rovnaniny připravené k výstavbě hradních konstrukcí.

Johanité začali v Kadani okr. Chomutov působit od roku 1183, přičemž se usadili u farního chrámu Panny Marie, jak dokládá vizitační protokol v roce 1373. Komenda byla řádem při založení města začleněna do městské zástavby. V majetku rytířského řádu zůstal tento nepravidelně oválný areál, jenž byl na východní straně vymezen vysokou hradbou, až do roku 1547 (Pachner 1997, 33-37; Sedláček 1936c, 329-330). Součástí řádového majetku se staly i okolní majetky, tudíž se komenda stala určitou správní jednotkou vyhovujícím řádovým potřebám.

Komendu u kostela sv. Jana Křtitele v Manětíně okr. Plzeň-sever si řád vystavěl okolo roku 1187. Z dochovaných písemných pramenů se zde také dozvídáme o sídle komtura. Řád toto území získal od krále Vladislava II. již v roce 1169. V majetku řádu komenda setrvala do roku 1420, kdy byla zastavena Bohuslavovi ze Švamberka. Církevní objekt byl situován na

nevýrazné poloze v prostoru západní části současného zámku, resp. dvora za ním. Bližší poznání podoby komendy a její přesná lokalizace zůstává úkolem dalšího výzkumu (Sedláček 1937, 143-144; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 359-360). Komenda v rámci řádového panství zastávala obytnou funkci a sloužila zřejmě jako určitá správní jednotka řádu.

Dochované písemné prameny o hradu Mazova Horka okr. Liberec mlčí. Podle A. Sedláčka (1932, 268) lze tento objekt ztotožnit s hradem Krucemburk, který je připomínán v letech 1431 a 1437. Právě v tuto dobu mohl objekt souviset s komendou v Českém Dubu. Na základě keramických zlomků můžeme život hradu klást do 14. a 15. století. Malý vrchol kopce obíhá ve svahu příkop. Na tomto kopci se nejspíše nachází pozůstatek podsklepeného objektu (Durdík 2009, 357; Gabriel – Panáček 1998). Tento nevelký hrad bez rezidenční funkce, pokud byl vystavěn v souvislosti s komendou v Českém Dubu, mohl vzniknout jako opěrný bod johanitského řádu a kolonizační opora v regionu.

V roce 1253 věnoval Václav I. křižovníkům s červenou hvězdou komendu, resp. špitál s přilehlou kaplí sv. Václava v Mostě. Tato komenda přetrvala i přes nepříznivé období husitských válek a v josefovském období unikla sekularizaci. V majetku řádu setrvala až do roku 1950. Z původní budovy komendy se až do nedávného zániku dochoval gotický suterén s jednou z prostor zakončenou klenbou. Rozsáhlý okrouhlý areál komendy byl zajištěn vlastním příkopem (Durdík 2009, 266; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 377-379). Komenda reprezentuje spíše objekt se špitální funkcí. Zmíněný příkop nebyl vyloženě obraného charakteru, ale zřejmě zastával jistou vymežující funkci řádového objektu.

Objekt menšího rozsahu v Popovicích okr. Benešov již po barokní přestavbě připadl do rukou křižovníků s červenou hvězdou okolo roku 1732. Po získání si jej řád barokně upravil. V majetku křižovníků se již nyní zámecký objekt nacházel až do roku 1797. Do současné podoby areál formovaly úpravy v 19. století (Svoboda a kol. 1998b, 258-259; Kašička 1977; Sedláček 1927, 93). Barokní úpravy vyhovovaly určitým potřebám a možnostem řádu. Křižovníci využívali zámecký areál jako své sídlo a hospodářské zázemí.

Hlavní objekt johanitského řádu se nachází na Malé Straně hlavního města Prahy. Komenda při kostele Panny Marie pod řetězem je nejstarším českým konventem řádu a sídlem velkopřevorství. Komendu založil Vladislav II. po roce 1149. Výstavba trojlodní baziliky Panny Marie pod řetězem byla dokončena nejpozději v roce 1182. Král daroval řádu i okolní majetky. Výrazných úprav se objekt dočkal v průběhu 14. století. Postupně byla vybudována farní škola, lázeň, hospodářské budovy, pivovar, domy poddaných, zahrada, kostel sv. Prokopa a dvorec. V první polovině 14. století byla zahájena stavba nového gotického kostela, avšak pokračovala velmi pomalu. Byl dokončen pouze presbytář, na němž bylo v roce 1378 vystaveno tělo zesnulého císaře Karla IV. Po rozšíření Malé Strany se původní řádový areál, který ležel před hradbami, dostal do vnitřní městské zástavby. V roce 1420 byl areál komendy těžce poškozen. Podobu dnešní komendy formovaly úpravy v období renesance a baroka. Řád zde prakticky sídlí dodnes (Durdík 2001a, 57; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 457-461). Tento řádový objekt zastával velmi důležitou úlohu v závislosti na provozu špitálu a vazbě na vodní tok. Zaujal polohu u konce románského Juditina mostu, na jehož levobřežním ukončení se nacházel biskupský dvůr (viz výše). Je pravděpodobné, že oba církevní okrsky souvisely s komunikační osou, jež vznikla se stavbou Juditina mostu (Durdík 2009, 264-265). Komenda představovala rozměrný a opevněný areál se členitou zástavbou. Zaujímá výjimečné postavení, neboť zahrnovala funkci kláštera a plnila úlohu hospodářské a správní jednotky řádu.

Komenda křižovníků s červenou hvězdou na Starém Městě pražském byla řádem založena před rokem 1252. Byla situována na staroměstském předmostí Juditina mostu v záplavovém prostoru před staroměstskými hradbami. Nachází se zde pozůstatky kostela sv. Františka dokončeného koncem 13. století a navazující křídlo přiložené z boku k věžovité bráně Juditina mostu. Velkou úlohu zde zřejmě měla voda, nýbrž objekt stál z části nad ramenem řeky a z části v zaplavovaném území. Málo udržovaný konvent byl v roce 1648 poškozen švédským vojskem. V průběhu působení řádu byl areál několikrát upravován. V roce 1950 byl konvent rozehrán a komendu získalo Ministerstvo vnitra. Řád se na toto místo vrátil až v roce 1990 a sídlí zde dodnes (Durdík 2001a, 60; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 519-52). Objekt

v rámci řádového vlastnictví zastával špitální a obrannou funkci, neboť se svou podobou blíží k soudobým hradním objektům.

Poté co se Bavor I. účastnil křížové výpravy daroval v roce 1243 východní polovinu hradu ve Strakonících johanitskému řádu. Řád si zde u kostela sv. Vojtěcha, dnes již sv. Prokopa zřídil komendu. Tento způsob řešení mohl vyplynout ze snahy obejít panovnické privilegium na stavbu hradu. Bavorové darovali postupně řádu i blízké okolní majetky. Roku 1402 se majiteli celého hradu stali johanitští rytíři. V roce 1420 hrad obléhala husitská vojska a za třicetileté války jej vyplenila švédská vojska. Když byl v roce 1420 vypálen konvent v Praze, staly se Strakonice předním místem řádu a sídlem nejvyšších převorů. Následně byl hradní objekt v průběhu let upravován. V roce 1641 ztrácely Strakonice jako hlavní řádový objekt význam, neboť se jím znovu stala komenda v Praze. V majetku řádu hrad setrval až do roku 1925 (Buben 2002, 48-50; Fibich – Durdík 2011, 7-9; Sedláček 1936a, 127-137; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 644-646). Podlouhlá dispozice se původně skládala ze dvou celků, z nichž východní byla johanitská komenda a západní bavorovská část. V johanitské části se nacházel špitál, klášter a kostel, jenž sestával z lodi a tří klenebních polí. Komenda se skládá z tzv. kapitulní síně, křížové chodby s rajskou zahradou a již zmíněného kostela sv. Prokopa (Hejna 1985, 85-87; Menclová 1972, 83). Komenda vytvořila s hradem svérázný celek. Se stavbou řádového objektu bylo nejspíše počítáno již od počátku. Hrad byl založen na plochem říčním břehu, neboť k provozu špitálu bylo potřeba přístupu k vodnímu toku (Menclová 1972a, 83). Řád vlastnil i okolní majetky. V držení se nacházely blízké vsi jako např. Mutěnice, Sousedovice či Radošovice (Sedláček 1936a, 129-134). Hrad ve Strakonících zastával správní, hospodářskou a špitální funkci. V jistém období objekt zastával také významnou funkci rezidenční, neboť zde sídlili velkopřevorové.

Komenda v Uhříněvsi na území hlavního města Prahy přesla po zrušení Řádu templářů (viz níže) v roce 1312 do rukou johanitských rytířů na Malé Straně v Praze. Za působení řádu se zde uvádí tvrz, která se v dochovaných písemných pramenech připomíná až v roce 1436, kdy český král Zikmund Lucemburský podstoupil tvrz s poplužním dvorem a přináležejícími vesnicemi Janovi s Kunvaldu a Anně Kbelké. Není možné říci, zda byla tato tvrz totožná

s komendou, či vznikla jen v její části (Buben 2002, 44; Sedláček 1927, 205). Tento objekt mohl mít v rámci řádového vlastnictví funkci správního bodu, neboť johanité v této době vlastnili i některé okolní majetky. Církevní objekt byl nejspíše i rezidenčního charakteru, přičemž zde přebýval také nejvyšší převor řádu.

Johanité vlastnili na území Čech šest komend a pět objektů (Obr. 3), které je možné považovat za hrady. Komendu v Českém Dubu lze u určitou opatrností dávat do souvislosti s Mazova Horkou. Pod komendu na Malé Straně v Praze pak spadal opevněný objekt v Uhříněvsi. Hrad u Strašína společně s panstvím získal Hrad ve Strakonici (Tab. 3). Řád křižovníků s červenou hvězdou měl na území Čech dvě komendy, přičemž se v majetku komendy na Starém Městě pražském nacházel objekt v Popovicích (Tab. 4).

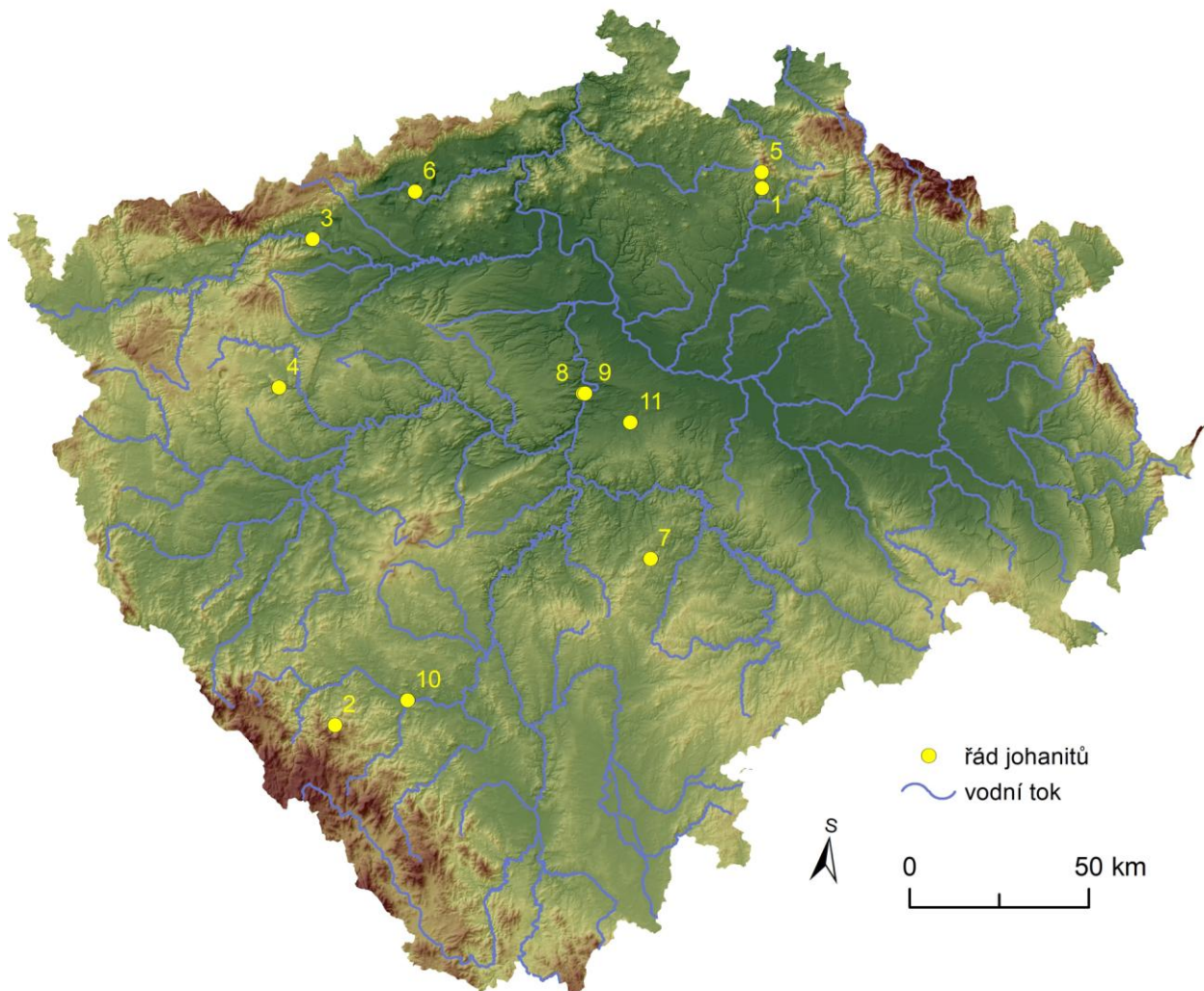
Hrady v majetku Řádu johanitů plnili funkci kolonizačních opor a správních bodů. Opevněné komendy byly zakládány především, aby zajišťovaly obytnou funkci a vhodné prostředí pro špitální úkony. Funkce se mohly lišit v rámci jednotlivých objektů. Veškeré objekty v majetku této instiuce byly závislé na jejich možnostech a podřizovaly se způsobu duchovního života johanitského řádu.

Řád Johanitů	
Komenda	Objekty
Český Dub	Mazova Horka
Kadaň	--
Manětín	--
Praha – Malá Strana	Uhříněves
Strakonice	Hrad u Strašína

Tab. 3: Komendy a objekty Řádu johanitů na území Čech.

Řád křižovníků s červenou hvězdou	
Komenda	Objekty
Most	--
Staré Město pražské	Popovice

Tab. 4: Komendy a objekty Řádu křižovníků s červenou hvězdou na území
Čech.

Obr. 3: Mapa s rozšířením hradních objektů Řádu johanitů a Řádu křižovníků s červeným křížem. 1 – komenda v Českém Dubu (okr. Liberec); *Komenda ve Strakonících*; 2 – Hrad u Strašína (okr. Klatovy); 3 – komenda v Kadani (okr. Chomutov); 4 – komenda v Manětíně (okr. Plzeň-sever); *Komenda v Českém Dubu*; 5 – Mazova Horka (okr. Liberec); 6 – komenda křižovníků s červenou hvězdou v Mostě (okr. Most); 7 – Popovice (okr. Benešov); 8 – komenda na Malé Straně v Praze (okr. Hlavní město Praha); 9 – komenda křižovníků s červenou hvězdou na Starém Městě pražském (okr. Hlavní město Praha); 10 – komenda ve Strakonících (okr. Strakonice); *Komenda na Malé Straně v Praze*; 11 – Uhříněves (okr. Hlavní město Praha). Vytvořeno v programu ArcMap. 10.4.1.

8 HRADY V MAJETKU ŘÁDU NĚMECKÝCH RYTÍŘŮ

Řád německých rytířů vlastnil v období středověku a novověku 13 hradů a komend (Obr. 4). Jsou jimi Bergrutsch (Lissek – Nový – Sýkora 2009), komenda v Blatně (Derner – Crkal 2012), Bradlo (Pilous 1989), komenda v Býčkovcích (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), komenda v Drobovicích (Vlček – Sommer– Foltýn 1998), Hrad u Bezníka (Benešová 1991-1992), Hrádek u Podmok (Durdík 2001b), komenda v Chomutově (Sýkora 2012), komenda v Miletíně (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), Najštejn (Hefner 1994), komenda v Řepíně (Vlček – Sommer– Foltýn), komenda na Starém Městě pražském (Olmerová 1982) a Vítkův Hrádek (Havlice 2010).

O objektu Bergrutsch okr. Chomutov dochované písemné prameny mlčí. K dispozici nemáme ani žádné archeologické nálezy, které by dovolily bližší dataci objektu. Objekt, mající podobu nevelkého hradu byl založen na ostrožně, vybíhající do Bezručova údolí nad Chomutovem u Hrádečné. Objekt vznikl v přímé prostorové vazbě na historickou dálkovou komunikaci na Chomutov, Blatno a do Saska. V roce 1281 získal řád území i s tímto úsekem obchodní stezky. Do první poloviny 14. století vznikla na řádovém území ves Hrádečná, jež se nachází v blízkosti tohoto objektu. Téměř celou druhou polovinu 14. století se řád snažil vytlačit pány s Alamsdorfu (Lissek – Nový – Sýkora 2009, 15-16; Pachner 2008, 353-360). Objekt, který nemusel být zcela dokončen, tak mohl být založen jako mocenská opora mající jistou úlohu v tomto sporu rytířů z Chomutova s pány z Alamsdorfu i jako kolonizační opora v regionu a na důležité komunikaci. Nejspíše jednoduchý objekt byl na čelní a východní straně vymezen příkopem (Durdík 2011, 12).

Komenda v Blatně okr. Chomutov vznikla při farním kostele v první polovině 14. století. V roce 1344 je dochovaných písemných pramenech připomínán zdejší komtur. V roce 1404 Václav IV. řádu komendu odebral. Před rokem 1460 byl tento objekt jako součást chomutovského panství zbořen. Objekt s čtverhrannou lehce lichoběžníkovou dispozicí obíhal příkop a val. Tato komenda pravidelné dispozice se stala typickým řádovým objektem, jež byl ovlivněn určitou tradicí řádových staveb v Pobaltí (Derner – Crkal 2012, 45-47; Sedláček 1936c, 271-272; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 180). Komenda

v Blatně byla v rámci řádového majetku založena jako objekt, který svou podobou vyhořoval duchovním nárokům této instituce.

Hrad Bradlo okr. Trutnov byl vystavěn koncem 13. či na přelomu 13. a 14. století. Písemné prameny, které by se vztahovaly k tomuto hradu, mlčí. Objekt zanikl již v první polovině 14. století. Němečtí rytíři z komendy v Miletíně přišli do Olešnického újezdu v roce 1241. V roce 1325 území i s hradem získal světský majitel. Z důvodu klesajícího významu nespíše zakrátko zanikl. Menší jednoduchý hrad situovaný na vysokém vrcholu byl na čelní straně opevněn příkopem a masivní hradbou stavěnou bez použití malty (Pilous 1989, 227; Hejna 1974, 365-415). Hradnímu areálu dominovala čtverhranná, patrně obytná věž vybudovaná na robustní kamenné podezdívce za použití dřeva. Dřevěné byly patrně také další objekty tvořící hradní zástavbu. Objekt, který neplnil rezidenční funkci, vznikl s velkou mírou pravděpodobnosti jako kolonizační a mocenská opora v regionu.

V roce 1233 získal řád za složitých okolností obchodních transakcí ves Býčkovice okr. Litoměřice, kde si následně založil komendu. Tento řádový objekt velice prosperoval. Prvý známý komtur je připomínán v roce 1326. V roce 1409 bylo zboží pronajímáno Heršovi z Vrutice. V majetku řádu komenda setrvala do roku 1412, poté se nacházela v držení krále. Přesná lokalizace a podoba komendy není známa. V současné době je zastavěna vesnickými usedlostmi (Sedláček 1936c, 378; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 192-193). V rámci řádové vlastnictví měla komenda v Býčkovících určitou správní funkci s předpokládaným hospodářským zázemím.

Jan z Polné, jenž neměl vlastní potomky, obrátil svou pozornost na německé rytíře a v roce 1242 založil komendu s kostelem Panny Marie v Drobovicích okr. Kutná Hora. Komenda se stala jednou z nejvýznamějších v české ballii. Koncem 14. století dostala velkého rozkvětu, neboť zahrnovala dva chrámy, palác, konírny a špitál. Celý areál komendy byl silně opevněn. Za vlády Václava IV. řádová moc upadala, následkem toho bylo odejmutí zázemí v Drobovicích. Poté komenda značně chátrala a v roce 1421 nemohla klást husitům odpor. V současné době nejsou patrné žádné pozůstatky komendy či jejího opevnění. Samotná lokalizace objektu je sporná (Vlček – Sommer –

Foltýn 1998, 220-221; Sedláček 1936b, 86). Řád německých rytířů postupně skupoval na tomto území i další majetky, neboť se snažil o vytvoření ucelené domény. Tato komenda se stala správní jednotkou řádu s obrannými kvalitami.

Historické prameny o Hradu u Bezníka okr. Jičín mlčí. Dle rozboru historických souvislostí lze předpokládat, že objekt vznikl po roce 1241 při kolonizaci Miletínska řádem německých rytířů. Hrad má jednodílnou dispozici protáhlého oválného obrysu beze stop vnitřní zástavby. Na čelní straně se za prvním příkopem nachází val, který obíhá druhý příkop (Benešová 1991-1992, 85-89; Svoboda a kol. 1998a, 24). Vzhledem ke zhoršující se ekonomické situaci nemusel být hrad vůbec dokončen a mohl zaniknout již během druhé poloviny 13. století (Durdík 2009, 175). S ohledem na „hradní politiku“ ostatních církevních institucí mohl být tento spíše nevelký hrad založen jako jistá mocenská opora kolonizačního podnikání komendy v Miletíně na tomto území.

Hradek u Podmok okr. Havlíčkův Brod rovněž písemné prameny nezmiňují. Na základě zlomků keramiky můžeme život objektu klást na přelom 13. a 14. století. V této době okolní území spolehlivě náleželo komendě v Drobovicích. Nevelký jednodílný hrad spadající do kontextu hradů se štítovou zdí zajišťoval šíjový příkop a před ním navršený val (Durdík 2001b, 147-150). Souvislosti tohoto typu hradu pak můžeme sledovat na dalších řádových i jiných majetcích nejen v Pobaltí, ale také např. také v Porýní či v Dolním Rakousku. Dalším důvodem pro vzniku hradu, kromě jeho funkce coby kolonizační opory, pak mohla být rýžoviště zlata na potoce pod hradem (Durdík 2009, 190).

V roce 1252 dostal darem řád od Načeratova syna Fridricha sídlo v Chomutově. Rytíři si zde založili komendu, jejíž význam během 14. století vzrůstal. Dochovaná zpráva z roku 1383 dosvědčuje, že se tato komenda u sv. Kateřiny stala sídlem zemského komtura. V roce 1411 objekt získal Václav IV. a jeho sekularizaci dovršilo období husitkých válek. Ještě v průběhu 15. století máme doloženou řádovou činnost ve farních službách u městského kostela. Dochovala se zde část lodi s transeptem a západní věží kostela sv. Kateřiny a polygonálně uzavřený presbytář s mohutnými zdmi, jenž byl dokončen v 80. letech 13. století. V rámci vlastní obdélné trojprostorové budovy komendy se zachovalo několik obdélných okének a jedno hrotité kružbové okno v patře.

Celý řádový areál byl silně opevněn (Menclová 1972b 440-442; Sedláček 1936c, 317-318; Sýkora 2012, 166-168). Komenda v Chomutově byla hlavním řádovým objektem v Čechách, jenž vyhoval vysokým církevním nárokům. Zastávala rezidenční, správní a obrannou funkci, a rovněž se stala významným tržním centrem řádu. V období druhé poloviny 13. století a první poloviny 14. století byli rytíři podporováni příznivci z místních šlechtických rodů. Řád rozšiřoval na Chomutovsku své majetky, přičemž se zde rytířům podařilo vytvořit poměrně ucelené dominium s centry v Chomutově a Blatně.

V roce 1241 darovala vdova po Zbraslavovi ze Vchynic Miletín okr. Jičín řádu německých rytířů. Poté si zde řádoví bratři vystavěli komendu u kostela Zvěstování Panně Marii. V důsledku úpadku řádu koupil církevní objekt v roce 1403 Jan Krušina z Lichtemburka, po jehož smrti v roce 1410 se komendy opět ujal řád. Poté začali rytíři tento objekt pronajímat. Kdy řád Miletín opustil, není zcela jasné. Ještě v roce 1424 byl formálně jmenován miletínským plebánem člen řádu Mikuláš. Na základě současných poznatků a s ohledem na stav dochování komendy neznáme její rozsah ani podobu. Předpokládá se, že součástí areálu byla kaple, jež v současné době tvoří obdélné presbyterium kostela (Buben 2002, 87-88; Sedláček 1887, 124; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 363-364). Řád získal na Chomutovsku i okolní majetky. Komenda v Miletíně měla za úkol plnit funkci tržního centra a sloužila ke správě okolních majetků, které řád v této oblasti vlastnil.

Hrad Najštejn okr. Chomutov založil zřejmě v první polovině 14. století Jetřich z Alamsdorfu. Fricolt z Alamsdorfu prodal řádu v roce 1383 ves Březenec. Nedlouhé poté připadl tento hrad komendě v Blatně. V řádovém majetku nesetřval objekt dlouho a ještě ve 14. století byl opuštěn. Vnitřní areál hradu založeného na skalním útvaru se rozkládal do dvou samostatných částí. V přední části hradního areálu se nacházel dvouprostorový palác. Na povrchu zadní části patrně tvořené skálou nejsou patrné žádné pozůstatky zástavby. V nemalé vzdálenosti od hradu byl vyhlouben čelní příkop (Hefner 1994, 3; Sedláček 1936c, 271). Najštejn původně šlechtického založení se v rukou řádu nacházel velmi krátkou dobu. Z důvodu ztráty významu v rámci řádových držav byl hrad zakrátko opuštěn.

V roce 1207 daroval Přemysl Otakar I. ves Řepín okr. Mělník Řádu německých rytířů. Poté si řád na tomto místě založil komendu, jejíž doba vzniku není přesně známa, avšak na základě dochovaných písemných pramenů je jisté, že v roce 1281 již existovala. V majetku řádu objekt setrval do roku 1411, kdy byl Václavem IV. odejmut. Poté připadl do rukou Bohuňka z Řepína. Podoba komendy nám zcela uniká, neboť ji pohltil současný zámecký areál (Buben 2002, 87; Sedláček 1927, 73-74). Komenda v Řepíně zastávala nejspíše jistou správní funkci. Rovněž také posloužila řádu pro jeho duchovní potřeby.

Komenda u kostela sv. Benedikta společně s hospodářským dvorem na Starém Městě pražském vznikla někdy po roce 1233. Koncem 14. století již v době úpadku se církevní objekt dočkal jistých úprav. Svou funkci přestala komenda plnit po roce 1518. Poslední dochované zbytky byly zcela zničeny stavbou obchodního domu Kotva. Komenda byla založena na ploše dvou starších románských dvorců u jednolodního kostela sv. Benedikta posléze rozšířeného o dvě boční přístavby. Areál komendy byl nejméně třídlílný. Komenda přiléhalo k staroměstskému opevnění, před nímž se nacházel parkán. Mimo ohrazený areál komendy se nacházel kostel, který byl zajištěn masivní hradbou. Ve východní části areálu se nacházely hospodářské budovy a při severní hradbě byl situován starší románský dům. Severní průčelí vlastní komendy bylo oproti zmíněné hospodářské části výrazně posunuto směrem k jihu. Samotné jádro komendy mělo kosočtverečný půdorys. Před komendou byl vyhlouben mělký příkop (Buben 2002, 86-87; Olmerová 1982, 433). Tento objekt se přibližuje ukázce klasického pravidelného hradu řádu německých rytířů v Pobaltí (Durdík 2009, 268). Součástí opevněné komendy bylo hospodářské zázemí. Objekt zastával správní, vojenkou a hospodářskou funkci. Rovněž také zajistil zázemí pro duchovní potřeby řádu.

Vítkuv Hrádek okr. Jindřichův Hradec byl založen v první polovině 13. století pány z Hradce. V roce 1267 daroval Vítek z Hradce tento hrad i s okolními majetky Řádu německých rytířů, resp. komendě v Jindřichově Hradci, která dosahovala úrovně řádového domu (Sedláček 1933, 32-34). Vítkuv Hrádek již v průběhu první poloviny 15. století zřejmě zanikl. Území zůstalo v majetku rytířů až do roku 1458. Dispozice hradu byla jednodílná. Čelo

a jednu z jeho stran zajišťoval příkop a val (Havlice 2010, 529-530; Sedláček 1933, 69). Nevelký vítkovský hrad byl založen jako méně náročná kolonizační opora snad si tuto funkci částečně podržel i v rámci řádových držav.

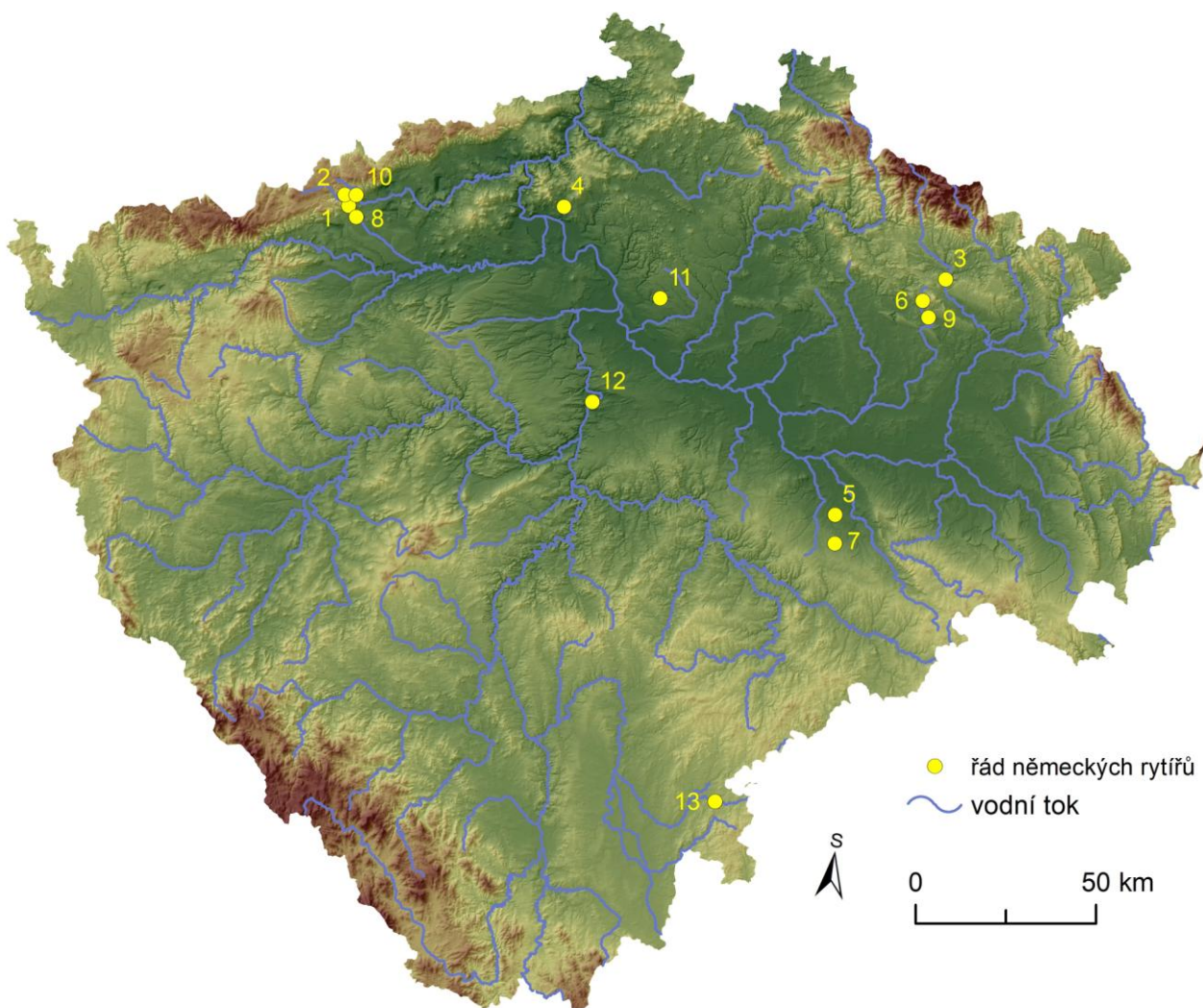
Němečtí rytíři vlastnili na území Čech sedm komend a šest hradů (Obr. 4). Komenda v Blatně vlastnila hrad Najštejn. Drobovická komenda souvisela s Hrádkem u Podmok. Komendu v Miletíně lze dávat do souvislosti se vznikem hradu Bradlo a Hradu u Bezníka. Vítkův Hrádek se nacházel v majetku komendy v Jindřichově Hradci, která byla pouze řádovým domem. Opevněný objekt Bergrutsch představoval v rámci řádu mocenskou oporu vázanou na dálkovou komunikaci (Tab. 5).

V majetku Řádu německých rytířů se nacházely hrady, které vznikaly jako kolonizační a mocenské opory. Instituce si rovněž zakládala opevněné komendy, které se staly zázemím řádu a poskytovaly prostředí vhodné pro špitální úkony. Funkce se se mohly výrazně lišit v rámci jednotlivých objektů. Veškeré objekty v majetku této instituce byly závislé na možnostech řádu a podřizovaly se způsobu duchovního života německých rytířů.

Řád německých rytířů	
Komenda	Objekty
Blatno	Najštejn
Býčkovice	--
Drobovice	Hrádek u Podmok
Chomutov	--
Miletín	Bradlo, Hrad u Bezníka
Řepín	--
Staré Město pražské	--
<i>(Jindřichův Hradec)</i>	Vítkův Hrádek

--	Berggrutsch
----	-------------

Tab. 5: Komendy a objekty Řádu německých rytířů na území Čech.

Obr. 4: Mapa s rozšířením hradních objektů Řádu německých rytířů na území Čech. 1 – Berggrutsch (okr. Chomutov); 2 – Komenda v Blatně (okr. Chomutov); *Komenda v Miletíně*: 3 – Bradlo (okr. Trutnov); 4 – Komenda v Býčkovcích (okr. Litoměřice); 5 – komenda v Drobovicích (okr. Kutná Hora); *Komenda v Miletíně*: 6 – Hrad u Bezníka (okr. Jičín); *Komenda v Drobovicích*: 7 – Hrádek u Podmok (Havlíčkův Brod); 8 – komenda v Chomutově (okr. Chomutov); 9 – komenda v Miletíně (okr. Jičín); *Komenda v Blatně*: 10 – Najštejn (okr. Chomutov); 11 – komenda v Řepíně (okr. Mělník); 12 – komenda na Starém Městě pražském (okr. Hlavní město Praha); *Komenda v Jindřichově Hradci*: 13 – Vítkův Hrádek (okr. Jindřichův Hradec). Vytvořeno v programu ArcMap. 10.4.1.

9 HRADY V MAJETKU ŘÁDU JEZUITŮ

Řád jezuitů vlastnil na prahu novověku a v novověkém období 13 hradních objektů, které již neplnily své původní funkce (Obr. 5). Jedná se o Dobronice (Durdík – Sušický 2002), Hrádek v Kutné Hoře (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), Komošín (Úlovec 2004), Košumberk (Vorel 2000), Okoř (Plicka 1959), Střela (Durdík – Sušický 2002), Úštěk (Gabriel – Smetana 1985-1986) a Žampach (Cejpová 1998).

V roce 1691 zakoupila klementinská jezuitská kolej v Praze panství Dobronice okr. Tábor. Na někdejší rožmberském hradě z počátku 14. století si řád zřídil svoji letní rezidenci. Již od roku 1624 drželi jezuité v této oblasti i další majetky, přičemž se snažili utvořit poměrně rozsáhlé dominium. Instituce objekt již po pozdně gotické přestavbě využívala do roku 1727. V tomto roce s řád vystavěl zámek v Opařanech, což mělo za následek klesání významu objektu v Dobronicích. Po zrušení řádu v roce 1773 připadl statek do studijního fondu. Následně byl původní hrad spadající do kontextu hradů bergfritového typu ponechán svému osudu. V roce 1790 se změnil ve zříceninu (Durdík 2009, 112; Sedláček 1934, 43; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 212). Dispozice hradu byla dvoudílná, avšak na základě současných znalostí o původní podobě a rozsahu předhradí nic nevíme. V pozdně gotickém období byl starý hrad opatřen novými obytnými a reprezentativními prostory (Durdík 2009, 112).

Hrádek v Kutné Hoře byl založen v letech 1410 až 1415 královských rychtářem Václavem z Donína. Na žádost rektora jezuitské koleje byl objekt v roce 1690 prodán místním jezuitům. Následně poté si zde církevní instituce zřídila seminář sv. Barbory a Rozálie a dále pak i jezuitskou školu. Po zrušení řádu v roce 1773 sloužil Hrádek jako škola a učitelský ústav. Čtvercový areál Hrádku se přiložil k městské hradbě. Kolmo na tuto hradbu stála dvě palácová křídla. Jižní křídlo ukončuje obdélná obytná věž (Menclová 1972b, 179-181; Vlček – Sommer – Foltýn 1998 327; Sedláček 1936b, 259).

V dochovaných písemných pramenech je hrad Komošín okr. Klatovy uveden v roce 1510 již jako pustý. V roce 1623 zakoupili klatovští jezuité blízkou Ves Svrčovec, jehož součástí byly i ruiny tohoto hradu. V roce 1703 nechal řád do mohutných zřícenin dominantního paláce hradu vystavět kapli sv.

Máří Majdalény, která byla zrušena v rámci josefinských reforem v roce 1773. Poté byl hradní areál rozparcelován pro stavbu čtyř usedlostí. Dispozice hradu původně dvoudílná. Rozměrné jádro hradu na čelní straně zajišťoval do skály vylámaný šijový příkop (Durdík – Sušický 2005, 82-83; Sedláček 1935b, 50).

V dochovaných písemných pramenech je hrad Košumberk okr. Chrudim doložen v roce 1318 jako majetek Ojíře z Košumberka. Na základě keramických zlomků můžeme založení hradu klást na konec 13. století. V roce 1691 byl objekt již po renesanční přestavbě darován jezuitské koleji v Hradci Králové. V dalších letech byla objektu věnována jen minimální péče a v roce 1769 se nacházel již ve velmi špatném stavu. Nedlouho poté byl opuštěn. Po zrušení řádu v roce 1773 byl zcela ponechán svému osudu. V pozdní gotice hradní jádro obklopilo předhradí s okrouhlými a čtverhrannými věžičkami (Sedláček 1882, 103; Vorel 2000, 15-16). Jezuité na Košumberku, který byl původně hradem s plášťovou zdí, nesídlili, neboť přebývali na nedalekém Chlumku. Objekt v rámci řádového panství sloužil k hospodářským účelům.

Hrad Okoř okr. Praha-západ vznikl již ve druhé polovině 13. století. V roce 1649 získala objekt již po renesanční přestavbě jezuitská kolej u sv. Klimenta na Starém Městě pražském. Poté si jej nechala barokně upravit. V majetku řádu objekt zůstal až do jeho zrušení v roce 1773, kdy připadl studijnímu fondu. Původně věžovité stavení srostlo s komplexem dvou palácových křídel. Další podobu hradu formovaly mladší úpravy (Menclová 1972b, 315; Sedláček 1935a, 235-236). V rámci církevního vlastnictví byl původní hrad spadající do kontextu hradů blokové dispozice využit jako letní sídlo řádu. Řád v této oblasti vlastnil i další majetky, které se staly základem tuchoměřského panství.

Možným zakladatelem hradu Střela Okr. Strakonice byli Bavorové ze Strakonice. V roce 1654 získali panství s objektem již po renesanční přestavbě klatovští jezuité. Poté si řád objekt upravil a zřídil zde i kapli. V církevním majetku objekt setrval až do roku 1773. Dispozice hradu byla tvořena hradním jádrem a předhradím, které byly zajištěny příkopem a valem. Rozměrná barokní kaple zcela narušila styk předhradí a jádra. Z jádra se dochovala především

část oble vedené obvodové zdi (Durdík 2009, 527; Sedláček 1936a, 232). Řád objekt využíval jako obydlí pro hospodářské úředníky a jako své letní sídlo.

Původní hrad Úštěk okr. Litoměřice byl založen až na počátku 15. století pány z Dubé. V roce 1621 získali panství i s objektem jezuité z pražské koleje v Klementinu darem. Řád si jej výrazně přestavěl. Výnos z další části panství patřící Janovi, hraběti z Merode, připadl jezuitské koleji v Litoměřicích, i když sám statek spadal rovněž pod správu pražské koleje. Tuto druhou polovinu odkoupila klementinská kolej v roce 1675. Zprávu o staveních úpravách nám podává rok zapsaný 1677 na vstupní bráně a rok 1711 zaznamenaný na brance vedle vstupní brány. Jezuité objekt využívali do období okolo roku 1721, neboť započala výstavba nové budovy fary, která navazovala na jezuitský areál. V majetku řádu objekt setrval do roku 1773, kdy následně připadl studijnímu fondu. Objekt dvojdílné dispozice byl začleněn do městské parcelace (Gabriel – Smetana 1985-1986; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 682; Sedláček 1936c, 109). Jezuité si na Úštěcku vytvořili poměrně ucelené dominium. Objekt se v rámci řádového vlastnictví stal rezidencí a jeho správním centrem. Po určitém čase jezuité nahradili Úštěk libešnickou rezidencí.

Hrad Žampach okr. Ústí nad Orlicí byl založen okolo roku 1300 rodem, který se poté po něm psal. V roce 1629 získala toto panství na základě odkazu Fridricha st. z Oppersdorfu novoměstská jezuitská kolej v Praze. V roce 1633 dále toto zboží připadlo jezuitům z Hradce. Ruiny hradu byly rozebírány na stavbu jezuitské rezidence v podhradí. Jezuité na hradě udržovali již jen kapli sv. Bartoloměje, která byla dokonce ještě roku 1672 barokně přestavěna, k čemuž posloužil materiál z hradní zříceniny. V majetku řádu objekt setrval do roku 1773. V roce 1789 byla kaple zbořena a poté objekt zanikl v důsledku těžby kamene pro stavení účely. Dispozice hradu byla dvojdílná. K bočním stranám předhradí se přikládaly především budovy hospodářského charakteru (Cejpová 1998, 95-98; Sedláček 1931, 130-131; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 701-700). Původně hradní objekt v rámci církevního vlastnictví sloužil coby zdroj stavebního materiálu.

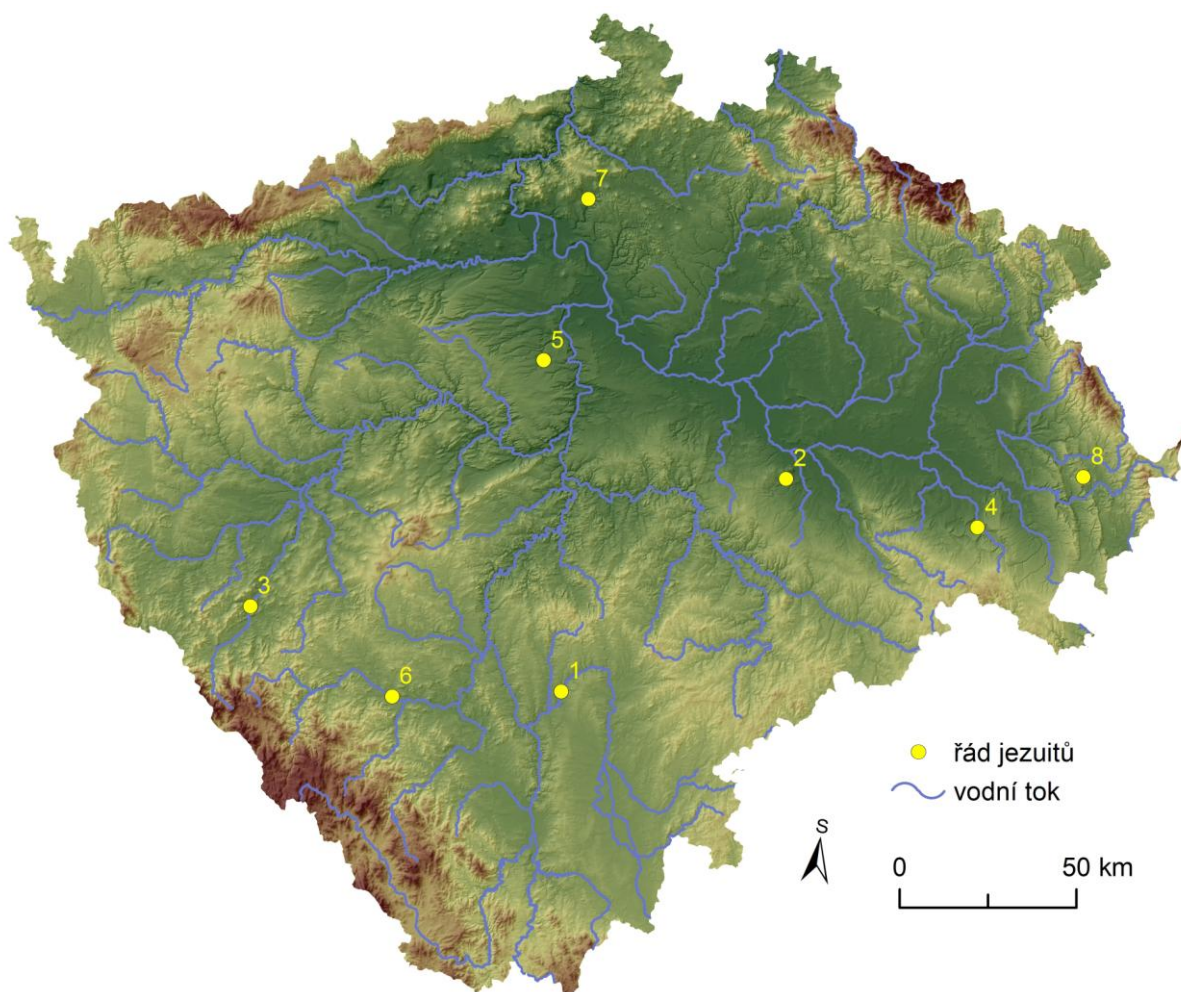
Na území Čech bylo pět jezuitských kolejí, které vlastnily hradní objekty, které již neplnily své původní funkce (Obr. 5). Klementinská kolej v Praze

vlastnila Dobronice, Okoř a Ústěk. Kolej v Kutné hoře souvisí s Hrádkem v Kutné Hoře. Klatovská kolej měla ve svém majetku Komošín a Střelu. Kolej v Hradci Králové vlastnila Košumberk a Žampach a pod kolej v Litoměřicích krátkodobě spadal Ústěk (Tab. 6).

Hrady, které se dostaly do rukou Řádu Jezuitů byly formovány mnohdy složitým, však s jezuitským řádem nesouvisejícím stavebním vývojem. Tyto objekty již neplnily své původní funkce, ale staly se rezidenčními řádovými objekty, které byly zcela podřízeny duchovnímu způsobu života jezuitského řádu.

Řád Jezuitů	
Kolej	Objekty
<i>Klementinská kolej v Praze</i>	Dobronice, Okoř, Ústěk
<i>Kolej v Kutné Hoře</i>	Hrádek v Kutné Hoře
<i>Kolej v Klatovech</i>	Komošín, Střela
<i>Kolej v Hradci Králové</i>	Košumberk, Žampach
<i>Kolej v Litoměřicích</i>	Ústěk

Tab. 6: Objekty v majetku Řádu jezuitů na území Čech v závislosti na jezuitských kolejích.

Obr. 5: Mapa s rozšířením objektů Řádu jezuitů na území Čech. *Kolej sv. Klimenta v Praze*: 1 – Dobronice (okr. Tábor), 5 – Okoř (okr. Praha-západ), 7 – Ústěk (okr. Litoměřice); *Kolej v Litoměřicích*: 7 – Ústěk (okr. Litoměřice); *Kolej v Kutné Hoře*: 2 – Hrádek v Kutné Hoře (okr. Kutná Hora); *Kolej v Klatovech*: 3 – Komošín (okr. Klatovy), 6 – Střela (Strakonice); *Kolej v Hradci Králové*: 4 – Košumberk (okr. Chrudim), 8 – Žampach (Ústí nad Orlicí). Vytvořeno v programu ArcMap. 10.4.1.

10 HRADY V MAJETKU OSTATNÍCH INSTITUCÍ

Ostatní Církevní intituce (Vyšehradská kapitula, Řád bosých augustiniánů, Litomyšlské biskupství, Katedrální kapitula u sv. Štěpána v Litoměřicích, Řád křižovníků s červeným křížem na Zderaze v Praze a Řád templářů) vlastnily v období středověku a novověku 10 objektů (Obr. 6). Jedná se o Červený Hrádek (Sedláček 1936b), Hrádek na Zderaze (Durdík 1986b), Lanšperk (Dušek 1997), Leština (Šedivý 2002), Litomyšl (Večeře 2014), Orlík (Musil 1967), komendu Řádu templářů na Starém Městě pražském (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), komendu Řádu templářů v Uhříněvsi (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), Velký Bor (Smitka 2000) a Zahrádku (Úlovec 1994).

Vyšehradská kapitula je v rozmezí let 1338 až 1498 spojena s dvěma hradními objekty. Se jménem Červený Hrádek, resp. Poděhusy, se setkáváme v predikátu syna Jaroše ze Slivna Alberta v roce 1298. V roce 1338 postoupili následní držitelé Pertold a Čeněk z Lipé zboží vyšehradské kapitule. V roce 1773 je objekt označován jako hrad zmíněn coby příležitostné sídlo vyšehradských proboštů. Od roku 1382 jej kapitula pronajímá Petrovi z Hrádku a následně dalším světským osobám. Hrad setrval v majetku kapituly do roku 1498, kdy byl prodán Prokopovi z Habřiny. Původní podoba hradu není známa, neboť byl výrazně pozměněn renesanční a barokní přestavbou. Nejspíše se jednalo o objekt na nejasné hranici mezi hradem a tvrzí (Durdík 2009, 100; Sedláček 1936b, 314-315).

Zahrádka okr. Pelhřimov se v 11. století stala součástí Svatavina Újezdu, který byl součástí majetku vyšehradských kanovníků. Koncem 13. století ji kanovníci zastavili vyšehradskému proboštví. Následovaly dlouho se táhnoucí spory, které byly ve prospěch kapituly vyřešeny v roce 1376, kdy se první připomíná existence hradu. Hrad je rovněž připomínán v roce 1384 v souvislosti s purkrabím Urbanem, což je také zmínka poslední. Následně byl kapitulou nejspíše zastavován. Ves setrvala v majetku instituce až do husitských válek. V roce 1436 ji císař Zikmund zapsal Mikulášovi Tčkovi z Lípy. Nevelký hrad obdélného půsorysu má jednoduchou dispozici. Za šíjovým příkopem se oproti ostatním stranám dochoval výrazně masivnější valový relikv obvodové hradby, jenž snad v jihozápadním nároží prolamoval vstup do hradu (Sedláček 1936b,

197-198; Úlovec 1994, 99-111). Zahrádka byla založena za účelem ochrany a správy okolních majetků kapituly, a také zastávala funkci sídla vyšehradského probošta.

Hrádek na Zderaze na území hlavního města Prahy založil Václav IV. okolo roku 1380 jako své sídlo. V období husitských válek nebyl hrad poškozen a sloužil jako sídlo legáta basilejského koncilu. Poté byl objekt využíván jen utilitárně. V roce 1627 získal hradní objekt již jako zříceninu Řád bosých augustiniánů, který si jej pro své potřeby přestavěl na klášter. V roce 1809 se stal součástí Svatováclavské trestnice. Hrad nyní již jako klášterní objekt byl odstraněn v rámci pražské asanace v letech 1901 až 1905. Podobu Hrádku známe jen díky četným pražským vedutám. Dispozice objektu byla obdélná s jedním zkoseným nárožím, které obsahovalo dvě věže. Hrad měl dvě stejné dvoupatrové palácové křídla. Hradní areál byl zřejmě na určité části obvodu obehnan parkánem (Durdík 2009, 186; Lorenc 1973, 147-150). Hrádek na Zderaze původně spadající do kontextu hradů dvoupalácové dispozice posloužil v pozdějším období výhradně pro duchovní potřeby jezuitského řádu.

Litomyšlské biskupství vlastnilo v rozmezí let 1344 až 1421 dle dochovaných písemných pramenů dva hrady. V roce 1141 byla Vladislavem II. v areálu staršího hradiště v Litomyšli okr. Svitavy založena premonstrátská kanonie. Poté v roce 1344 bylo v Litomyšli založeno biskupství. V majetku biskupství hrad setrval do roku 1421, kdy byla Litomyšl dobyta husity. Objekt byl výrazně formován renesančními přestavbami a dále mladšími zásahy. Kanonie přiléhající ke katedrálnímu kostelu byla změněna na biskupskou kapitolu a vznikl zde si náročný biskupský palác. Z opevnění byl zjištěn doposud jen příkop. Gotická budova, která částečně zasahuje do severního křídla současného zámku, je považována za biskupský palác (Večeře 2014, 10-15; Sedláček 1882, 3-6). Objekt v Litomyšli se stal tzv. klášterním hradem, v jehož areálu se odrazily určité nároky většinou kladené na klášterní areály a požadavky na existenci opevněného objektu. Hrad představoval sídlo biskupství a správní centrum biskupských majetků na tomto území.

V roce 1358 získalo litomyšlské biskupství, resp. litomyšlský biskup Jan II., směnou původně královský hrad Lanšperk okr. Ústí nad Orlicí (viz výše) i

s okolními majetky. Dle dochovaných písemných pramenů je v roce 1360 zmiňován purkrabí Smil z Brandýsa. V majetku instituce hrad setrval do roku 1421, kdy byla zrušena. V letech 1425 a 1429 byl hrad dobyt a poté připadl do šlechtických rukou. Hrad má lichoběžníkovou dispozici. Hlavním obranným prvkem hradu se stala plášťová zeď, která se velmi dobře dochovala na jeho čelní straně (Sedláček 1931, 100-101; Sekotová 1997, 12-13). Lanšperk spadající do kontextu hradů s plášťovou zdí se stal součástí biskupského panství či byl využit k ochraně dalších majetků v této oblasti. Současně byl využíván biskupem jako bezpečné sídlo v době nepokojů, jako tomu bylo např. v roce 1364 (Sedláček 1931, 100-101).

Dle dochovaných písemných pramenů se ves Leština okr. Ústí nad Labem připomíná v roce 1437 jako příslušenství statku Býčkovice. V roce 1454 se nacházela v rukou Jana Vartemberka, který ji dále postoupil králi Vladislavovi. O hradě nacházející se nad touto vsí dochované písemné prameny mlčí. Na základě zlomků keramiky můžeme život objektu klást do 80. let 14. století a 20. let 15. století (Anděl a kol. 1984, 261-262; Durdík 2009, 325). A. Sedláček se domnívá, že hrad byl patrně založen z iniciativy Katedrální kapituly u sv. Štěpána v Litoměřicích okolo poloviny 14. století jako ochrana dalších majetků v této oblasti (1936c, 413). Nevelký hrad se rozpadá do dvou výškových úrovní. Před jeho plochou se nachází sypaný baštovitý pahorek. Vnitřní hrad opevňoval příkop a před ním kamenná zídka (Durdík 2009, 325).

Klášteř Božího hrobu křižovníků s červeným křížem na Zderaze v Praze je v rozmezí let 1311 až 1420 spojen s dvěma hradními objekty. Jedná se o Orlík a Velký Bor. Hrad Orlík okr. Ústí nad Orlicí pravděpodobně vznikl na přelomu 13. a 14. století. V dochovaných písemných pramenech je zmiňován pouze jednou v roce 1311, kdy se nachází v majetku Perchty, manželky Vítka ze Švábenic. Poté se již hrad nezmiňuje. Nedlouho poté zboží získaly pražští křižovníci na Zderaze. Se zánikem hradu se počítá během průběhu 14. století. Dispozice hradu byla dvojdílná. Za předhradím, které je vymezeno částečně dochovaným šíjovým příkopem, se ještě za dalším příkopem nacházelo protáhlé trojúhelné jádro, které bylo ještě na severní straně obíhané parkánem. V severní části se nacházela stavba, jež mohla představovat dominantní palác (Musil 1967, 26-28; Musil 1995, 76). Hrad spadající s určitou pravděpodobností

do kontextu hradů s palácem jako hlavní obrannou a obytnou stavbou v majetku instituce spíše jen dožíval a nespíše zakrátko zanikl.

Dle dochovaných písemných pramenů je za stavebníka hradu ve Velkém Boru okr. Klatovy považován po roce 1304 Půta z Potštejna. V roce 1336 jej jeho vnuci darovali zderazkému klášteru v Praze. V majetku instituce hrad setrval do roku 1420, kdy připadl Janovi a Vilémovi z Rýzemberka a ze Skal. Hrad se nacházel v dominantní poloze na návrší. Na základě současných znalostí nejsme schopni říci rozsah a ani podobu hradu. Dle dochovaných písemných pramenů se v jeho areálu nacházel kostel (Durdík 2009, 588; Sedláček 1936a, 214). Tento hrad zakoupil klášter jako součást jeho panství či patrně k ochraně dalších majetků v této oblasti. Rovněž posloužil duchovním potřebám řádu.

Řád templářů vlastnil v rozmezí let 1230 až 1312 dle dochované písemné evidence dva objekty. Po roce 1230 získaly templáři starší románský dvorec s rotundou sv. Vavřince na Starém Městě pražském, u něhož si založili komendu. Rotunda byla po odbourání apsidy řádem rozšířena o krátkou lichoběžníkovou loď. Dle dochovaných písemných pramenů zde od roku 1240 sídlil zemský komtur. V majetku řádu objekt setrval do roku 1312, kdy byl zrušen. Poté byla komenda předána dominikánkám z řádového domu na Újezdě, které areál přestavěly a vybudovaly dnešní kostel sv. Anny. Část komendy se doposud skrývá ve východním křídle dominikánského kostela. Jedná se o tři suterénní prostory, k nimž byla v polovině 13. století na severu přistavěna další místnost. O celkové podobě areálu a podobě jeho opevnění doposud nic nevíme (Kovář – Dragoun 2012, 13-31; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 505-506). V rámci řádového vlastnictví objekt zastával správní a sídelní funkci, a rovněž poskytl duchovní zázemí řádu.

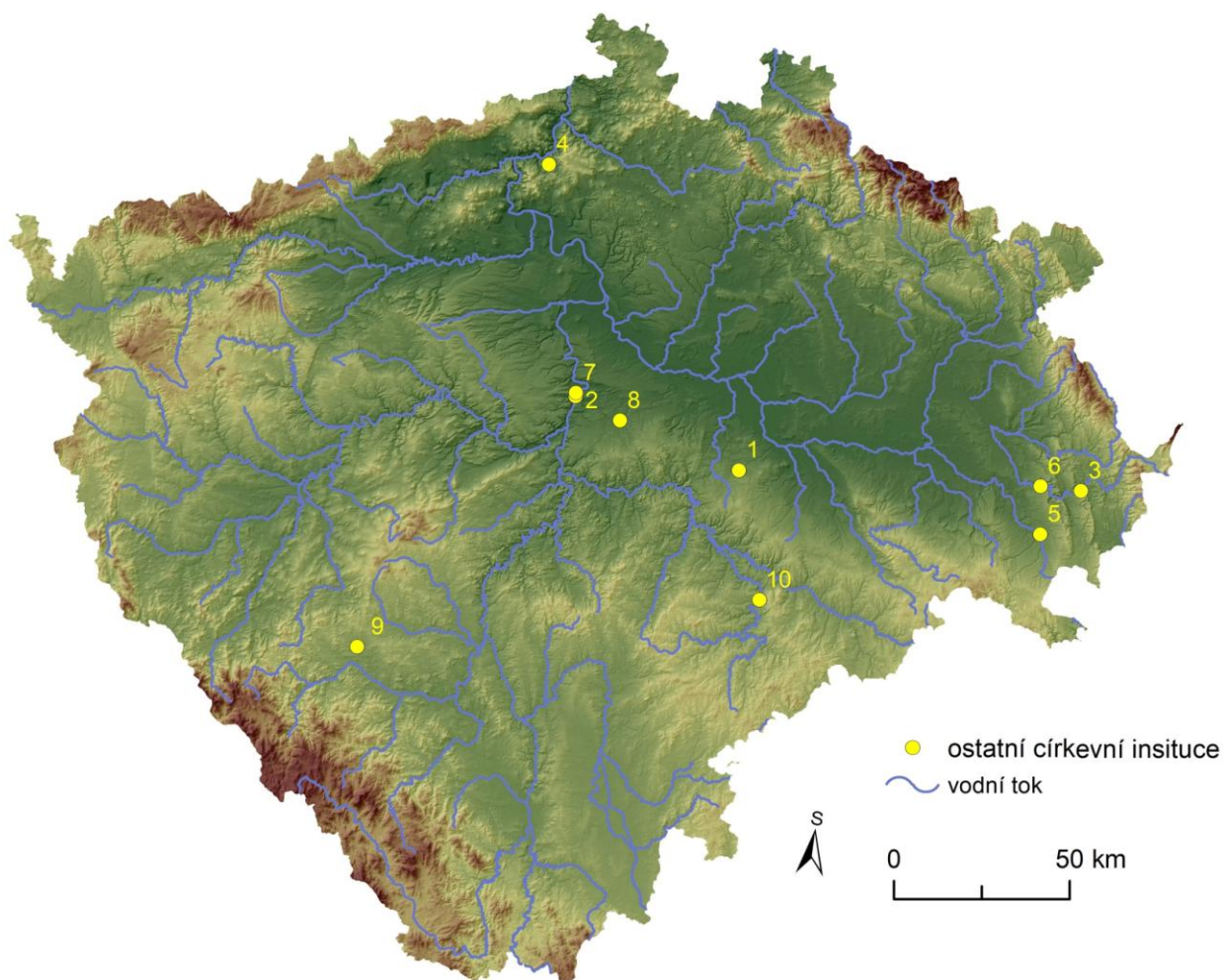
Na základě dochovaných písemných pramenů si před rokem 1292 v Uhříněvsi na území hlavního města Prahy vystavěl templášský řád komedu. V roce 1295 je zmiňován významný komtur Ekko. V rukou řádu objekt setrval do roku 1312, kdy byl zrušen. Poté komenda přešla do rukou malostranských johanitů od Panny Marie pod řetězem (viz výše). Naše současné vědomosti o komendě jsou minimální, avšak nějaké pozůstatky jejích konstrukcí se mohly

dochovat ve stavbě nacházející severně od dnešního kostela (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 607; Sedláček 1927, 205). V rámci řádového panství mohla komenda plnit funkci lokálního správního centra a rovněž vyhovovala nárokům kladené obvykle na církevní objekty.

V této skupině je celkem osm církevních institucí, v jejichž majetku se nacházely opevněné objekty (Obr. 6). Vyšehradská kapitula vlastnila Červený Hrádek a Zahrádku. Pod Řád bosých augustiniánů spadá Hrádek na Zderaze. V majetku litomyšlského biskupství se nacházely hrady Lanšperk a Litomyšl. Katedrální kapitulu u sv. Štěpána v Litoměřicích lze dávat do souvislosti s hradem Leština. Pod klášter křižovníků s červenou hvězdou na Zderaze v Praze spadají hrady Orlík a Velký Bor. V majetku Řádu templářů se nacházela komenda na Starém Městě pražském a bývalá johanitská komenda v Uhříněvsi (Tab. 7).

Církevní instituce	Objekty
<i>Vyšehradská Kapitula, Vyšehradští kanovníci</i>	Červený Hrádek, Zahrádka
<i>Řád bosých augustiniánů</i>	Hrádek na Zderaze
<i>Litomyšlské biskupství</i>	Lanšperk, Litomyšl
<i>Katedrální kapitula u sv. Štěpána v Litoměřicích</i>	Leština
<i>Zderazský klášter křižovníků s červeným křížem</i>	Orlík, Velký Bor
<i>Řád templářů</i>	Komenda na Starém Městě pražském, komenda v Uhříněvsi

Tab. 7: Objekty v majetku ostatních církevních institucí na území Čech.

Obr. 6: Mapa s rozšířením objektů ostatních církevních institucí na území Čech. *Vyšehradská kapitula*: 1 - Červený Hrádek (okr. Kolín), 10 – Zahrádka (okr. Pelhřimov); *Řád bosých augustiniánů*: 2 - Hrádek na Zderaze (okr. Hlavní město Praha); *Litomyšlské biskupství*: 3 - Lanšperk (okr. Ústí nad Orlicí), 5 – Litomyšl (okr. Svitavy); *Katedrální kapitula u sv. Štěpána v Litoměřicích*: 4 – Leština (okr. Ústí nad Labem); *Řád křižovníků s červeným křížem na Zderaze v Praze*: 6 – Orlík (okr. Ústí nad Orlicí), 9 - Velký Bor (okr. Klatovy); *Řád německých rytířů*: 7 – komenda řádu na Starém Městě pražském (Hlavní město Praha), 8 – komenda řádu v Uhříněvsi (Hlavní město Praha). Vytvořeno v programu ArcMap. 10.4.1.

11 HRADY STAVĚNÉ CÍRKEVNÍMI INSTITUCEMI

Tato kapitola zahrnuje objekty, které vznikly z iniciativy klášterních institucí a vyšehradské kapituly. S kláštelem v Břevnově souvisí založení klášterního hradu v Broumově (okr. Náchod) a hradu Vlčinec (okr. Náchod). S broumovským kláštelem s velkou pravděpodobností souvisí vznik hradu u Božanova (okr. Náchod). Klášter v Plasích si patrně vystavěl hrad Kuglvajt (okr. Hlavní město Praha). Zbraslavský klášter byl možným zakladatelem Liběhradu (okr. Praha-západ). Zlatokorunský klášter založil opevněný objekt v Netolicích (okr. Prachatice). S kláštelem v Klášterní Skalici souvisí s velkou mírou pravděpodobnosti hrad Šember (okr. Kolín). S milevským kláštelem pak souvisí počáteční fáze hradu v Toužimi (okr. Karlovy Vary). Hrad Žáravice (okr. Pardubice) vznikl nejspíše z iniciativy kláštera v Opatovicích. Z iniciativy vyšehradské kapituly pak vznikl hrad Zahrádka (okr. Pelhřimov).

11.1 Broumov (okr. Náchod)

<i>Nadmořská výška</i>	414 m n. m.
<i>Klášterní instituce</i>	Břevnovský klášter
<i>Církevní řád</i>	Benediktini
<i>Historické prameny</i>	1279 (zmínka), 1305 (stavba nového hradu) – 1945 (vlastnictví)

Tab. 7: Stručné informace o hradním objektu v Broumově.

Hrad v Broumově (Tab. 7) se nachází na dominantním kopci ve stejnojmenném městě (základní informace a přehled literatury Durdík 2009, 84). V roce 1213 daroval král Přemysl Otakar II. Břevnovskému klášteru Polický Újezd. V roce 1253 je Broumov zmiňován jako trhová ves a jako sídlo fojtství nad tehdy založenými vesnicemi. Ve východní polovině Polického Újezdu od Stěn až k Stenavě se nacházelo několik již dříve založených vsí. Ještě ve 13. století obdržel klášter území na levém břehu říčky Stenavy a s ním nejspíše i

Broumov (Tomek 1857, 21-29). V letech 1253 až 1278 si Opat Martin pozval k rozšiřování starých vsí a zakládání nových německé osadníky. Dědičným rychtářům v těchto vsích náležela nižší soudní moc a ve větších rozepřích nad nimi soudil královských fojt. V roce 1266 zakoupil opat Martin toto fojtství. Poté byl z iniciativy opata Bavora z Nečtivy založen hrad v Broumově jako ochrana proti některým nepřizpůsobivým sousedům. Do husitských válek bylo zboží dvakrát krátce zastaveno v letech 1331 a 1401. V roce 1472 bylo klášterní zboží zastaveno minstrberskému knížeti Jindřichovi a v roce 1546 bylo panství broumovského kláštera zapsáno Janovi Trčkovi z Lípy. Klášterní majetky Broumov a Police byly pobrány od stavů, a v roce 1620 prodali nejvyšší úředníci broumovské statky městu Broumov. Po době pobělohorské se na toto místo znovu uchýlili kněží a instituce objekt vlastnila s menšími přestávkami až do roku 1945 (Novák 2004, 161; Sedláček 1887, 59-63).

Podoba původní hradu není známa, neboť ji pohltila mladší zástavba. A. Sedláček zmiňuje, že po roce 1322 stával klášter původně v porostoru předhradí a od jádra původního hradu byl oddělen hradbou (Sedláček 1887, 62). O vzhledu pozdějšího objektu přináší informace dvě veduty z druhé poloviny 17. století (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 186). Dispozice objektu byla pravidelná. Na jižní straně probožství je do současnosti dochován kostel sv. Vojtěcha, jehož jádro tvoří gotické trojlodí s pětibokým uzavřeným presbytářem. Kostel je zobrazen s mohutnými opěráky, které jsou v kontaktu s klausurními objekty vestavěnými do staršího hradu (Obr. 7; Obr. 8). U západního průčelí kostela se nacházela mohutná čtverhranná Červená věž, která rovněž patřila k zástavbě staršího hradu. Podle historických vyobrazení severovýchodní nároží hradního areálu z vnější strany zpevňoval renesanční ochoz se střílnami a bastionem. Severní průčelí, které bylo členěné pouze několika okenními otvory, ukončovala čtverhranná věž Grunwald na severozápadním nároží kláštera. Za věží pokračovalo vnější opevnění se střílnami a nacházel se zde i další bastion. Severní a západní stranu hradu obíhal parkán neznámého stáří zpevněný v nárožích polygonálními baštami. Uvnitř opevněného areálu se nacházela klausura členěná dvěma nádvořími. Od západu byl areál přístupný třemi branami (Obr. 9). Na západní straně přiléhalo k vnitřnímu areálu vnější nádvoří, resp. předhradí, které bylo po celém obvodu

obestavěno obytnými objekty. Jeho podoba byla výrazně proměněna barokními úpravami (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 186-190; Durdík 2006, 117-121). V současném klášterním areálu se dochovalo zdivo kostela sv. Vojtěcha, jeho věž a sakristie. Byly zjištěny pozůstatky polygonální parkánové bašty v severovýchodním nároží a část hradby, která se nachází v suterénu současného severního křídla. Dále byly nalezeny dva fragmenty zdí v prostoru styku dnešního jižního a západního křídla s výběžkem křídla staré prelatury. V posledním případě se patrně jedná o část nádvorní zdi a na ni na jihu navazující příčnou stěnu. V severní části druhého suterénu v dnešním východním křídle byly zjištěny další pozůstatky středověké zástavby (Čížek – Slavík 2002, 71-81; Durdík 2005, 19).

Od roku 1213 náleželo území na Broumovsku benediktinskému řádu. Docházelo zde k rozvoji a zejména německé kolonizaci. Kolem roku 1300 představoval Broumov centrum této oblasti a ve se významu převýšil nedalekou Polici (Čechura – Ryantová 1992, 82). Hrad v Broumově, jenž byl formován složitým stavební vývojem, můžeme řadit k velmi vzácnému typu tzv. klášterního hradu, v jehož areálu se odrazily určité nároky většinou kladené na klášterní areály a požadavky na existenci opevněného objektu. Ve 14. století tento hrad představoval velmi kvalitně opevněné probošství, jehož nikoliv jediným úkolem byla ochrana církevních majetků na tomto území.

11.2 Hrad u Božanova (okr. Náchod)

<i>Nadmořský výška</i>	597 m n. m.
<i>Klášterní instituce</i>	Broumovský klášter
<i>Církevní řád</i>	Benediktini
<i>Historické prameny</i>	Nejsou (archeologické prameny – 1. pol. 14. stol.)

Tab. 8: Stručné informace o Hradu u Božanova.

Hrad u Božanova (Tab. 8) byl založen na terénní hraně na vrcholu táhlého hřebenu nad údolím říčky Studené na okraji panství broumovského kláštera (základní informace a přehled literatury Durdík 2009, 175).

Z doby existence hradu nejsou k dispozici žádné písemné zprávy. Nejstarší zmínka o již zpustlém hradě pochází z urbáře broumovského kláštera z let 1676-1677. V této době se v lese nedaleko stezky nacházely příkopy a valy, které byly využívány lapky (Sigl 1991-1992, 94-96). Nepřímou informaci přináší listinné falzum z kanceláře břevnovských benediktinů, hlásící se sice již k r. 1213, ale pocházející až z konce 13. století a obsahující panovníkovo postoupení Broumovska benediktinskému řádu. Je zde uveden latinský název potoka Božanov (Novák 2004, 160; Tomek 1857, 38-39). Ve druhé polovině 13. století za opatů Martina (1253 - 1278) a Bavora z Nečtin (1290 - 1332) zdejší broumovskou krajinu kolonizoval benediktinský řád Břevnovského kláštera, který sem z vůle českého krále Přemysla Otakara II. intenzivně povolával německé osídlence. Ves je doložena "in originali" až listinou z 15. března 1256, mocí které udělil opat Martin jmenovanému Bertoldovi právo osídlit zdejší lokalitu. Nově vysazená ves záhy podléhala správě broumovských benediktinů, kteří zde zavedli poměrně prosperující zemědělské a lesní hospodářství. Podle klášterního urbáře z roku 1406 byla ves Božanov registrována jako klášterní majetek. V roce 1472 bylo klášterní zboží zastaveno Jindřichovi, knížeti Minstrberskému. V roce 1493 bylo vyprošeno královské pojištění, že Broumovské a Polické zboží nemá být nikdy více zapisováno. Avšak v roce 1546 bylo panství kláštera zapsáno Janovi Trčkovi z Lípy. Klášterní statky Broumov a Police byly pobrány od stavů a v roce 1620 prodali nejvyšší úředníci ves Božanov i s okolními majetky městu Broumov (Čáp, rok neuveden; Novák 2004, 162-165; Sedláček 1887, 59-63).

Vnitřní plocha malého hradu oválného půdorysu o rozměrech 15,5 x 43 m je delší osou orientována ve směru V - Z. Hrad byl chráněn příkopem, který je nejhlubší na jižní přístupové straně. Zde dosahuje při šířce 8m hloubky 3,5m. Na východní straně je hluboký pouze 1 m a široký 3,5-5 m. Východní úsek obvodového příkopu ústí do severního svahu. Jihozápadní zaoblený průběh příkopu je částečně remodelován mladší cestou a situace zde není zcela jasná. Příkop dále pokračuje severním směrem a po cca 20 m se znovu stáčí

k západu, kde po cca 25 m vykličuje v prudkém severním svahu. Na severní straně tedy hrad nebyl chráněn příkopem ani valem, vyjma krátkého úseku zajišťujícího severozápadní část hradu. Prudký severní svah nad údolím říčky Studené mohl být považován za dostatečně strmý. Zajištění této části hradu tak mohlo mít lehčí formu. Před vnější hranou obvodového příkopu bylo navrženo dnes z části rozplavené valové těleso (Obr. 10). Za současného stavu poznání nelze zcela vyloučit ani možnost, že fortifikace na severní straně hradu nebyla dokončena. Ovšem s ohledem na podobu obvodové fortifikace některých objektů datovaných zejména do doby kolem poloviny 13. století relativně nižší stavební úrovně, např. hradu u Mítova (Novobilský 1999), či Budětic (Durdík 1973, 339-340; Kříž 2000) se s obdobným způsobem vedení obvodové fortifikace setkáváme.

Na východní straně se k nejvýše položené centrální části hradního areálu přimyká plošina o rozměrech cca 30 x 18 m orientovaná ve směru S – J, která je oproti ní položena asi o 3,5 m níže. Příchozí překonával po mostě jižní průběh příkopu a vstupoval na tuto plošinu, po jejímž obvodu nejsou patrné stopy po opevnění. Jeho průběh však můžeme předpokládat také ve svahu za její hranou. Jediným objektem patrným na úrovni terénu v tomto prostoru je jámovitý útvar v severní části plošiny o rozměrech 5 x 8m. Pokud tento objekt není mladšího původu, mohlo by se jednat o pozůstatek suterénu větší, snad věžovité stavby (Obr. 10). S podobnými objekty se setkáváme také na dalších lokalitách datovaných zejména do 13. století, např. na Angerbachu u Kožlan (Durdík 2007b), na hradě u Mítova (Novobilský 1999) či na větším ze dvou hradů u Bernartic (Gersdorfová – Hložek – Menšík – Procházka 2015, 493-505). Tato plošina působící dojmem předhradí však nebyla od centrální části hradu, tedy hradního jádra, oddělena příkopem. Podle nálezů J. Sigla je možné v této části objektu předpokládat také koncentraci hospodářských aktivit souvisejících s jeho provozem.

Stavební podoba hradního jádra zůstává neznámá. Archeologickým výzkumem v prostoru hradního jádra byly zachyceny pozůstatky dřevěné zástavby. S její konstrukcí s největší pravděpodobností souvisí dvě odkryté sloupové jámy v sondě č. 1 (Obr. 11). První ze zachycených sloupových jam o rozměrech 48 x 60 cm a hloubce cca 35 cm měla oválný půdorys. V její výplni

byly zachyceny hrudky mazanice, uhlíky a zlomky pískovce. Druhá jáma dosahovala rozměrů 45 x 42 cm. Ve vrstvě překryté lesním humusem, kterou by bylo možné považovat za zánikový horizont lokality, byly nalezeny drobné hrudky mazanice, zvířecí kosti a uhlíky. Hmotnou kulturu sídla ilustrují zlomky keramiky a železné předměty spadající do kategorií vybavení jezdce a koně, stavební železo, náradí a nástroje a militaria (ke kategorizaci železných artefaktů Belcredi 1989, 437-472). Mezi nálezy jsou zmiňovány zejména hřeby, skobičky, kladivo, motyka, ostruhy, udidla, šipky s tulejkou či trnem a nůž (Sigl 1991-1992, 94-97). Poměrně vysoké zastoupení železných artefaktů (Obr. 12), které jsou provázeny mazanicí, by mohlo ukazovat spíše na zánik katastrofálním požárem než na postupný zánik vyklizeného objektu. Řešení otázek spojených s charakterem zástavby hradního jádra je pak možné až po provedení plošně rozsáhlejšího odkryvu. S ohledem na výsledky sondáže J. Sigla je však možné předpokládat v hradní zástavbě větší podíl dřevěných či hrázděných konstrukcí.

Na základě spektra nalezených artefaktů je možné období života hradu datovat do 14. století. J. Sigl nabízí možnost interpretace, kdy mohl být hrad dokladem kolonizace z oblasti dnešního Kladska, odkud světský feudál ohrozil majetek kláštera. Následně byl tento pokus z hlediska broumovského kláštera úspěšně zlikvidován (1991-1992, 98).

Soubor keramiky pocházející z hradu je datován na základě pravého a nepravého okruží. Tyto keramické tvary mají těžiště výskytu ve 14. století (Obr. 13). Pokud se podíváme na jiné lokality, tak se s těmito profilacemi lze setkat i na přelomu 14. a 15. století, jsou jimi např. Zlenice (Durdík 1998c) či Čejchanov (Durdík 1980). Tato keramika spadá k počátkům broumovského kláštera a jeho kolonizačním aktivitám. Za husitských válek v letech 1420 a 1421 byla Police nad Metují a její okolí vydrancováno katolíky ze Slezska. Domnívám se, že zánik objektu mohl být velmi rychlý, neboť o tom svědčí množství železných předmětů.

Okolní území bylo benediktinským řádem kolonizováno již od roku 1213 (Obr. 37). Oblast Broumova byla vázána na historické komunikace na Kladsko a Vratislav. Územím procházela tzv. Polská stezka, někdy též nazývána Kladská

nebo Náchodská. Oblast Kladska, která leží mezi několika horskými řetězy na severovýchodě Čech u hranic se Slezskem, oddělená od vlastních Čech Broumovskými stěnami, Orlickými a Bystřickými horami a dostupná pouze od západu po kladské cestě z Náchoda na Kladsko nebo od jihu cestou přes mladkovské sedlo pod masívem Kralického Sněžníku, má podobu nepravidelně utvářeného obdélníku položeného na koso v severojižním směru (Felcman 2005, 16; Hraše 1885, 17-33). Cesta na Broumov byla určitým spojovacím bodem na Nowou Rudu až k Baltu. Hrad sleduje prostor celé Broumovské kotliny a i s částí výhledu na Radków a Rudu (Obr. 14; Obr. 35). Hrad u Božanova byl situován na okraji klášterního panství a stal se klášterní oporou, která se nacházela na cestě do Kladska a katastrofálně zanikla v důsledku husitských válek. Důležitou informací se stává, že vlastnictví podacího práva k božanovskému kostelu náleželo Břevnovsko-broumovským opatům. Broumovský klášter zajistil výstavbou tohoto objektu svůj majetek v rámci kolonizačních aktivit. Církevní instituce se snažila zajistit své majetky opevněnými body a to především v místech, kde by mohly být potencionálně ohroženy. Hrad u Božanova se stal oporou, která zajišťovala celou Broumovskou kotlinu.

11.3 Kuglvajt (okr. Hlavní město Praha)

<i>Nadmořská výška</i>	283 m n. m.
<i>Klášterní instituce</i>	Plaský klášter
<i>Církevní řád</i>	Cisterciáci
<i>Historické prameny</i>	1378 (zmínka při lokalizaci vinice), 1452 (zmínka o věži)

Tab. 9: Stručné informace o hradu Kuglvajt.

Hrad Kuglvajt byl zřejmě založen klášterem v Plasích (základní informace a přehled literatury Durdík 2009, 305). Instituce obdržela po svém založení v roce 1146 velkou vinici dosahující od paty Petřína až nahoru

k Strahovským vinicím za nynější Kinského zahradou. V roce 1185 daroval kníže Bedřich klášteru horu při vsi Košířích, jenž podle domněnek měla sloužit k založení Kuglvajtu. V roce 1207 daroval Přemysl Otakar I. klášteru v Plasích popluží v Jinonicích s příležičím vrchem Vidovlí. V roce 1209 směnil biskup Daniel s plaským klášterem své majetky v Jinonicích a Košířích. Některé pozemky v Košířích náležely od roku 1233 klášteru sv. Jiří na Pražském hradě (Zoubek 1875, nestránkováno). V majetku plaského kláštera se nacházel i dvůr s kostelem na Petříně. Hrad Kuglvajt byl založen z iniciativy tohoto kláštera a podle tehdejšího zvyku byl pojmenován německým názvem. Objekt je v písemných pramenech zmíněn v roce 1378 při lokalizaci vinice, avšak není uvedeno, zda stále patřil plaskému klášteru (Sedláček 1935a, 299), ale můžeme to předpokládat, přičemž by se o hradě, jako o příbytku světského majitele, určitá zmínka zachovala.

Hrad (Tab. 9) nebyl doposud spolehlivě lokalizován. A. Sedláček objekt klade do polohy v Košířích, snad nad bývalou usedlost Demartinku (čp. 152). Hrad zřejmě nepotřeboval žádné složitější fortifikační prvky, neboť táhlý hřeben byl chráněn strmou skalní stěnou (1935a, 299; Durdík 2009, 305). O podobě tohoto objektu nejsou k dispozici žádné bližší informace. Snad výjimkou by mohla být jediná zmínka o věži, která pochází z roku 1452. F. Vacek považuje tuto věž za zbytek dřívějšího viničního letohrádku a Kuglvajt uvádí jen jako pomístní název (1934, 49-53). Zajímavou informací je to, že zaniklá kaple Panny Marie v Košířích byla nazývána „Na hradě“ (Zoubek 1785, nestránkováno)

V roce 1378 pronajal plaský klášter Zdenkovi, Řehákovo synovi z Chuchel, vinici i s pahorkem Emul, jež ležela z jedné strany proti kartouzskému klášteru blízko vinice Uly Skopka a z druhé strany proti lesnímu porostu a hoře, na níž údajně stával Kuglvajt. Objekt mohl být situován uprostřed mezi uváděným lesem a kartouzským klášterem. Místo objektu lze klást na nějaký výběžek petřínské stráně pod Hřebenky nebo do prostoru návrší Věneček či na návrší nad současnou Kartouzskou ulicí (Durdík 2005, 53-54; Kuča 2002; Láska 1877). Podle domněnek T. Boliny a T. Klimka mohl hradní objekt souviset s průběhem dálkové komunikace z Prahy na Bechyňsko (2010, 103).

Místo, kde se měl hrad údajně nacházet patřilo plaskému klášteru již od roku 1185. Po získání okolního území v roce 1209 si klášterní instituce musela vybudovat pevné místo k ochraně svých majetků. Některé majetky v Koších náležely také klášteru sv. Jiří na Pražském hradě. Okolní majetky v Butovicích náležely vyšehradké kapitule, území Motole vlastnil Řád johanitů, majetky ve Stodůlkách patřily pražskému probošství a území Břevnova vlastnil klášter v Břevnově (Obr. 38; Sedláček 1935a 297-298; Zoubek 1875, nestránkováno). Objekt se rovněž nacházel v blízkosti významné dálkové cesty na Bechyňsko. Nejvýchodnější část trasy, jež za pražskými branami vystoupala od vltavské nivy, byla zachycena na přechodu Prokopského údolí u dnešního území Hlubočep. Západnější trasa této cesty se táhla k Butovicím, které byly přes Strahov a Košíře přímo dosažitelné od západního předpolí Pražského hradu. Lze uvažovat nad tím, že hrad Kuglvajt mohl mít vazbu na obě trasy této komunikace (Bolina – Kliměk 2010, 102; Obr. 39). Význam tohoto objektu nám zatím uniká, avšak s ohledem na „hradní politiku“ ostatních církevních institucí mohl být tento spíše menší hrad založen za účelem správy a určité formy „ochrany“ vzdálenějších církevních majetků v místech s ne zcela vyjasněnými majetkoprávními poměry.

11.4 Liběhrad (okr. Praha-západ)

<i>Nadmořská výška</i>	199 m n. m.
<i>Klášterní instituce</i>	Zbraslavský klášter
<i>Církevní řád</i>	Cisterciáci
<i>Historické prameny</i>	- 1436 (vlastnictví, ale zánik dříve)

Tab. 10: Stručné informace o Liběhradu.

Liběhrad (Tab. 10) se nachází na dominantní skalní ostrožně nad levým břehem Vltavy na severním okraji obce Libčic nad Vltavou (základní informace a přehled literatury Durdík 2009, 327). Při stavbě hradu došlo z důvodu

zakládání zděných konstrukcí k odtěžení starších pravěkých vrstev až na skalní podloží (Hložek – Křivánek 2008, 302)

První zmínka o Libčicích pochází z roku 993, kdy je ves zmiňována v zakládací listině břevnovského kláštera, v níž daruje kníže Boleslav II. klášteru v Břevnově ves Libčice, pole, les a část řeky od místa řečeného Strabol až k Podhodce (Profous 1949, 678). Ve 14. století patřily Libčice a sousední Letky zbraslavskému klášteru. Zbraslavští opatové si Libčice ponechali, kdežto Letky pronajímali. V roce 1436 zapsal císař Zikmund Lucemburský ves Libčice jako majetek zbraslavského kláštera i s okolními vsi Hynkovi Škodovi z Valdeka. Za Oldřicha Medka z Valdeka byly patrně některé majetky v Libčicích zbraslavskému klášteru navraceny (Sedláček 1935a, 255). Nejstaří zmínka, která hovoří o existenci hradu pochází z roku 1532, kdy pražská kapitula prodává mlýniště pod Máslovicemi proti Liběhradu mlynáři z Menšího města pražského. V roce 1541 je hrad zmíněn jako pustý (Durdík 2009, 328).

Hrad byl nepravidelného lichoběžníkovitého půdorysu a jeho dispozice byla jednodílná. Od okolního terénu byl hradní areál oddělen širokým dnes téměř zaplněným šijovým příkopem, který byl částečně vylámaný ve skalním podloží. Šířka příkopu je 7-18 m. Jihozápadní zakončení příkopu je dnes výrazně poznamenáno mladšími terénními aktivitami. Před příkopem byl navršen val. Na severozápadní a jihozápadní straně lemuje obvod hradu výrazný a mohutný valovitý relikt, jenž je stojícím pozůstatkem zřejmě obvodové hradby. Na západní straně vystupuje z valovitého reliktu torzo nároží hradby z velmi kvalitního gotického řádkového zdiva. Na celé jihovýchodní straně se nacházela nejméně dvoudílná kamenná, nejspíše podsklepená, budova, u níž nelze vyloučit, že z ní ještě na straně nad řekou vystupovalo široké křídélko. Další koncentrace konvexních a konkávních reliktů byla dokumentována v severní části staveniště hradu (Obr. 15). Veškeré terénní relikty jsou převážně tvořeny kamennou destrukcí, která je složena z neopracovaných kamenů různé velikosti, a místy i stopami malty. Ve střední části dispozice se mezi relikty zástavby hradu nachází poměrně rovná plocha nepravidelného obdélného půdorysu, kterou lze s velkou pravděpodobností hodnotit jako nádvoří. V jižní a jihovýchodní části hradu byly nalezeny bloky zdiva v druhotné poloze (Obr. 16; Obr. 17; Obr. 18). Bloky lze nejspíše spojit se záměrnou destrukcí doposud

stojících zděných konstrukcí hradu po roce 1850, kdy byly z důvodu odpadávajícího kamení a poškozování železničního svršku strženy všechny stojící konstrukce. Některé zachycené fragmenty zdiva jsou poznamenány mladšími aktivitami. Při jižní a jihozápadní straně nádvoří bylo rovněž zjištěno několik dalších fragmentů zděných konstrukcí. V jihozápadní části svahu pod hradem se dochovaly pozůstatky vinice, které jsou tvořeny několika částečně sesunutými viničními terasy. Vinice byla přístupná podél jižní strany ostrožny a z prostoru jižního zakončení hradního příkopu, přičemž provoz vinice tuto část příkopu výrazně pozměnil (Durdík – Sušický 2000, 88-89; Hložek – Křivánek 2008, 303-304).

Je zde otázka existence věžovitého objektu, pokud by se zde nacházel, pak by šlo hrad přiřadit k bergfritovému typu (Durdík – Sušický 2000, 89). Na základě povrchového průzkumu a geofyzikálního průzkumu J. Hložka a R. Křivánka nebyla zjištěna existence většího množství kamenné destrukce, která by odpovídala možné existenci věže (2008, 305). Kdyby se zde věž nacházela, byla by nejspíše situována v severozápadní části hradu, která je dnes nenávratně zničena. Za současného stavu poznání lze objekt řadit mezi bezvěžové hrady (Durdík 2009, 328), se kterými se ve větší míře setkáváme v průběhu 14. století.

Na základě geofyzikálního průzkumu nebyla v předpolí hradu zjištěna vnější fortifikace a ani existence předhradí. Vlastní hrad byl chráněn pouze valem a šíjovým příkopem bezprostředně před obvodovou hradbou. A to i za situace, kdy západní část k východu se svažující ostrožny dosahovala výškové úrovně hradního jádra. Na základě geoelektrického odporového měření bylo možné identifikovat více předpokládaných kamenných destrukcí a reliktních zdiv. Nejvýraznější koncentrované kameny se nacházejí při severozápadním až jihozápadním obvodu plochy, přičemž je zde stále viditelná široká destrukce původní obvodové hradby. V jihovýchodní části vnitřní plochy s centrální plošinou lze sledovat další podpovrchový kamenný reliktní útvar, jenž pravděpodobně souvisí s povrchově zdokumentovanými torzy zdiv nad odlámanou skalní hranou. Za nejvýraznější linií nízkooporovou anomálii lze považovat užší linii tvaru U, jež se přimyká ke skalnaté terénní hraně nad Vltavou a nápadně vymezuje téměř celý prostor centrální mírně zvýšené plochy předpokládaného

nádvoří hradu. Anomálie mohla v případě zániku hradu požárem představovat pozůstatky spálených střešních konstrukcí. Ve zmíněné linii tvaru U se nachází stejně nízkoodporová plošná anomálie oválného půdorysu o rozměrech 5 x 8 m, jež mohla být výsledkem několik desetiletí existujícího tábořiště. Další anomálie je situována vně centrální plošiny a to severně mezi kamennou a obvodovou destrukcí původní hrady a linií tvaru U. V nižší a více terénně členité jihovýchodní části plochy hradu byla zjištěna další oválná nízkoodporová anomálie, jež se shoduje s dokumentovaným torzem zdiva, který byl dodatečně upraven cihlami. Interpretace zjištěných nízkoodporových anomálií nemůže být bez provedení archeologického výzkumu zcela jednoznačná. Některé zachycené anomálie mohou být projevem recentních cihlových struktur, jako je tomu např. v jihozápadní části. Nelze vyloučit použití různých stavebních materiálů jako např. dřevohlinité konstrukce či lokální dochování pouze negativů zdiv (Hložek – Křivánek 2008, 304).

Velká část pozemků v Libčicích a nedalekých Letkách byla po určité době ve vlastnictví církevních institucí (Sedláček 1935a, 255). Objekt byl zřejmě vystavěn již koncem 13. století nebo v průběhu 14. století ve spojení s církevními majetky. Ač uvádím za možného stavebníka hradu zbraslavský klášter, je zde na místě uvažovat i nad břevnovským klášterem. Tento klášter v průběhu 14. století vlastnil rovněž část libčických majetků, jak se můžeme dozvědět z urbáře z roku 1406 (Čechura – Ryantová 1992, 79-80). Zásadní informací o možných majetkoprávních poměrech v Libčicích ve 14. století, by mohlo být to, že vlastnictví podacího práva k příslušnému kostelu náleželo po celé 14. století zbraslavskému klášteru. Je na místě uvažovat i o pronájmu libčických majetků světskému majiteli, tak jako sousední Letky. Liběhrad mohl být založen šlechtickým nájemcem jako správní a rezidenční objekt. Avšak na základě ač neúplných poznatků, lze tvrdit, že se nejednalo o šlechtické založení. Naprostá většina hradů příslušníků šlechty zahrnovala hospodářský a provozní areál předhradí. Naopak absence předhradí je spojena s hrady církevního založení (Durdík – Bolina 1996; Hložek – Křivánek 2008, 307). Z hlediska obrany byl hrad zcela pasivní (Hložek 2013, 156). Tíha obrany spočívala především na širokém příkopu a valovém tělese nasypaném před vnější hranou.

Zakladatelem hradu byl zřejmě zbraslavský klášter, jemuž náležela blízká ves Libčice nad Vltavou. Klášterní držba v Libčičích byla majetkově roztržštěná a vybudování majetkové opory v podobě hradního objektu se zdálo být logické (Obr. 41). Klášter si postavil Liběhrad k ochraně svého zboží a i jako bezpečné sídlo pro toho, kdo tento statek spravoval (Obr. 40). V těsném sousedství existoval i starý přívoz, který spojoval a do dnešní doby stále spojuje město Libčice s pravým břehem Vltavy (Nový 2015). Poloha hradu tedy nabízí úvahy o kontrole říčního obchodu. Lze předpokládat, že hrad ztratil svou funkci nebo zcela zanikl buď ještě ve 14. století anebo v období husitských válek.

11.5 Netolice (okr. Prachatice)

<i>Nadmořská výška</i>	428 m n. m.
<i>Klášterní instituce</i>	Zlatokorunský klášter
<i>Církevní řád</i>	Cisterciáci
<i>Historické prameny</i>	po 1263 (ves), 1405 (zmínka)– 1420 (vlastnictví)

Tab. 11: Stručné informace o hradním objektu v Netolicích.

Zaniklý nevelký hrad se nachází na výrazné skalnatém ostrožně u rybníka Mnich v Netolicích (Tab. 11). Do dnešní doby je lokalita nazývána "Slepíčí vršek" (základní informace a přehled literatury Durdík 2009, 376).

Klášter ve Zlaté Koruně založil král Přemysl Otakar II. V roce 1263 byla klášteru udělena donace s rozsáhlým územím, jež zahrnovalo čtvrtinu Netolického kraje. Klášteru náležely i nedaleký Petrův Dvůr a Malouš. Území bylo vyňato z královské soudní a úřední moci. Za klášterní vlády byl založen v Netolicích hrad, který se nacházel u rybníka Mnich. Tehdy zde vznikly spory mezi opatem, klášterem a konšely z jedné strany a netolickým farářem Matějem ze strany druhé. Spory se týkaly příkopu a stezky, která se dotýkala kostelních rolí blíže cesty, která šla od městečka k hradu. Zda se mání objekt u rybníka Mnich nelze dokázat a ani vyvrátit. V roce 1420 byl Zlatokorunský klášter

vypálen a celé klášterní panství bylo zastaveno Oldřichovi z Rožmberka (Kovář – Horejová 2014, 81 – 82; Sedláček 1934, 106-107).

Dispozice hradu byla jednoduchá. Jeho plocha měla podobu téměř rovnostranného trojúhelníka o straně asi 60 m, kterou dodnes chrání od jihozápadu hráz rybníka a na obou bocích směrem k městu údolí potoka, se kterým se spojuje severní údolí s dnešními rybníčními sádkami. Dnes se na jeho místě nachází 10 usedlostí. Zahrocená plošina bývalého hrádku je zastavěna domky čp. 221 až 229 a čp. 331. Do dnešních tarasních zdí usedlostí čp. 221 a 223 podél východního boku návrší by mohly být použity fragmenty obvodové hradby (Obr. 19). Ve vysokém soklovém zdivu současného skladiště při severozápadním nádvoří, resp. hrotu půdorysu území proti městečku, je snad dochovaná část zdiva čtverhranného věžovitého objektu (Kašička - Nechvátal 1990, 81-85). S hradem mohou souviset i dochované sklepy. Starobyle působí podsklepný nárožní díl usedlosti čp. 222 při vnitřní uličce zhruba uprostřed území bývalého hradního objektu (Michálek - Frölich 1987, 27-28; Svoboda a kol. 1998b, 509).

Těžiště majetku kláštera Zlatá Koruna spočívalo především v kolonizaci a strukturálních změnách osídleného území, které klášter získal při svém založení. Průběžný další přínos nového majetku byl poměrně nevelký a byl řešen formou odkazů a koupí. J. Čechura se proto domnívá, že klášter Zlatá Koruna při svém vzniku nepřevzal strukturu církevní, jak bychom očekávali, ale městskou (1981, 228-250). Později získal klášter pod svoji správu oblast Netolicka. Po roce 1282 vysadil klášter v Netolicích dnešní pravidelnou část města s téměř čtvercovým náměstím s vazbou na starší kostel Panny Marie (Kašička - Nechvátal 1990, 82). Díky poloze na křižovatce obchodních cest bylo město významným hospodářským centrem. K významným cestám, jež procházela Netolicemi, patřila tzv. Zlatá cesta, která vedla z bavorského města Pasova přes Freyung, Bischofsreuth, České Žleby, Volary, hrad Hus a Liblínské Sedlo a dále do Prachatic. Odtud pokračovala přes Netolice, Vodňany, Protivín a Písek do Prahy (Hraše 1885, 47-56; Kubů - Zavřel 2007, 19-30). Další významnou obchodní cestou, která procházela Netolicemi byla Linecká stezka (Obr. 20), jež sloužila jako spojnice Čech s rakouskými zeměmi. Převážně byl zejména dobytek a důležitou komoditou se stala sůl z důvodu jejich

neocenitelných konzervačních vlastností (Hraše 1885, 45-47; Kovář 2014, 22-23). Klášter chtěl dosáhnout souměrného osídlení spravovaných oblastí a vytvořit ucelený jednotný systém (Obr. 43). Instituce si v rámci své klášterní politiky založila menší opevněný hrad jako regionální správní a hospodářské centrum, které rovněž zastávalo funkci mocenského bodu v tehdy neopevněné aglomeraci (Obr. 42).

11.6 Šember (okr. Kolín)

<i>Nadmořská výška</i>	345 m n. m.
<i>Klášterní instituce</i>	Klášter v Klášterní Skalici
<i>Církevní řád</i>	Cisterciáci
<i>Historické prameny</i>	po 1357 (vznik)– 1421 (vlastnictví)

Tab. 12: Stručné informace o hradu Šember.

Zaniklý hrad Šember (Tab. 12), zvaný původně Šemberk, se nachází na ostrožně v prostoru pravěkého a slovanského hradiště Staré Zámky nad pravým břehem říčky Šembery u Doubravčič (základní informace a přehled literatury Durdík 2009, 537; Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 73-74).

Jan z Náchoda a z Kostelce prodal v roce 1357 Mindelskému biskupovi Dětřichovi pro nový klášter v Klášterní Skalici les Kozí Hřbet s hajnými v Kozojedech a Štilicích (Sedláček 1927, 22). Dle dochovaných písemných pramenů je zde uváděno opevnění nebo stráž řečená Burkstadt. Podle této informace můžeme soudit, že se zde již nějaké dřevěné opevnění nacházelo. Hrad mohl být založen z iniciativy skalického kláštera, v jehož majetku setrval do roku 1421, kdy zanikl. V roce 1542 je hrad uváděn jako pustý (Sedláček 1927, 19).

Hrad se nachází na strmé ostrožně a je situován do zadní části staršího hradiště. Zbytky mohutných valů tohoto hradiště byly zřejmě využity při

výstavbě hradu a jeho rozlehlá plocha patrně sloužila jako předhradí. Existenci středověkého osídlení dokládají nálezy zachycené při archeologickém výzkumu této plochy (Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 73-74). Vlastní hrad měl zhruba nepravidlně oválný půdorys, přičemž byl od ostatní plochy hradiště vymezen novým mohutným šijovým příkopem. Za ním se dnes nachází valovitý terénní útvar, z něhož vystupují zbytky silné hradby, při jejíž výstavbě zřejmě nebyla použita malta. V zadní části přecházel hrad do klesajícího skalnatého hřebene. Vnitřní zástavba je dnes patrná pouze v podobě reliéfních relikvů. Výrazná jáma na jihozápadní straně je pozůstatkem stavby, která byla podsklepená. Na protilehlé boční straně můžeme rozeznat reliéfní relikvů nádvoří stěny další budovy. Existenci další budovy, nejspíše lehčí dřevěné konstrukce, lze předpokládat na zarovnané vyvýšené skalní ploše v zadní části hradu (Obr. 21).

S největší pravděpodobností byl Šember bezvěžový hradem, který svým provedením dosahoval nižší kvalitní úrovně. Lze spekulovat o možnosti souvislosti s hrady s plášťovou zdí, přičemž zde hlavní obranný prvek tvořila obvodová hradba (Durdík – Sušický 2000, 135). Hrad nebyl doposud archeologicky zkoumán, tudíž vědomosti zůstávají velmi zlomkovité. Amatérským průzkumem byla z areálu hradu získána podkova, dveřní hřeby a část masivního železného ráfu kola. Rovněž byla získána kolečková ostruha se středně dlouhým nosem a velkým šestipaprscitým kolečkem s paprsky rhombického obrysu (Obr. 22). Značné rozměry kolečka vzhledem k celkovým proporcím i jeho poměr k ostatním částem ostruhy stejně jako garnitura a výzdoba krčku poukazují na pozdní středověk, nejspíše průběh pokročilého 15. století (Durdík – Valentová 1996, 229; Durdík – Sušický 2000, 134-135).

Objekt se nachází na místě pravěkého opevněného halštatsko-laténského hradiště z 5. století př. n. l., kde bylo následně v raném středověku vybudováno hradiště (Obr. 23), které mělo vojensko-obranný charakter strážního bodu nad soutěskou v údolí Šembery ve spojitosti s obchodní cestou a vyhledáváním nerostných surovin v okolí (Kudrnáč 1967, 563-570). Podle dochovaných zbytků se dá usuzovat, že Šember patrně nesloužil rezidenčním účelům, ale byl v rámci klášterního vlastnictví založen za účelem jeho správy a zřejmě také ochrany (Obr. 44). Nejzřetelnější charakteristikou hradu byla jeho

strategická pozice na vysoké a nepřístupné ostrožně s mohutnou valovou hradbou. Šember mohl také chránit obchodní cestu, který vedla údolím a procházela podél řeky Šembery (Obr. 45). Zánik hradu se předpokládá se zbořením kláštera v Klášterní Skalici v roce 1421. Na základě nálezů kolečkové ostruhy nemusí být toto tvrzení tak jednoznačné. Byla-li ostruha ve spojitosti s hradním objektem a nebyla v jeho areálu pouze ztracena až po jeho zániku, mohla by být dokladem existence hradu ještě po zmíněném roce 1421.

11.7 Toužim (okr. Karlovy Vary)

<i>Nadmořská výška</i>	610 m n. m.
<i>Klášterní instituce</i>	Milevský klášter
<i>Církevní řád</i>	Premonstráti
<i>Historické prameny</i>	1354 (zmínka) - 1437(vlastnictví)

Tab. 13: Stručné informace o hradním objektu v Toužimi.

Objekt v Toužimi (Tab. 13; Obr. 24) se nachází v městském prostředí (základní informace a přehled literatury Durdík 2009, 558). Místo bylo osídleno při kolonizaci pravděpodobně na přelomu 12. a 13. století. Někdy v 2. polovině 12. stol. získává horní povodí Střely, ležící na západním okraji přemyslovského loveckého hvozdu, jihočeský velmož Jiří z Milevska, který snad již tehdy ve zdejší kraji držel ves Trhonín, dnešní Trhomné. V roce 1185 založil Jiřík milevský klášter, k jehož donaci náleželo dnešní Toužimsko. Počátky hradu můžeme klást s opatrností do 14. století. V roce 1394 byl objekt v Toužimi přepaden vojsky pánů z Rýzmburka a Švamberka (Sedláček 1937, 219; Heber 2002, 433-435). V roce 1420 po pádu Milevska se na hrad přestěhovala část konventu a zdržovala se zde do roku 1429. Opat Petr, který zemřel v roce 1427, zastavil z nouze některé důchody Toužimského panství. V roce 1429 se Toužimi zmocnil husitský hejtman Jakoubek z Vřesovic a v roce 1436 jej získal

formálně. Po roce 1437 byl starší hrad přestavěn Jakoubkovým synem Janem, po němž nesl jméno Janův hrad (Úlovec 2005, 511, 514-515).

Informace o stavební stránce objektu jsou velice torzovité, neboť jej pohltila mladší zástavba. Z původního hradu církevní instituce se ve hmotě dnešního zámku dochovaly tři mladší zástavbou pohlcené objekty. Církevní hrad se skládal minimálně z trojprostorové budovy, patrně věže, a dalšího objektu, který by mohl představovat vstupní věžovitý objekt (Obr. 25; Obr. 26). Mimo hrazený areál hradního objektu, snad v místech pozdějšího poplužního dvora, stála další obdélná stavba nejasné funkce (Karel – Knoll – Krčmář 2009, 166; Úlovec 2005; 513-514).

Toužim představovala menší hrad, který se poté dostal do světských rukou. Jestliže Jiří z Milevska kolonizaci Toužimska zahájil, pak v ní milevští premonstráti úspěšně pokračovali. S kolonizací území nastala potřeba vzniku její opory v podobě pevného a správní účely plnícího objektu (Obr. 46). Součástí hradu bylo proboštství. Klášter zajišťoval rovněž duchovní správu na kolonizovaném území (Obr. 47). Klášterský farní obvod se skládal z Toužimi, Kosmové, Třebouně, Luhova, Radyně, Lachovic a Kojšovic (Sedláček 1937, 219). Součástí rozsáhlé klášterní hospodářské struktury byl také rozsáhlý hospodářský dvůr v obci Útvina. Některé z kolonizačních počinů v této oblasti pak mohly být také, mimo jiné, motivovány existencí historické komunikace která spojovala Prahu s Chebskem přes Žlutice a Útvinu, kde se rozdělovala na dvě větve na Teplou a na Locket (Hraše 1885, 67-68). Na tuto křižovátku byl vázán trh, který se stal významným zdrojem finančních příjmů. Hrad v Toužimi představoval významnou součást hospodářských, provozních a mocenských struktur klášterního panství.

11.8 Vlčinec (okr. Náchod)

<i>Nadmořská výška</i>	450 m n. m.
<i>Klášterní instituce</i>	Břevnovský klášter
<i>Církevní řád</i>	Benediktini
<i>Historické prameny</i>	1366 (zmínka), 1390 (propůjčen jako manství) - před 1406 (vlastnictví)

Tab. 14: Stručné informace o hradu Vlčinec.

Zaniklý hrad Vlčinec (Tab. 14) byl založen na extrémně úzké ostrožně nad soutokem Metuje a Hlavňovského potoka nedaleko Police nad Metují (základní informace a přehled literatury Durdík 2009, 602).

V roce 1213 bylo Přemyslem Otakarem II. darováno území Polického Újezdu břevnovskému klášteru. Na protáhlém vrcholu nad soutokem Metuje a Hlavňovského potoka vznikl hrad, který je možné považovat za oporu styku majetků kláštera v Broumově a světských majetků. V roce 1260 potvrdil Přemysl Otakar II. břevnovskému klášteru všechna privilegia a udělil instituci právo rozhodovat o platech a běžných soudech na celém Broumovsku (Sedláček 1887, 65). Od roku 1341 kupují benediktini z Police nad Metují od Hynka z Dubé vsi Petrovice, Petrovičky a polovinu Hodkovic a Dřeviče. V této době již zřejmě tuto část rozsáhlého klášterního panství zajišťoval hrad Vlčinec, postavený nejspíše podnikavým opatem Bavorem (Horák 2002, 222; Tomek 1881,18).

Hrad má mimořádně úzkou a protáhlou dvojdílnou dispozici, plně podřízovou charakteru jeho staveniště. V současné době nejsou na předhradí, které se sestává z dílčích obdélných plošin, patrné žádné pozůstatky zástavby. Hradní jádro je od přední části hradu odděleno terénní hranou, která na vnější hraně mohla být upravena do podoby úzkého šíjového příkopu. Zadní část hradního jádra pod jeho jižním svahem byla zajištěna příkopy a valy. Na koruně vnitřního valu jsou dnes patrné pozůstatky antropogenních aktivit nejasného stáří. Nelze však vyloučit jejich možnou souvislost s dobou života hradu.

S ohledem na konfiguraci terénu je možné předpokládat zajištění příkopem také čela předhradí, kudy procházela přístupová komunikace (Obr. 27). Na základě starších plánků je možné uvažovat v zadní části hradního jádra o existenci okrouhlé věže a snad také paláce. V dnešní době jsou v závěru ostrohu patrné pozůstatky dvou zdí masivní obdélné stavby (Horák 2002, 221-222; Palma 1932-1935, 83; Tomek 1881, 47). S ohledem na předpokládanou dobu vzniku hradu a jeho účel bychom v zadní části hradního jádra mohli předpokládat spíše obdélnou věžovitou stavbu či věžovitý palác. Tyto objekty s ohledem na dimenze staveniště hradu patrně představovaly nejvýznamnější prvky jeho zástavby. V tomto ohledu by bylo možné dávat hrad do možné souvislosti s hrady donjonového typu či hradů s palácem jako hlavní obytnou i obrannou stavbou. S obdobným stavebním řešením se setkáváme např. na hradě Věžka okr. Plzeň-sever (Durdík – Sušický 2005) či na hradě Vlčtejn okr. Plzeň-jih (Novobilský – Rožmberský 2000). V případě hradu Vlčtejn pak nalézáme obdobné spektrum funkcí, které předpokládáme také u Vlčince. Oba hrady zajišťovaly část rozsáhlých klášterních a rožmberských držav a ani jeden z objektů nebyl, i přes nemalou míru komfortu v případě Vlčtejna, primárně rezidenčním objektem.

Z prostoru hradního areálu doposud pochází 24 okrajů keramických nádob, 17 zlomků s výzdobou, 2 dna a ucho, které byly získány sběrem B. Ekrtu v letech 1968 a 1971. Kromě keramiky byly nalezeny kované hřebíky (Horák 2002, 222) a 2 železné hroty střel do kuše s tulejkou a rombickým průřezem těla (Nová 2004, 165-166). Hroty střel do kuše šipek lze zařadit do skupiny B IIa podle R. Krajíce (2003, 186). Podle M. Zápotockého lze 5 okrajů zařadit do skupiny starších okruží. Kromě jediného kusu se v keramickém souboru nevyskytl okraj s konvexní vnitřní plochou a vnější plochou profilovanou žebrem typickým pro mladší fázi. V souboru se objevují ryté výzdobné prvky v podobě šroubovice, vlnovek či případně kombinace obou. Dále se objevuje výzdoba v podobě šikmých vrypů (Novák 2004, 166). Podle M. Nováka hrad vznikl ve druhé polovině 13. století, ne-li přímo na jeho konci a zřejmě nepřežil o mnoho let ztrátu svého významu poté, kdy se v roce 1341 polické panství rozšířilo za hranici (2004, 168), kterou měl původně střežit. S ohledem na popisovanou výzdobu keramiky a zejména zmiňované šikmé

vrypy je možné se přiklonit spíše k dataci souboru do třetí čtvrtiny 13. století. K rozmachu klášterních držav docházelo od 2. poloviny 13. století. Zakladateli hradu Vlčince mohl být opat Martin I. (1253-1278) či po něm v letech 1278-1290 působící opat Kristián (Sedláček 1887, 59-60, 65).

Od roku 1213 počala kolonizace polického újezdu. Državy břevnovského kláštera byly na tomto území značně majetkově roztržštěné a rozptýlené (Čechura – Ryantová 1992, 80), jednalo se o nevelké hospodářské objekty a tudíž bylo tedy logické, že si zde klášter založil oporu v podobě hradního objektu. Hranice klášterního panství se táhla od Bezděkova nad Metují na Žďár nad Metují (Sedláček 1887, 59-66). Zdá se, že se tedy hranice klášterní domény nacházely na řece Metuji, čemuž by odpovídala i poloha hradu na příkré stráni. Vlčinec vymezoval společně s dalšími majetky hranice klášterního panství v místě s rozptýlenými majetky a v oblasti s hypoteticky problematickými majetkoprávními nároky (Obr. 36; Obr. 37).

11.9 Žáravice (okr. Pardubice)

<i>Nadmořská výška</i>	265 m n. m.
<i>Klášterní instituce</i>	Opatovický klášter
<i>Církevní řád</i>	Benediktini
<i>Historické prameny</i>	- 1436 (vlastnictví vsi) (archeologické prameny – 14. stol. s přesahem do 15. století)

Tab. 15: Stručné informace o objektu Žáravice.

Hradní objekt (Tab. 15) se nachází na terénní hraně ostrohu nad Sopřečským potokem u obce Žáravice. Lokalita je pojmenována podle obce, na jejímž katastrálním území její pozůstatky leží. Pomístním názvem je Hrada (základní informace a přehled literatury Durdík 2011, 128).

Písemné prameny o tomto objektu, který stojí na velmi neostré hranici mezi hradem a tvrzí, mlčí. První zmínky o osídlení na Pardubicku pocházejí až

z 2. poloviny 11. století v souvislosti se založením benediktinského kláštera v Opatovicích. Ve 20. letech 12. století výrazně vzrostl majetek kláštera a to především díky odkazu velmože Kojaty Hrabšice a krále Přemysla Otakara II. (Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 401). Počátek existence vsi Žáravice je možné klást zhruba do druhé poloviny 12. století. Avšak samotná ves se poprvé připomíná až v roce 1436, kdy ji král Zikmund společně s dalšími majetky opatovického kláštera postoupil Divišovi Bořkovi z Miletína. V roce 1437 obdržel Diviš od krále Zikmunda zástavní listinu i na další bývalé majetky kláštera v Opatovicích (Musil 2001, 267).

Na nejsnáze napadnutelné čelní straně objektu se nachází nejmasivnější zajištění. Za dnes již velmi poškozeným valem se nachází první příkop. Část dispozice za ním vybíhá proti předpolí ve větší pravouhlý baštovitý útvar lemovaný náznakem valu. Hlavním prvkem zmíněné části opevnění je široký val. Vnitřní hradní objekt je zajištěn po celém obvodu, přičemž na čelní straně je příkop velmi hluboký a široký. V dnešní době má opevnění na bočních stranách spíše charakter terénního stupně ve svahu. Vnitřní plocha má lichoběžný půdorys, jenž je na čelní straně širší. Plocha je poškozena velkým obdélným zahloubením, ze kterého byl materiál vyhozen do příkopu. Poškození je novověké stáří. Na ostatní ploše vnitřního areálu se rovněž vyskytuje několik menších zahloubení mladšího stáří (Obr. 28; Obr. 29). Na obvodu nebyly zachyceny žádné reliéfní stopy ohrazení. Zdá se, že na celé ploše je historické nadloží velmi slabé, neboť povrch skalního podloží často vystupuje na povrch. Nepodařilo se zde zjistit žádný doklad užití malty či jiných stavebních materiálů, jako jsou např. velké kameny. V konstrukcích objektu hrálo zřejmě velkou roli dřevo (Durdík 2011, 128-129; Musil 2001, 266-267). Zbytky po stavbách nejsou k dispozici, neboť byly údajně použity při výstavbě kostela v Rohovládově Bělé v roce 1768 (Musil 2001, 267). Současná situace zejména v částech vnějšího opevnění napovídá, že původní záměr nemusel být realizován zcela v úplnosti, avšak se může jednat i o novověké narušení (Durdík 2011, 130).

Ves Žáravice byla patrně založena příslušníky benediktinského řádu z opatovického kláštera a stala se součástí jejich velmi rozsáhlé majetkové držby. Na počátku 14. století byla již osídlena většina území Pardubicka a to hlavně díky německé kolonizační vlně. Na severu se rozkládalo rozlehlé panství

opatovického kláštera, jenž čítalo 90 vesnic a to i mimo území pardubicka (Nohejlová-Prátová 1925, 44-64). Objekt v Žáravicích byl vybudován z iniciativy opatovického kláštera k zabezpečení církevních majetků v jeho širším okolí. Hrad byl situován na severozápadní okraji klášterního panství (Obr. 48), které se skládalo ze vsí Sopřeče, Přelovic, Břehů, Přelouče, Neratova, Živanic, Rybitví, Bohdanče, Křičeně, Ždánic, Dolan, Rohoznic, Starého Hradiště, Stéblové, Hrobic, Dříteče, Bukoviny nad Labem, Újezda, Bohumilče, Rokytna, Praskačky, Lhota pod Libčany, Osic, Osiček a Stěžery a dalších (Nohejlová-Prátová 1925, 44-50). Církevní instituce tímto počinem zabezpečila hranice svého velmi rozsáhlého a uceleného panství (Obr. 49) proti příslušníkům šlechtických rodů, kterým náleželi okolní vsi. Objekt Žáravicích zastával funkci mocenského a snad také správního opěrného bodu.

11.10 Zahrádka (Pelhřimov)

<i>Nadmořská výška</i>	390 m n. m.
<i>Klášterní instituce</i>	Vyšehradští kanovníci
<i>Historické prameny</i>	1290 (ves - kanovníci) – konec 13. stol. (zástava); okolo roku 1376 (vlastnictví kapitula); 1384 (zmínka)

Tab. 16: Stručné informace o hradu Zahrádka.

Zaniklý hrad Zahrádka (Tab. 16; Obr. 30) je situován na ostrožně nad levým břehem Želivky a ústím Blažejovického potoka proti stejnojmennému městečku. Dnes se objekt nachází v ochranném pásmu vodní nádrže na Želivce. Hrad je také nazýván jako Klosterberk či Kokrbejk (základní informace a přehled literatury Durdík 2009, 615).

Okolí Zahrádky původně patřilo knížecí komoře. Královna Svatava, vdova po Vratislavovi II., darovala vyšehradským kanovníkům velký újezd na Želivce, v němž se ve 14. století připomíná 29 vsí. Vlastnictví tohoto újezdu bylo potvrzeno listinou knížete Soběslava v roce 1178 a listinou knížete Bedřicha v roce 1187 (Úlovec 1994, 100). V roce 1219 bylo Přemyslem Otakarem I.

potvrzeno darování vsi Zahrádky vyšehradským kanovníkům. Součástí darovaného zboží byla rozsáhlá krajina od lesa Nelechova mezi Zahrádkou a Kouty až ke vsi Humpolce. Následně byly majetky zastaveny vyšehradskému probošství, což vyvolalo dlouholeté spory mezi těmito církevními institucemi (Sedláček 1936b, 197). Vlastnické právo kapituly k tomuto území bylo několikrát opakovaně potvrzeno a to v roce 1239 vyšehradským proboštem Filipem, v roce 1245 papežem Inocencem IV. a v roce 1246 rovněž vyšehradským proboštem. V roce 1247 byl zřejmě ukončen pronájem vyšehradskému probošství, které následně požádalo o udělení pronájmu za neměných podmínek, avšak již tomu nebylo vyhověno. Kapitula měla za cíl kolonizovat zdejší území. Avšak tento počín nebyl nikterak úspěšný, neboť v prostoru mezi Zahrádkou, Humpolcem a lesem Nelechova byla vysazeny pouze vsi Kaliště (Profous 1949, 184) a Rapotice (Profous 1951, 540). Následně se ves Zahrádka opět nachází v držení vyšehradského probošství. V roce 1281 probošt Petr navrátil ves kanovníkům, přičemž přiznává, že jej držel jen jménem obediencí. V roce 1322 probošt Jan také potvrzuje, že Zahrádka je v majetku kapituly. Majetkoprávní vztahy po několika letech vedly opět ke sporům mezi těmito církevními institucemi. V roce 1348 probošt Jindřich z Lipé navrátil Zahrádku vyšehradské kapitule, která své majetky poté pronajímala Mikuláši z Frankensteinu (Úlovec 1994, 101). V roce 1352 byla Karlem IV. potvrzena privilegia a práva kapituly k Svatavinu újezdu, avšak v listině Karla IV. z roku 1356 je Zahrádka uváděna mezi majetky vyšehradského probošství, ačkoli k nim skutečně nenáležela. V roce 1376 z rozkazu císaře Karla se obě instituce podali na přátelský rozsudek, přičemž je v tomto roce poprvé zmiňována existence hradu. Arcibiskup Jan z Jenštejna vypověděl, že hrad Zahrádka s městečkem a ostatní majetky náležely vždy kapitule, přičemž byla tato instituce nucena vyplatit proboštovi 200 kop grošů za vykonané stavby na hradě. Tento stav byl potvrzen listinou Karla IV. z února v roce 1377. V dubnu téhož roku bylo proboštem Janem potvrzeno přijetí této náhrady v hodnotě 200 grošů (Úlovec 1994, 102). Hrad je poté připomínán v roce 1384 v souvislosti s purkrabím Urbanem. Následně byl objekt kapitulou nejspíše zastavován. Zahrádka zůstala v rukou kapituly až do husitských válek. Lze předpokládat, že hrad ztratil svou funkci nebo zcela zanikl v tomto období. V roce 1436 zapsal

císař Zikmund Zahrádku i s ostatními církevními majetky Mikulášovi Tčkovi z Lípy (Sedláček 1936b, 198).

Nevelký hrad má jednodílnou dispozici. Hradní staveniště je dnes vymezené valovým tělesem vzniklým po zřícení obvodové hradby. Hrad má téměř pravidelně obdélný půdorys o délce asi 42 m a šíři nad šíjovým příkopem asi 23 m a na konci ostrohu téměř 28 m. Za šíjovým příkopem se dochoval oproti ostatním stranám výrazně masivnější valovitý relikt obvodové hradby, kterou zřejmě v jihozápadním nároží prolamoval vstup do hradu opatřený snad parkánovitým opevněním, jenž lze interpretovat jako prostor k vlastnímu vstupu (Obr. 31). Část celého jihovýchodního nároží byla zničena při rozebírání zříceniny na stavební materiál. V koruně čelního reliktu hradby se dochoval amorfní zbytek zdiva, který je spolu s částí vnitřního líce zadní obvodové zdi jedinou nadzemí patrnou zděnou konstrukcí. K obvodové hradbě se v severovýchodním nároží přikládala snad dvouprostorová budova. Přibližně 6 m od severozápadního nároží se při vnitřním boku bývalé obvodové hradby nachází kruhová prohlubeň o průměru asi 1,5 m, která byla původně vyzděná a zřejmě se jedná o pozůstatek cisterny. Podél západní i východní hradby zůstal volný parkán, který je na západě široký asi 2 m a na východě dosahuje až 7 m. Mezi nimi, prakticky uprostřed plochy hradu, lze registrovat nevelkou skalku, jež převyšuje plochu hradu o 1-1,5 m. Její horní pravidelná plocha o rozměrech asi 7 x 8 m mohla nést věžovitou stavbu. Skalka je zakončena skalním výchozem, avšak ostatní zbytek terénu je zcela změněn novověkými zásahy (Úlovec 1994, 108-112). T. Durdík píše, že jedna z možných interpretací, je považovat čelo hradu s dochovaným mohutnějším valovitým útvarem za relikt štítové zdi, což by bylo v rámci dobové hradní produkce dost neobvyklé (2009, 616). Skalní hřeben před vlastním hradem je přerušen prvním obloukově vedeným příkopem. Podle T. Durdíka plocha hřebene mezi ním a čelním příkopem vlastního hradu nevykazuje stopy úprav, zástavby a ani vedení přístupové komunikace. Ve svahu pod vlastní horní plochou hřebenu těsně nad prvním příkopem při jeho východním vyústění leží výrazná plošinka se zbytky dvouprostorového zděného objektu. Situace ve vlastním hradu, kromě doposud uvažovaného paláce, vykazuje relikt rozměrnější stavby za čelní hradbou. Na základě novějších průzkumů chybí na již zmiňované centrální

vyvýšenině porost, který se nachází v okolních místech, což napovídá, že zde stavba neexistovala, nebo se zde nedochovaly žádné její zbytky. Celková situace umožňuje předpoklad, že jde o zbytek průběhu původního geologického terénního útvaru pro výstavbu přední i zadní budovy. Role této vyvýšeniny by v rámci hradního organismu nemusela být tedy významná. Je nutné brát na zřetel pravidelnost objektu a existenci dvou, snad palácových, budov na obou užších stranách. Tato situace zapadá do kontextu hradní architektury 14. století. Lze uvažovat o dvoupolovém uspořádání hradního jádra, které vychází z jeho nejvýraznějšího projevu dvoupalácové dispozice (2005, 122).

3D vizualizace dochovaných terénních reliktnů (Obr. 32; Obr. 33; Obr. 34) však nabízí poněkud odlišný pohled na hradní areál (Hložek 2013, 155-157). Samotnou ostrožnu oddělují dva šíjové příkopy, mezi nimiž vzniká prostor o ploše 600 m². Doposud žádný z autorů (Durdík 2009; Sedláček 1936b; Úlovec 1994) nedával tuto plochu do souvislosti s provozními či dalšími aktivitami. U hradních objektů založených církevními institucemi po srovnání s hrady vystavěnými příslušníky šlechtických rodů nelze počítat s výraznějšími hospodářskými aktivitami, tudíž tento prostor mohl být využíván k jiným účelům. Zkoumaný prostor nenese stopy zástavby, přičemž skalní podklad byl nejspíše jen hrubě upraven. Předhradí hradů není spojeno jen s hospodářsko-provozními aktivitami, ale zastávalo i obrannou funkci. Předhradí Zahrádky, které bylo sevřeno dvěma příkopy, se mohlo stát určitým monofunkčním prostorem s obrannou funkcí. Předhradí tvořilo nárazníkový a obranný pruh, jenž měl za úkol oddálit případnou obrannou linii dále od čela hradního jádra. Tento počín se zdál být smysluplný z hlediska obrany nevýhodnému severnímu svahu, jenž výrazně převyšoval úroveň hradního jádra. Tímto vymezeným prostorem se táhla také přístupová komunikace. Toto zajištění hradního objektu se jeví v rámci geomorfologických podmínek staveniště velice logické (Hložek 2013, 155-158). Podobnou situaci můžeme spatřit také u neznámého hradu u Albrechtic (Hlavsová 2008) a Štědrého hrádku (Cikán 2011). Z hlediska obrany byl hrad Zahrádka zcela pasivní (Hložek 2013, 156).

V roce 2005 byl hradní areál velmi poničen v důsledku zřízení lesní cesty pomocí těžké mechanizace. Byl zlikvidován téměř celý valovitý reliktní východní hradby a část severovýchodního nároží. V řezech valovitými relikty je patrné

zdivo. Čelní hradba dosahovala šíře 180 cm a na vnějším líci zadní hradby je patrná omítka (Durdík 2008b, 141). Podle J. Soukupa a J. Vácháře byla v roce 1883 při „kopání“ nalezena ještě jedna zřejmě parkánová hradba (Soukup – Váchář 2010, 206-207).

Zahrádka se jako součást Svatavina Újezdu v rukou vyšehradské kapituly nacházela již od 11. století. Z původní vsi vzniklo ve 14. století městečko, při němž si církevní instituce vystavěla hrad. J. Úlovec píše, že hrad mohl vzniknout z iniciativy probošta Jana v souvislosti s povýšením vsi Zahrádky na městečko v roce 1322 (1994, 104). Potom by ovšem zakladatelem hradu nebyla kapitula, ale probošt, tedy jeho nájemce. Přihlédneme-li k dějinám bohatých sporů a Zahradecký statek, je toto tvrzení docela pravděpodobné. Probošství mělo o Zahrádku mnohem větší zájem než její majitel (Obr. 50). Území kapituly zahrnovalo 29 vesnic, které ohraničovala Želivka a Martinický potok (Obr. 51). Instituce měla v držení vsi Blažejovice, Píšť, Snět, Bernartice, Děkanovice, Šetějovice, Dunice, Locket a další (Sedláček 1936b, 201, 206). Tento hrad byl založen z iniciativy církevní instituce za účelem ochrany okolních majetků a jako správní a mocenská opora na tomto území. Rovněž s velkou pravděpodobností zastával funkci soukromého sídla vyšehradského probošta.

12 ZÁVĚR

V majetku církevních institucí figurovala v době předhusitské řada opevněných objektů. Většina z nich, zejména v případě klášterních institucí i dalších církevních subjektů, se do jejich majetku dostala v rámci rozšiřování klášterních domén. Tyto objekty pak zpravidla, minimálně po určitou dobu, plnily funkci přirozených hospodářských center nově získaných majetků. Po stavební a zejména fortifikační stránce se tyto objekty zpravidla nikterak perspektivně nerozvíjely. Na tomto místě je možné zmínit hrad Komberk okr. Plzeň-sever /kapitola 5/ (Anderle – Rožmberský – Švábek 1991). V případě některých opevněných lokalit však připojení jejich panství ke klášterním doménám znamenalo ztrátu jejich původního významu a následný zánik. Zde je možné zmínit např. Hrádek u České Břízy okr. Plzeň-sever /kapitola 5/ (Miler – Valenta 1993), který ani po stavební stránce neumožňoval perspektivní rozvoj. Podobně tomu bylo v případě nedostavěného Hradu u Strašína okr. Klatovy /kapitola 7/ (Anderle 1991), který po odprodeji části vítkovského majetku ztratil na významu coby kolonizační opora a i řád rytířů sv. Jana rezignoval na jeho dostavbu, neboť správním centrem oblasti byla strakonická komenda.

V majetku pražského biskupství a arcibiskupství se nacházely dvě diametrálně odlišné skupiny hradních objektů /kapitola 6/. První z nich tvoří zakoupené či jinak získané hrady. Hrady zastoupené jsou po stavební stránce velmi různorodé a nacházíme u nich různé typologické souvislosti. Po kvalitativní stránce tyto stavby reprezentují především možnosti jejich původních zakladatelů. V jejich vlastnictví zastávaly různé funkce, zejména funkci správní, rezidenční, hospodářskou a obrannou. Na druhé straně stojí skupina hradů, které byly touto institucí založeny. Jedním ze základních společných znaků těchto hradů je jejich jednoduchá dispoziční řešení. Většina z nově založených objektů byla začleněna do městských aglomerací a setkáváme se s jejich pravidelným uspořádáním a to i za situace, kdy to konfigurace hradního staveniště nevyžadovala. V této souvislosti můžeme zmínit hrad v Trhovém Štěpánově okr. Benešov /kapitola 6/ (Bolína – Durdík 1984), Křisoudov okr. Benešov /kapitola 6/ (Durdík-Bolína 1987) či hrad v Horšovském Týně okr. Domažlice /kapitola 6/ (Durdík – Krušinová 1986). Důvody této skutečnosti pak s největší pravděpodobností můžeme spatřovat

v oblasti demonstrační architektury (k této problematice Durdík 2004b; 2004c). Její uplatnění je pak zvláště markantní v případě hradu v Roudnici nad Labem okr. Litoměřice /kapitola 6/ (Menclová 1972a), který zároveň náleží k nejstarším nekrálovským hradním založením na našem území. Absence hospodářské a provozní komponenty těchto hradů v podobě předhradí pak nejspíše souvisí s vyspělými hospodářsko-provozními církevními strukturami, o které se hradní novostavby této církevní instituce mohly opírat.

V případě klášterních institucí se setkáváme s rozličnou úlohou hradů v jejich vlastnictví. Zcela specifickou situaci je možné dokumentovat v jednání Řádu jezuitů, který získal řadu hradních objektů v době, kdy již neplnily své původní funkce /kapitola 9/. Hrady, které se na prahu novověku a v novověkém období dostaly do rukou řádu, byly formovány mnohdy složitým, s jezuitským řádem však nesouvisejícím stavebním vývojem a v majetku řádu se staly rezidenčními objekty. Ve shodě s touto novou funkcí byly areály těchto hradů řádovými bratry stavebně upraveny. V této souvislosti můžeme zmínit hrad Dobronice okr. Tábor /kapitola 9/ (Vlček – Sommer – Foltýn 1998) či hrad Okoř okr. Praha-západ /kapitola 9/ (Menclová 1972b), který jezuité využívali jako své letní sídlo.

U vyšehradské kapituly /kapitola 10/ se setkáváme s obdobným jevem jako v případě řady klášterních institucí, tedy s hradem získaným i vystavěným. Červený Hrádek okr. Kolín /kapitola 10/ (Durdík 2009, 100), který kapitula získala v roce 1338, zastával funkci příležitostného sídla vyšehradských proboštů. Naopak hrad Zahrádka okr. Pelhřimov /podkapitola 11.10/ (Úlovec 1994; Hložek 2013) byl vystavěn jako správní centrum a mocenská opora v místě dlouhodobě problematických majetkoprávních poměrů. Kromě této funkce byl hrad využíván také jako soukromé sídlo vyšehradského probošta.

O poměrně progresivní „hradní politice“ můžeme hovořit v případě významných klášterů /kapitola 11/; zejména břevnovského kláštera, kláštera v Broumově, plaského kláštera, kláštera na Zbraslavi, zlatokorunského kláštera, kláštera v Klášterní Skalici, milevského kláštera a kláštera v Opatovicích. Tyto instituce se uchýlovaly k výstavbě hradních objektů, které měly programově hájit jejich zájmy.

Hrady, zakládané klášterními institucemi, měly představovat nejen kolonizační opory a správní centra, ale měly také hájit zájmy klášterů na některých úsecích dálkových komunikací. V této souvislosti je možné zmínit hrad v Netolicích okr. Prachatice /podkapitola 11.5/ (Kašička - Nechvátal 1990) založený Zlatokorunským klášterem, Kuglvajt /podkapitola 11.3/ (Zoubek 1785) vystavěný z iniciativy plaského kláštera na území hlavního města Prahy, či hrad Šember okr. Kolín /podkapitola 11.6/ (Durdík – Sušický 2000) založený klášterem v Klášterní Skalici.

Neméně významná byla ochrana klášterních domén, které se zejména ve svých počátcích mohly stát cílem cizích kolonizačních počínů. V souvislosti s klášterem v Břevnově je možné zmínit hrad v Broumově okr. Náchod /podkapitola 11.1/ (Vlček – Sommer – Foltýn 1998), který sloužil k ochraně majetku, či hrad Žárovice okr. Pardubice /podkapitola 11.9/ (Musil 2001), jenž byl založen z iniciativy opatovického kláštera. Za účelem hájení zájmů a majetkoprávních nároků zbraslavského kláštera vznikl hrad Liběhrad nad Libčicemi nad Vltavou okr. Praha-západ /podkapitola 11.4/ (Hložek – Křivánek 2008), či hrad Vlčinec okr. Náchod /podkapitola 11.8/ (Novák 2004), který byl založen jako opora na hranici domény kláštera v Broumově. Z hlediska zajištění kolonizovaného území vázaného navíc na dálkové komunikace byly významné také další objekty, zejména hrad u Božanova okr. Náchod /podkapitola 11.2/ (Sigl 1991-1992), založený broumovským klášterem, či hrad v Toužimi okr. Karlovy Vary /podkapitola 11.7/ (Úlovec 2005), jenž byl založen z iniciativy kláštera v Milevsku.

S obdobně motivovaným jednáním se pak setkáváme také u rytířských řádů. Z jejich iniciativy vznikaly nevelké hrady, které sloužily jako kolonizační a také mocenské opory. Zde je možno uvést Mazovu Horku okr. Liberec /kapitola 7/ (Gabriel – Panáček 1998), která vznikla jako možný opěrný bod johanitského řádu. Rovněž Řád německých rytířů stavěl hrady, které zajišťovaly jeho kolonizační počiny. Na tomto místě můžeme uvést Hrádek u Podmok okr. Havlíčkův Brod /kapitola 8/ (Durdík 2001b), který můžeme spojovat také s nedalekými rýžovišti, Hrad u Bezníka okr. Jičín /kapitola 8/ (Benešová 1991-1992), či hrad Bradlo okr. Trutnov /kapitola 8/ (Hejna 1974), který vznikl z počínu řádu jako jeho kolonizační a mocenská opora v regionu. Hlavními

řádovými objekty však byly komendy, představující povětšinou hájitelné objekty, na něž byly kladeny, kromě nároků hospodářských, také nároky spojené se specifiky a regulami řádového života /kapitola 3.3/. Na tomto místě můžeme uvést např. johanitskou komendu na Malé Straně hlavního města Prahy /kapitola 7/ (Vlček – Sommer – Foltýn 1998) při kostele Panny Marie pod řetězem, která se stala nejstarším českým konventem řádu, komendu německých rytířů v Blatně okr. Chomutov /kapitola 8/ (Derner – Crkal 2012), či komendu téhož řádu v Chomutově /kapitola 8/ (Sýkora 2012), která se stala hlavním řádovým objektem na území Čech.

13 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Anderle, J. 1991: Nedostavěný hrad u Strašína (okr. Klatovy). *Castellologica bohémica* 2, 327-330.

Anderle, J. – Rožmberský, P. – Švábek, V. 1991: Hrad Komberk. *Castellologica bohémica* 2, 115-124.

Anderle, J. – Karel, T. – Švábek, V. 1994: Městský hrad v Rokycanech. *Archaeologia historica* 19, 71-77.

Anděl, R. a kol. 1984: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Čechy. Praha.

Austová, I. 2009: Šlechtické nobilitace 1627-1637. Diplomová práce uložená v archivu JČU v Českých Budějovicích.

Bedrníček, P. 2005: Vyšehrad: tisíciletá sága. Praha.

Belcredi, L. 1989: Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů. *Archaeologia historica* 14, 437-472.

Benešová, J. 1991-1992: K otázce datování polohy „Hrádek“ u Bezníka (k. ú. Borek, okr. Jičín). *Zpravodaj Muzea východních Čech* 18, 85-90.

Bělohávek, M. a kol. 1985: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Západní Čechy. Praha.

Birnbaumová, A. 1947: Strakonický hrad. Praha.

Bogdan, H. 2009: Řád německých rytířů. Praha.

Boháčová, I. – Frolík, J. – Chotěbor, P. – Žegklitz, J. 1986: Bývalý biskupský dům na pražském hradě. *Archaeologia historica* 11, 124-140.

Bolina, P. – Durdík, T. 1984: Povrchový průzkum hradu v Trhovém Štěpánově – Surface survey of the bishops castle at Trhový Štěpánov. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 25, 105-118.

Bolina, P. – Klimek, P. 2010: K problematice Kosmovy bechyňské cesty. *Historická Geografie* 36/1, 99-136.

Böhme, H. W. – Friedrich, R. - Schock-Werner, B. 2004: Wörterbuch der Burgen Schlösser und Festungen. Stuttgart.

Brtek, J. 2009: Z hradů, zámků a tvrzí. Hláska 20, 29-30.

Buben, M. M. 2002: Encyklopedie řádů a kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. I. díl: Řády rytířské a křížovníci. Praha.

Buben, M. M. 2007: Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. II. díl, 2. svazek: Mnišské řády. Praha.

Buben, M. M. 2012: Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, 4. svazek: Řeholní klerikové (jezuité). Praha.

Cejpová, M. 1998: Oprava hradů Žampach a Landšperk. In: Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana, Příloha časopisu ZPP 58, 95-100.

Cejpová, M. 2008: Zaniklý hrad Blatník. In: Dějiny staveb, Plzeň, 34-36.

Cikán, M. 2011: Štědrý hrádek a jeho předhradí a bezprostřední hospodářské zázemí. Bakalářská práce uložena archivu ZČU v Plzni.

Čechura, J. 1981: K některým otázkám hospodářského a správního systému cisterciáckých klášterů (Zlatá Koruna v předhusitském období). Český časopis historický 29, 228-257.

Čechura, J. – Ryantová, M. 1992: Urbář kláštera Břevnov z roku 1406 – Das Urbar des Klosters Břevnov aus dem Jahre 1406. Časopis Národního muzea řada historická 161, 79-107.

Čížek, J. – Slavík, J. 2002: Systém vojenského zajištění benediktinského majetku na Broumovsku a Policku. In: Wolf et opera corcontica (Sborník příspěvků k šedesátinám Prof. PhDr. Vladimíra Wolfa), Dissertationes historiae 7, Hradec Králové, 71-82.

Čornejová, I. 1995: Tovarystvo ježíšovo: jezuité v Čechách. Praha.

Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie českých hradišť. Praha.

Derner, K. – Crkal, J. 2012: Komenda Řádu německých rytířů v Blatně, okr. Chomutov - Die Kommende des Deutschritterordens in Platten (Blatno), Lkr. Komotau (Chomutov). In: Hrady českého severozápadu. Sborník k životnímu Tomáše Durdíka – Burgen in Nordwestböhmen. Festschrift für prof. Tomáš Durdík zu seinem Lebensjubiläum, Most, 45-86.

Durdík, T. 1973: Středověká konvička z hradu Budětic, okr. Klatovy. Archeologické rozhledy 25, 339-340.

Durdík, T. 1974: Vývoj hradu Krašova na základě archeologického výzkumu. Archeologické rozhledy 26, 16-18.

Durdík, T. 1976: Nástin vývoje hradů na Podblanicku a v dolním Posázaví. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 17, 117-137.

Durdík, T. 1980: Povrchový průzkum a zjišťovací výzkum hradu Čejchanova. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, 251-272.

Durdík, T. 1981a: Problematika výzkumu hradů v Čechách. Archaeologia historica 6, 7-17.

Durdík, T. 1981b: Povrchový průzkum hradu Děvína. Arch-Prag 2, 233-238.

Durdík, T. 1982: Počátky a geneze hradů 13. století v přemyslovském loveckém hvozdu. Muzeum a Současnost 5, 73–130.

Durdík, T. 1986a: Současný stav, potřeby a výhledy výzkumu hradů v Čechách. Archeologické rozhledy 28, 172-180.

Durdík, T. 1986b: Hrady Václava IV. v pražských městech a jejich nejbližším okolí. Documenta Pragensia VI., 24-46.

Durdík, T. 1993: Povrchový průzkum hradu v Tehově. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 33, 109-116.

Durdík, T. 1995: Encyklopedie českých hradů. Praha.

Durdík, T. 1997: České komendy a hrady rytířských řádů. Muzejní a vlastivědná práce – Časopis společnosti přátel starožitností 35/105, 52 - 55.

Durdík, T. 1998a: Česká kastellologie v evropských souvislostech. Archeologické rozhledy 50, 784-789.

Durdík, T. 1998b: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha.

Durdík, T. 1998c: Hrady v okolí Sázavy nad Sázavou. Sázavsko 5, 4-26.

Durdík, T. 2000: Komendy a hrady Řádu německých rytířů v Čechách. Muzejní a vlastivědná práce – Časopis společnosti přátel starožitností 38/108, 179 - 184.

Durdík, T. 2001a: České fortifikace vrcholného středověku. In: Pevnosti a opevnění v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Praha, 43-86.

Durdík, T. 2001b: Hrádek u Podmok (Kozohlod). Archaeologia historica 26, 147-153.

Durdík, T. 2002: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 1. Praha.

Durdík, T. 2004a: K počátkům šlechtických hradů v Čechách. Archeologické rozhledy 56, 169-175.

Durdík, T. 2004b: K otázce demonstrační architektury na českých hradech-Zur Frage der Demonstrativarchitektur auf böhmischen Burgen-On Demonstrative Architecture on Czech Castle. Zprávy památkové péče 64, 118-123, 173-174.

Durdík, T. 2004c: K problematice výskytu demonstrační architektury na českých hradech. Muzejní a vlastivědná práce - Časopis Společnosti přátel starožitností, 123-125.

Durdík, T. 2005: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 2. Praha.

Durdík, T. 2006: Monastery kastle in Broumov. Europa Nostra Scientific Bulletin 60, 117-122.

Durdík, T. 2007a: Soušasná česká kastellologie. Profesorské přednášky ČVÚT v Praze. Praha.

Durdík, T. 2007b: Hrady přechodného typu v Čechách. Praha.

Durdík, T. 2008a: České hrady. Praha.

Durdík, T. 2008b: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 3. Praha.

- Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie Českých hradů. Praha.
- Durdík, T. 2011: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 4. Praha.
- Durdík, T. – Bolina, P. 1987: Povrchový průzkum hradu Křivsoudova – Surface survey of the castle at Křivsoudov. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 28, 139-157.
- Durdík, T. – Bolina, P. 1996: Hrady pražského biskupství (arcibiskupství). *Archaeologia historica*, 35/10, 1-2, 291-306.
- Durdík, T. – Bolina, P. 2001: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha.
- Durdík, T. – Krušinová, L. 1986: K počátkům a stavební podobě hradu v Horšovském Týně. *Archaeologia historica* 11, 127-142.
- Durdík, T. – Sušický, V. 2000: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Střední Čechy. Praha.
- Durdík, T. – Sušický, V. 2002: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Jižní Čechy. Praha.
- Durdík, T. – Sušický, V. 2005: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Západní Čechy. Praha.
- Durdík, T. – Sušický, V. 2012: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Východní Čechy. Praha.
- Durdík, T. – Valentová, J. 1996: Kolečková ostruha z hradu Šemberka. *Castellologica bohemica* 5, 229-230.
- Dušek, R. 1997: Landšperk. Ústí nad Orlicí.
- Felcman, O. – Semotanová, E. (eds.) 2005: Kladsko – Proměny střeoevropského regionu. Historický Atlas. Hradec Králové, Praha.
- Felcman, O. 2005: Územně politický vývoj Kladského kraje a hrabství. In: Kladsko. Proměny střeoevropského regionu. Historický atlas, Hradec Králové a Praha, 14-79.
- Fišera, Z. 2004: Skalní hrady zemí koruny české. Praha.

- Fukala, R. 2011: Velká válka s křižáky. Světla a stíny grunvaldkého vítězství. Praha.
- Gabriel, F. 1979: Nejstarší osídlení hrádku Hřídolíku. Litoměřicko 15, 53-64.
- Gabriel, F. 2002: Quo vadis vědo o hradech? Castellologica bohemia 8, 499-502.
- Gabriel, F. 2006: Teoretické aspekty studia hradních staveb. Ústí nad Labem.
- Gabriel, F. 2009: Hrady severních Čech. Praha.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1998: Severočeské hrady na kupách. Castellologica bohemia 6, 69-106.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa. Praha.
- Gabriel, F. – Smeta, J. 1994: Stavební vývoj hradu Helfenburku – Bauentwicklung der Burg Helfenburg. Archaeologia historica 19, 51 – 64.
- Gabriel, F. – Smetana, J. 1985-1986: Ke stavební podobě hradu v Úštěku. Litoměřicko 21-22, 77 – 95.
- Gersdorfová, Z. - Hložek, J. - Menšík, P. - Procházka, M. 2015: Dva opevněné objekty u Bernartic (okres Písek): k otázce jejich vztahu, funkční interpretace a souvislostí. Archaeologia historica 40, 493-505.
- Havlice, J. 2010: Hrad Vítkův Hrádek – archeologický výzkum v hradním donjonu v roce 2004. Castellologica bohemia 12, 529-544.
- Heber, F.A. 1843-1849: Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser I-VII. Praha.
- Heber, F. A. 2002: České hrady, zámky a tvrze. Západní Čechy. Praha.
- Hefner, Z. 1994: Hrad Neuštejn. Hláska 5, 2-3.
- Hejna, A. 1961: České tvrze. Praha.
- Hejna, A. 1974: Bradlo u Hostinného nad Labem. Příspěvek k výzkumu opevněných sídel v severovýchodních Čechách. Památky archeologické 65, 365-418.

- Hejna, A. 1985: Archeologický výzkum v areálu hradu ve Strakonících. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 2, 75-93.
- Hereit, P. 2000: Dějiny nejstaršího osídlení Doupovska. In: Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie 15, Plzeň, 117-175.
- Herout, J. 1961: Staletí kolem nás. Přehled stavebních slohů. Praha.
- Herout, J. 1986: Jak poznávat kulturní památky. Praha.
- Hlavsová, J. 2008: Hrady středního pásu Krušných hor. Bakalářská práce uložena v archivu ZČU v Plzni.
- Hledíková, Z. 1994: Litomyšlské biskupství. In: Litomyšl, Duchovní tvář města, Litomyšl, 29-51.
- Hložek, J. – Křivánek, R. 2008: Komplexní nedestruktivní výzkum hradu Liběhradu okr. Praha-západ. Castellologica bohemica 11, 297-312.
- Hložek, J. 2012a: Hrad Litice, okr. Plzeň-město, a jeho nové zaměření. Archeologie západních Čech, 36-43.
- Hložek, J. 2012b: Hrady v Západních a Jižních Čech ve světle nedestruktivních a archeologických průzkumů katedry archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.
- Hložek, J. 2013: Trojrozměrná vizualizace pozůstatků hradu Zahrádka (Klosterberk), okr. Pelhřimov, a možnosti funkční interpretace jeho předhradí. Časopis společnosti přátel starožitností 3/121, 152-159.
- Hojerová, H. 2014: Středověká kolonizace. In: Linecká stezka. Obchodní stezka mezi jižními Čechami a Podunajím, Netolice, 104-111.
- Holec, F. a kol. 1988: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Praha a okolí. Praha.
- Horák, J. 2002: Nálezy z hradu Vlčince u Police nad Metují. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 28, 220-225.
- Hraše, K. 1885: Zemské stezky, strážnice a brány v Čechách. 2. Vydání. Nové Město nad Metují.

Charvátová, K. 2000: Počátky cisterciáckých klášterů v Čechách. In: 900 let cisterciáckého řádu v Čechách, Praha, 65-78.

Kadlec, J. 1991: Přehled českých církevních dějin 1. Praha.

Kaiser, V. 1979: Gotické kachle z hradu Kyšperka. Ústecký sborník historický, 49-59.

Kalina, P. 2006: Dějiny středověké architektury. Praha.

Karel, T. – Knoll, V. 2006: Felsbaustellen als ein beeinundreckender Faktor der ministerialenburgen des Egerlandes – Bedrockas a determination element for ministerials' castles in the Cheb region, *Castrum Bene* 9, 181-200.

Karel, T. – Krčmář, L. 2006: Panská sídla západních Čech – Plzeňsko. České Budějovice.

Karel, T. – Knoll, V. – Krčmář, L. 2009: Panská sídla západních Čech – Klatovsko. České Budějovice.

Kašička, F. 1977: Feudální sídla na vesnici ve stavebně historickém průzkumu SÚRPMO (Hradenín, Popovice, Staré Kestřany). *Archaeologia historica* 2, 81-91.

Kašička, F. – Nechvátal, B. 1988: Děvín a Vyšehrad v historii a pověstech. *Staletá Praha* 18, 55-62.

Kašička, F. – Nechvátal, B. 1990: Tvrze a hrádky na prachaticku. Prachatice.

Klápště, J. – Sláma, J. – Smetánka, Z. – Žemlička, J. 1982: Studium středověkého osídlení a archeologie-Die Erforschung mittelalterlicher Besiedlung ind die Archeologie. In: *Metodologické problémy československé archeologie*, Praha, 137-141.

Klápště, J. 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.

Knoll, V. 2015: Páni z Velhartic. Praha.

Kolektiv 1977: GLOSSARIUM ARTIS. Deutsch – Französisches – Werterbuch zur Kunst. Tübingen - Strasbourg – München.

- Kovář, D. 1994: Tvrziště u Boršova nad Vltavou. Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 31, 229-234.
- Kovář, D. 2012: Tvrze, hrady a zámky Českobudějovicka. České Budějovice.
- Kovář, D. 2014: Středověk a raný novověk. In: Linecká stezka. Obchodní stezka mezi jižními Čechami a Podunajím, Netolice, 14-29.
- Kovář, D. – Horejová, H. 2014: Tvrze a hrádky. In: Linecká stezka. Obchodní stezka mezi jižními Čechami a Podunajím, Netolice, 80-94.
- Kovář, M. – Dragoun, Z. 2012: Příspěvek k poznání komendy templářů v Praze. Staletá Praha 28, 2/2012, 13-31.
- Krajíc, R. 2003: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Praha.
- Krajíc, R. 2010: Hradiště Chýnov u Tábora. Archeologický výzkum 2007-2008. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 23, 155-190.
- Kříž, M. 2000: Hrad Budětice. Hláška 11, 3-4.
- Kříž, M. 2008: Janovice nad Úhlavou. Toulky minulostí města. Klatovy.
- Kubů, F. – Zavřel, P. 2007: Zlatá stezka: historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. Vyd. 1. České Budějovice.
- Kuča, V. 2002: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 5. Díl. Par-Pra. Praha.
- Kudrnáč, J. 1967: Výzkum hradišť u Doubravčic na Černokostelecku. Památky archeologické 58, 563-580.
- Lawrence, H. 2012: Dějiny středověkého mnišství. Brno.
- Láska, J. 1877: Kde byl smíchovský Kuglvajt? In: České školy Smíchovské, Smíchov.
- Lissek, P. – Nový, M. – Sýkora, M. 2009: Záchraný archeologický výzkum v Chomutově na Žižkově náměstí. Most.
- Líbal, D. – Muk, J. 1996: Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj. Praha.

- Lorenc, V. 1973: Nové Město pražské. Praha.
- Macek, J. 2005: Biskupství litoměřické. Kostelní Vydří.
- Menclová, D. 1972a: České hrady. Díl první. Praha.
- Menclová, D. 1972b: České hrady. Díl druhý. Praha.
- Mezník, J. 1995: Přehled dějin středověké západní Evropy. I. Vznik středověké Evropy (5. – 11. století). Brno.
- Michálek, J. – Frölich, J. 1984: Archeologické nemovité památky v okrese Prachatice. Prachatice.
- Miler, J. 1992: Zpráva o výzkumu na hradě Komberce. Hláska 3/1, 10 – 11.
- Miler, J. – Valenta, P, 1993: Povrchový průzkum Hrádku u České Břízy. *Castellologica bohemica* 3, 257- 260.
- Musil, F. 1967: Příspěvek k dějinám dvou Orlíků – kláštera a hradu. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky 3, Litomyšl, 26-31.
- Musil, F. 1995: Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí. Ústí nad Orlicí.
- Musil, F. 2001: Jedna nebo dvě tvrze? (K dějinám tvrzí Sušiny a Žáravice). Zprávy klubu přátel Pardubicka č. 11-12, 266-273.
- Musil, F. – Plaček, M. – Úlovec, J. 2005: Zaniklé hrady, tvrze a zámky Čech, Moravy a Slezska po roce 1945. Praha.
- Myslivoček, M. – Koubová, L. – Vrbenská, F. 1995: Čas hradů v Čechách. Praha.
- Neustupný, E. 1994: Role databází v archeologii. *Archeologické rozhledy* 46, 121-128.
- Neustupný, E. 2007: Metoda archeologie. Plzeň.
- Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň.
- Nicole, D. 2010: Rytíři řádu johanitů. Brno.

- Nohejlová-Prátová, E. 1925: Příběhy kláštera Opatovického. Příspěvek k vlastivědě země české – Histoire du Monastère d'Opatovice sur Elbe. Stories monastery Opatovicky. Praha.
- Novák, M. 2004: Archeologické prameny k nejstarším dějinám Polického Újezdu. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 159-169.
- Novobilský, M. 1999: Neznámé podbrdské hrady. Strašná Skála a Liškův hrad. Zapomenuté hrady, tvrze a místa 20. Plzeň.
- Novobilský, M. – Rožmberský, P. 2000: Hrad Vlčtejn. Zapomenuté hrady, tvrze a místa 23. Plzeň.
- Olmerová, H. 1982: Komenda řádu německých rytířů v Praze. Archaeologia historica 7, 433-435.
- Pachner, J. 1997: Johanitská komenda v Kadani. Památky, Příroda, Život 29, 33-39.
- Pachner, J. 2004: Maleš ves a hrad na vrchu Klobouku. Památky, Příroda, Život 36, 1-8.
- Pachner, J. 2008: Hausberk – hrádky v krušnohorském údolí říčky Chomutovky u Chomutova. Castellologica bohemia 11, 353-365.
- Palma, B. 1932-1933: Vlčinec. Od kladského pomezí 10, 83-85.
- Pehal, Z. 2006: Přehled terénních výzkumů v letech 1995-2005. Zpravodaj Muzea v Hradci Králové 32, 53-62.
- Pilous, V. 1989: Český ráj a Podkrkonoší. 2. přepracované vydání. Praha.
- Plaček, M. 1996: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Plicka, S. 1959: Hrad Okoř. Roztoky u Prahy.
- Pokorný, R. 1937: Hrad Helfenburk, perla Dubského Švýcarska. Bezděz 8, 171-172.
- Prášek, J. 1991: Historie Chýnova v datech. Chýnov.
- Profous 1947: Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. A-H. Praha.

Profous 1949: Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Díl II. CH-L. Praha.

Profous 1951: Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Díl III. M-Ř. Praha.

Procházka, Z. 1988: Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov 1. Tachov

Procházka, Z. 1989: Starý Herštejn ve světle povrchového průzkumu. Castellologica bohemica 1, 215-228.

Rožmberský, P. 1995: Hrad Kyjov a Malesice. Hláska, příloha 1995, 1-5.

Sedláček, A. 1882 – 1927: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 1 - 15. Praha.

Sedláček, A. 1882: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 1. Chrudimsko. Praha.

Sedláček, A. 1884: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 3. Budějovsko. Praha.

Sedláček, A. 1887: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 5. Podkrkonoší. Praha.

Sedláček, A. 1889: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 5. Podbrdsko. Praha.

Sedláček, A. 1927: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 15. Kouřimsko, Vltavsko a Boleslavsko (Zápraží). Praha.

Sedláček, A. 1931: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 2. Hradecko. 2. vydání. Praha.

Sedláček, A. 1932: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 10. Boleslavsko. 2. vydání. Praha.

Sedláček, A. 1933: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 4. Vysočina Táborská. 2. vydání. Praha.

Sedláček, A. 1934: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 7. Písecko. 2. vydání. Praha.

- Sedláček, A. 1935a: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 8. Rakovnicko a Slánsko. 2. vydání. Praha.
- Sedláček, A. 1935b: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 9. Domažlicko a Klatovsko. 2. vydání. Praha.
- Sedláček, A. 1936a: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 11. Prácheňsko. 2. vydání. Praha.
- Sedláček, A. 1936b: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 12. Čáslavsko. 2. vydání. Praha.
- Sedláček, A. 1936c: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 14. Litoměřicko a Žatecko. 2. vydání. Praha.
- Sedláček, A. 1937: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 13. Plzeňsko a Loketsko. 2. vydání. Praha.
- Sekotová, V. 1997: Lanšperk – hrad i zámek. In: Sborník ladšperského hradu, Sborník pro záchranu hradu Lanšperka, Lanšperk, 12-13.
- Sigl, J. 1991-1992: Zjišťovací výzkum středověkého hrádku u Božanova (okr. Náchod) v roce 1991. Zpravodaj Muzea východních Čech 18, 94-102.
- Smitka, J. 2000: Panská sídla a kostely ve Velkém Boru u Horažďovic ve světle archivních pramenů. Průzkumy památek II, 47-56.
- Soukup, J. – Vachář, J. 2010: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu ledečském. Edice nedokončeného rukopisu. In: Fontes historiae artium XIV, Praha, 7-237.
- Svoboda, L. a kol. 1998a: Encyklopedie českých tvrzí. I. díl A-J. Praha.
- Svoboda, L. a kol. 1998b: Encyklopedie českých tvrzí. II. díl K-R. Praha.
- Sýkora, M. 2012: Przemiany miasta Chomutova, komendy, fortyfikacji oraz zamku w średniowieczu i na początku czasów nowożytnych. In: *Analecta Archaeologica ressoviensia - Volume 7*, Rzeszow, 164-186.
- Šedivý, J. 2002: Hrady v údolí Labe mezi Ústím nad Labem a Děčínem. *Castelloologica bohemia* 8, 33-65.

- Šimek, T. a kol. 1989: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Východní Čechy. Praha.
- Špaček, J. 2007: Záchranný archeologický výzkum v areálu zámku Jirny. Čelákovice.
- Štembera, J. 1968: Hrádek Helfenburk. Kulturní měsíčník 4, 99-100, 111-112.
- Tomek, W. W. 1881: Příběhy kláštera a města Police nad Metují. Praha.
- Tříška, K. a kol. 1986: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jižní Čechy. Praha.
- Úlovec, J. 2000: Zaniklé hrady, zámky a tvrze Čech. Praha.
- Úlovec, J. 2003: Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech. 1. díl A – M. Praha.
- Úlovec, J. 1994: Příspěvek dějinám a stavební podobě bývalého hradu u Zahrádky. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 34, 99-114.
- Úlovec, J. 2004: Hrady, zámky a tvrze Klatovska. Prahy.
- Úlovec, J. 2005: Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech. 2. díl N – Ž. Praha.
- Večeře, V. 2014: Působení premonstrátů v Litomyšli v době biskupství (1344-1321). Pomezí Čech, Moravy a Slezska 15, 9–26.
- Vorel, M. 2000: Hrad Košumberk. Chrudimské vlastivědné listy 9/2, 15-17.
- Vacek, F. 1934: Čím byl v pravdě hrad Kuglvajt u Prahy. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 42, 49-54.
- Villena, L. a kol. 1975: GLOSSAIRE. Fichier multilangue d'architecture militaire medievale publié par l'Institut International des Châteaux Historiques comme contribution à l'Année du Patrimoine Architectural européen. Frankfurt am Main.
- Varhaník, J. – Zavřel, J. 1994: Nové nálezy v areálu bývalého biskupského dvora na Malé Straně v Praze – Neue Funde auf Gelände des Ehemaligen Bichofshofes in der Kleinseite in Prag. Zprávy památkové péče LIV, 151-153.
- Viček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1998: Encyklopedie českých klášterů. Praha.

Zápotocký, M. 1978: Středověká keramika severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie. Památky archeologické 69/1, 171-238.

Zoubek, F. J. 1785: Smíchovské upomínky historické. Výroční zpráva dívčích škol smíchovských. Smíchov.

14 INTERNETOVÉ ZDROJE

- 1) Čáp, J. rok neveden: Historie obce Božanov
<http://www.obecbozanov.cz/index.php/component/content/article/49-historie/50-historie.html>– 19.3.2018, 17:12
- 2) Tomek, V. V.1857: Paměti újezdu Polického čili nynější panství Polického a Broumovského až do začátku Husitské války
<http://librinostri.catholica.cz/download/TomeVIPamUjezPo-r0.pdf>
- 20.3.2018, 11:59
- 3) Nový, P. 2015: Liběhrad – Libčičce nad Vltavou
<http://www.libcice.cz/clanek/73-libehrad.html> - 21. 3. 2018, 15:02

15 REZUMÉ

This thesis deals with the castles owned by church institutions in the Middle Ages and the Modern Period in the territory of Bohemia. Institutions are divided into six groups, such as the Monastery Institutions, the Prague Bishopric and Archbishopric, the Order of the Johannites, the Order of the German Knights, the Order of the Jesuits and other ecclesiastical institutions. In the last group are mentioned the Vyšehrad Chapter, the Order of the Bare Augustinians, the Litomyšl Bishopric, the Cathedral Chapter at St. Štěpán v Litoměřicích, Church of All Saints at Prague Castle, Order of the Crusaders with the Red Cross at Zderaz in Prague and the Order of Templars.

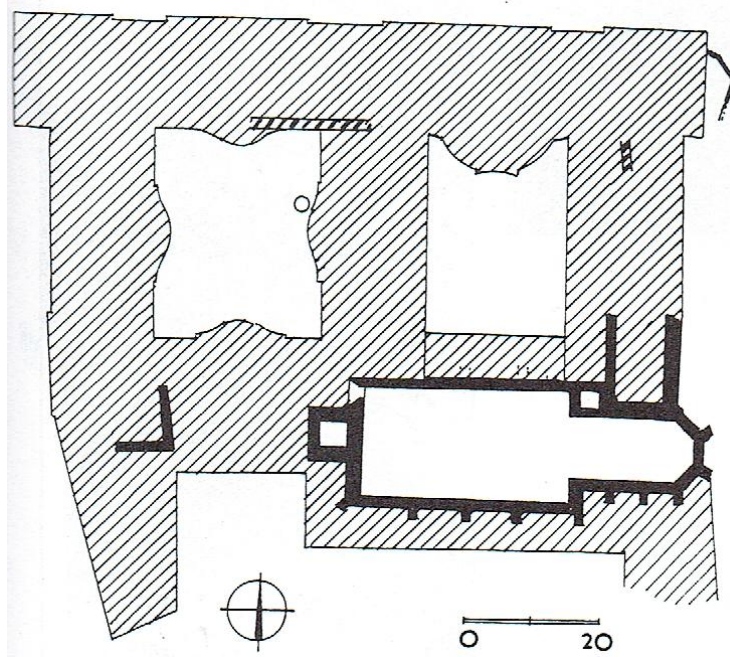
A general introduction to the issue of ecclesiastical ownership of castles is elaborated in the Work. A list of all the castles follows, with respect to their acquisition, loss and use. Objects mainly served as administrative centers. Castle objects were acquired or built in different time periods and especially in the Middle Ages. The thesis also focuses on the location of the buildings in terms of the current districts in the Czech Republic and at their altitude. The extension of the fortified buildings is given in the attached annexes. The work presents an overview of castle buildings in the possession of ecclesiastical institutions and points to their extension to the territory of Bohemia.

Another part of the work focuses on castles that were built by ecclesiastical institutions. The work tries to be blown into castle politics of ecclesiastical institutions. The work focuses on the castles that were founded by the monastic institutions and the Vyšehrad chapter. The structures of castle objects are submitted. They are listed the historical context, the location of the castle buildings and their connection to the watercourse. It is listed below the appearance of the castle buildings, their construction site, the disposition of objects and, if possible, the type of castle. At work I tried to reconstruct the castle politics of monastic institutions.

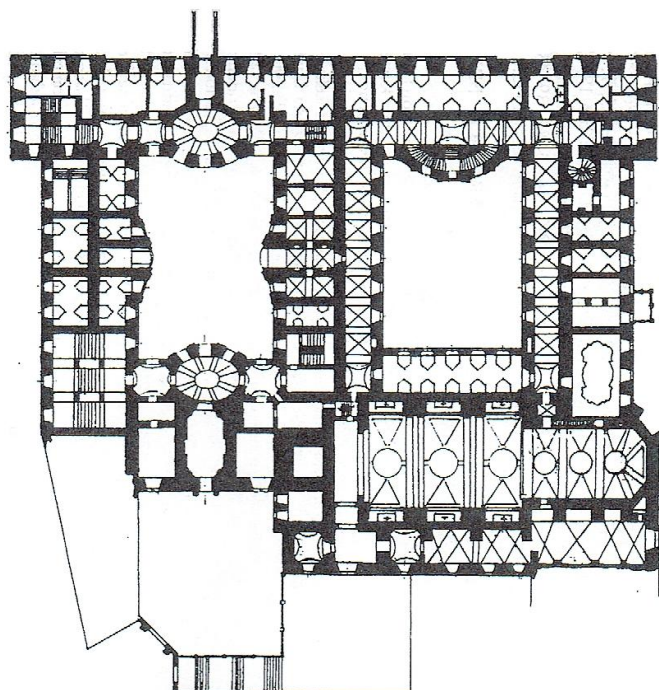
Castles owned by monastic institutions were set up to protect business trips and were built as a supporting points in the newly colonized area. These castles expressed the property claims of institutions on a particular territory. Ecclesiastical institutions, as well as members of noble families, colonized the

natural landscape. Part of the colonized areas were municipalities, towns and economic courts. It is logical that institutions have established their support in the form of castle buildings. The same role played the castles by the monastic institutions gained. Institutions could acquire the objects by purchase, exchange, gift or link. When they fell into the hands of ecclesiastical institutions, they functioned as administrative and economic centers. Castle objects that were founded by ecclesiastical institutions compared to objects founded by the nobility lose importance in connection with homesteads activities. It can not be said that these activities have not been carried out at all, but significant economic operations can not be expected. Thus, the central functions of the castles of the ecclesiastical institutions were not in the homesteads and operational zone, but rather in administrative and residential character.

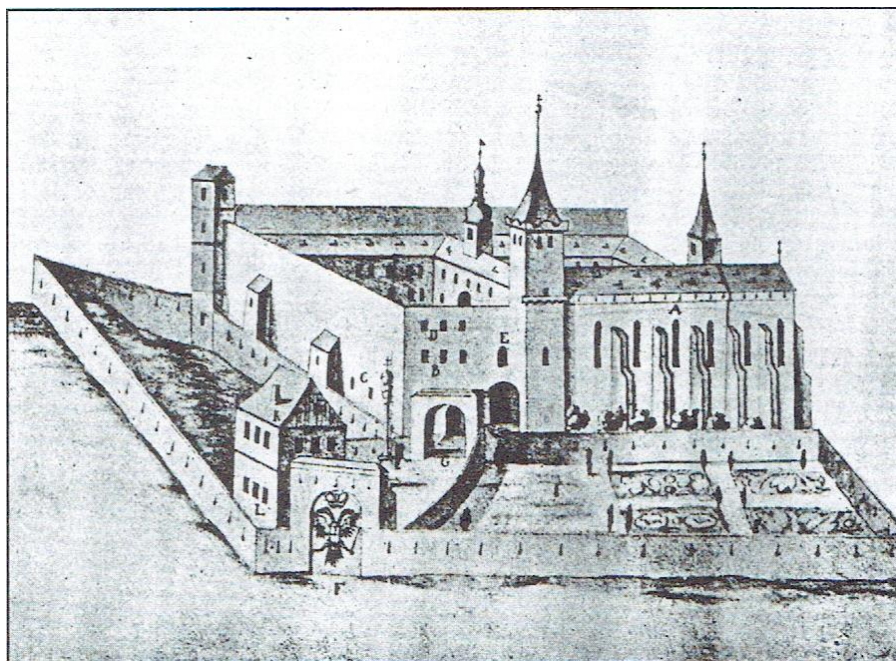
16 OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

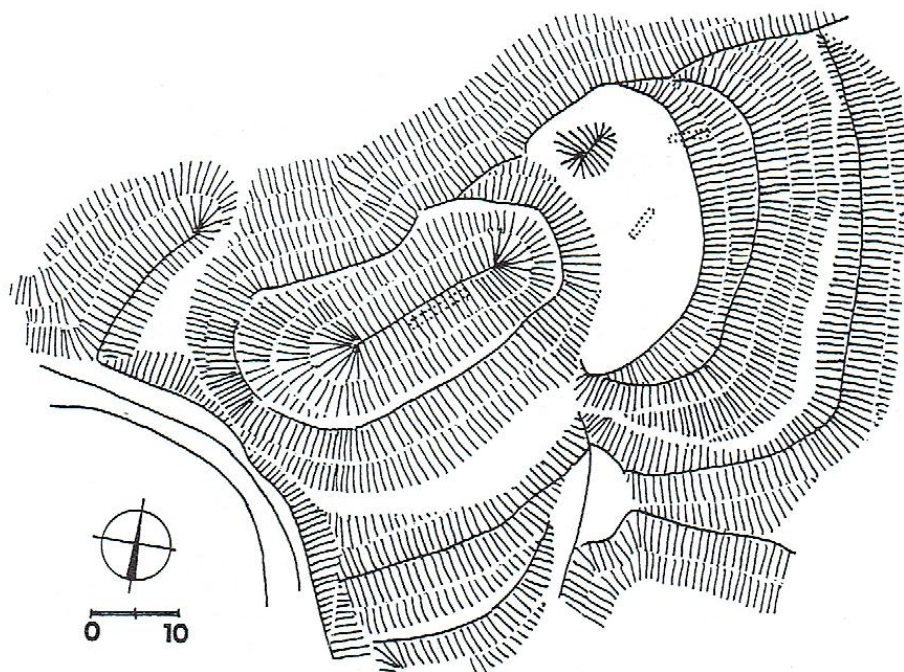
Obr. 7: Broumov (okr. Náchod) - Dochovaná středověká zdiva zakreslená do půdorysu současného kláštera (Čížek - Slavík 2002).

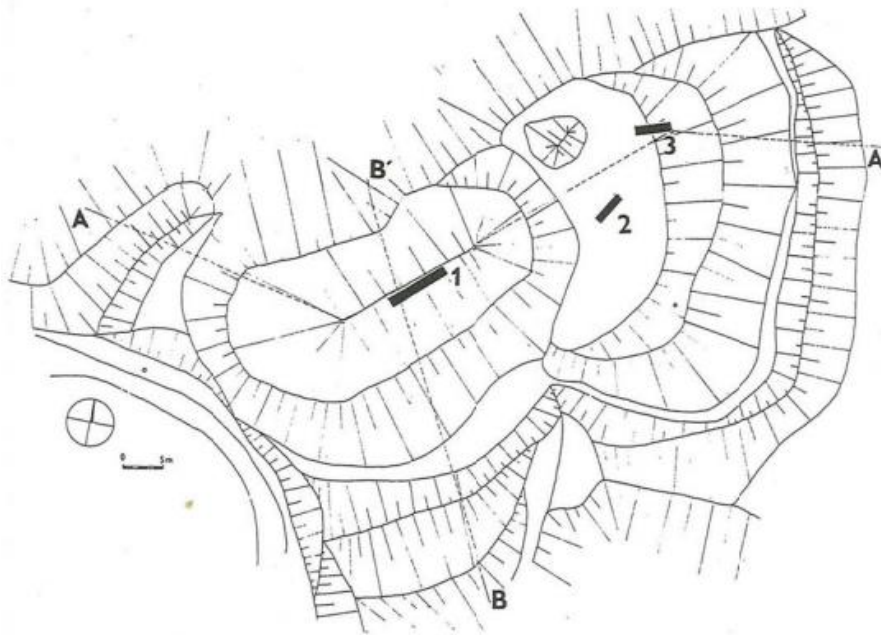
Obr. 8: Broumov (okr. Náchod) - Plán konventu a kostela benediktinů v Broumově podle půdorysu z počátku 20. století (Vlček - Sommer - Foltýn 1998, 189).

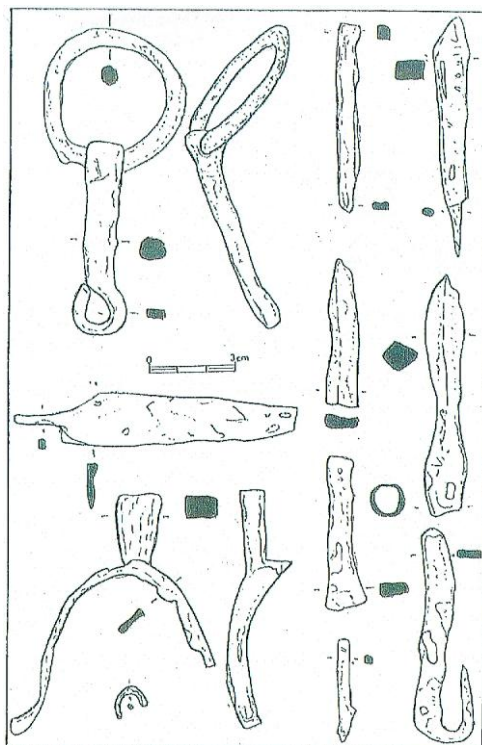
Obr. 9: Broumov (okr. Náchod) - Klášterní hrad na kresbě z doby před rokem 1660 v pohledu od jihozápadu (Durdík 2009, 84).

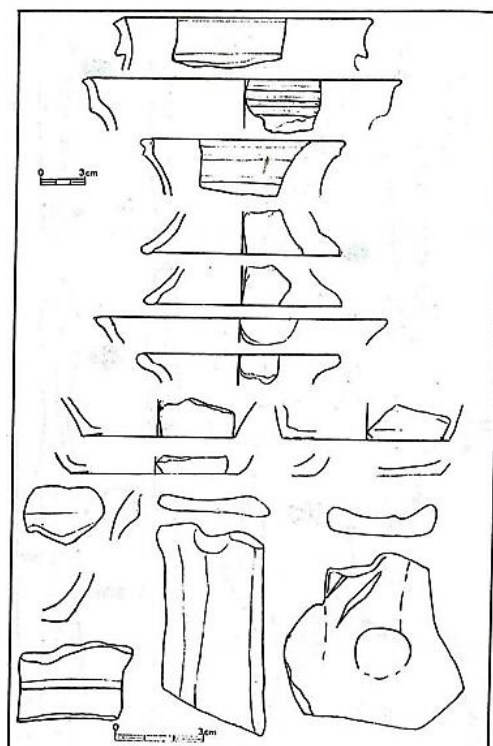
Obr. 10: Hrad u Božanova (okr. Náchod) - Půdorys (Durdík 2009, 175).

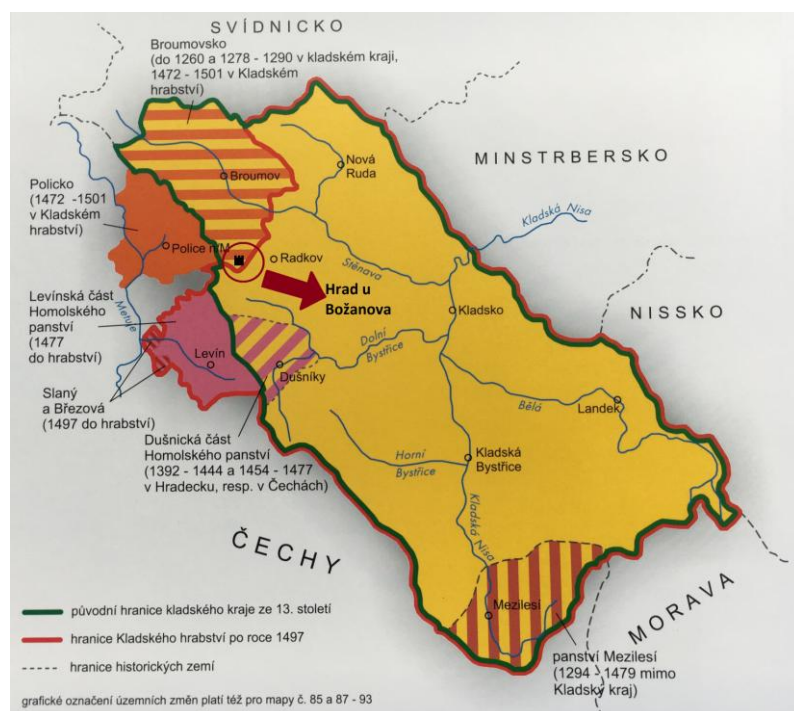
Obr. 11: Hrad u Božanova (okr. Náchod) - Hrad u Božanova (okr. Náchod) -
 Plán hradu v poloze „Raubschloss“ s umístěním sond 1-3 a profilů. Zaměřil a
 nakreslil J. Kalferst (Sigl 1991-1992, 99).

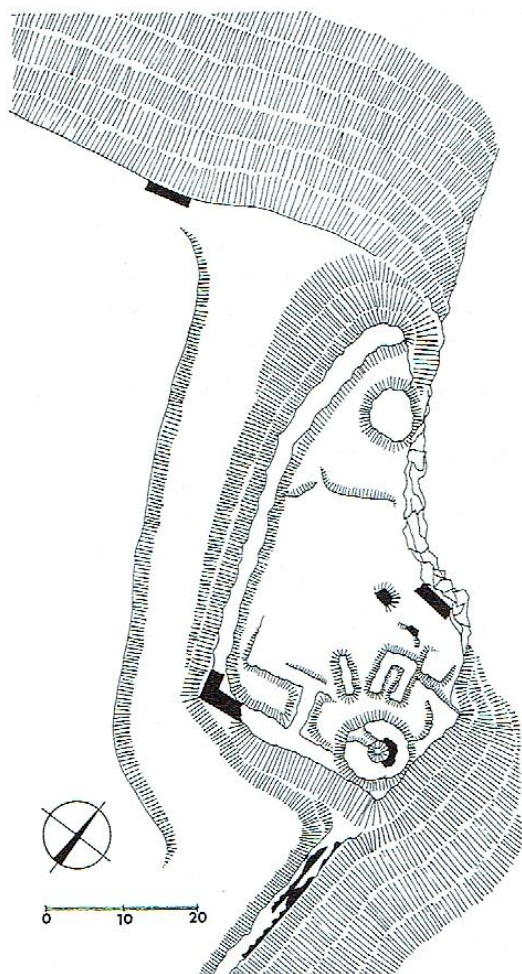
Obr. 12: Hrad u Božanova (okr. Náchod) – Výběr železných předmětů.
 Kresba J. Sigl (Sigl 1991-1992, 101).

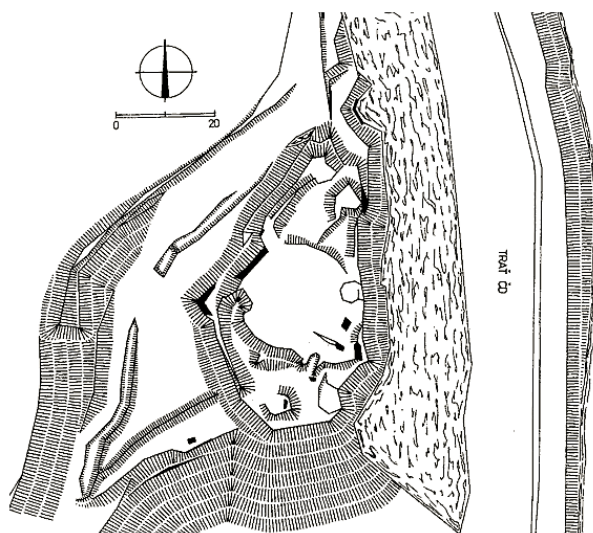
Obr. 13: Hrad u Božanova (okr. Náchod) –Výběr keramiky. Kresba J. Sigl (Sigl 1991-1992, 102).

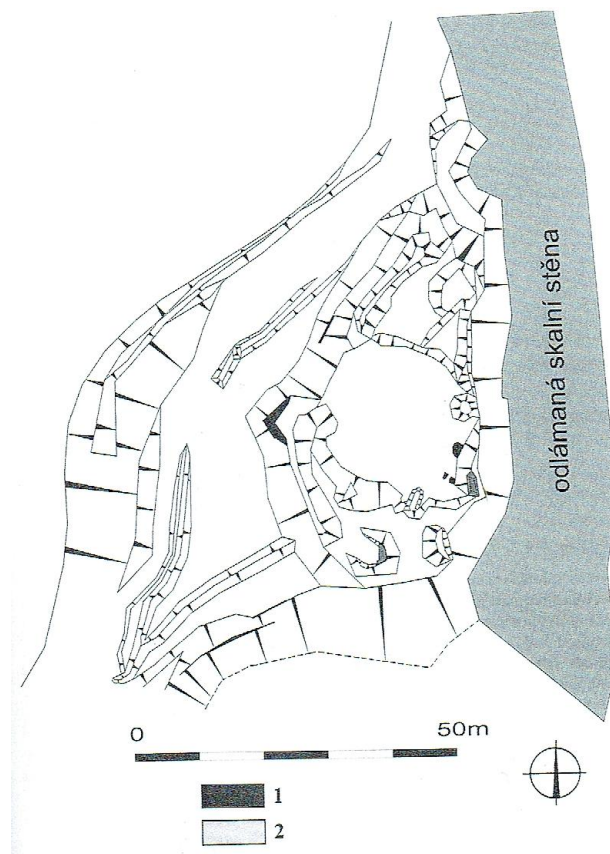
Obr. 14: Uzemí Kladska ve staletém vývoji s vyznačením Hradu u Božanova (Felcman – Semotanová 2005, II. Mapová a obrazová část, list 39, 82)).

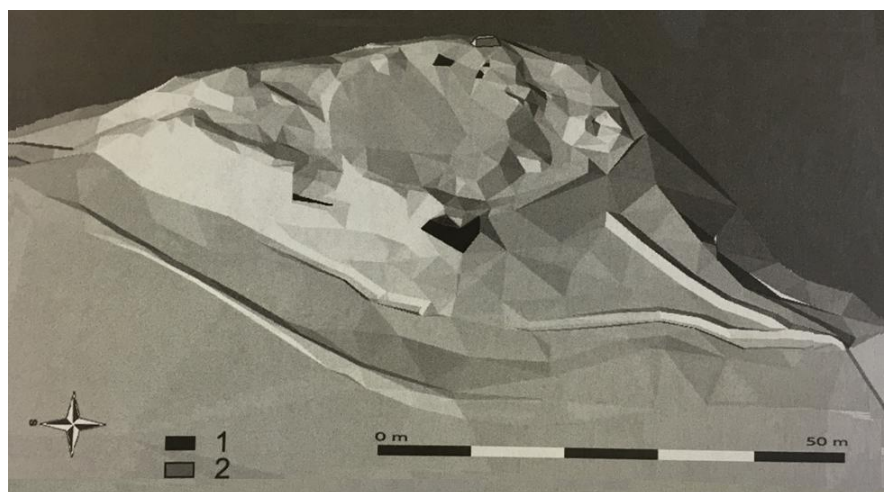
Obr. 15: Liběhrad (okr. Praha-západ) - Plánek hradu pořízený T. Durdíkem (Hložek - Křivánek 2008, 300).

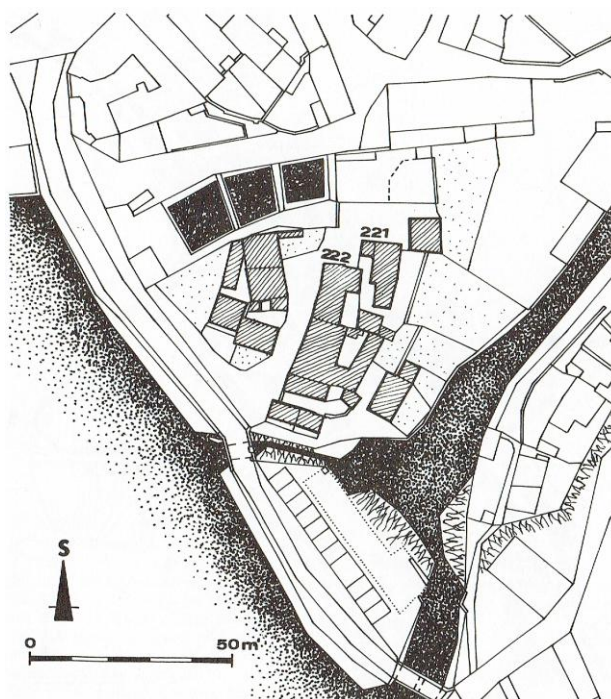
Obr. 16: Liběhrad (Praha-západ) - půdorys hradu podle J. Hložka (Durdík 2008b, 69).

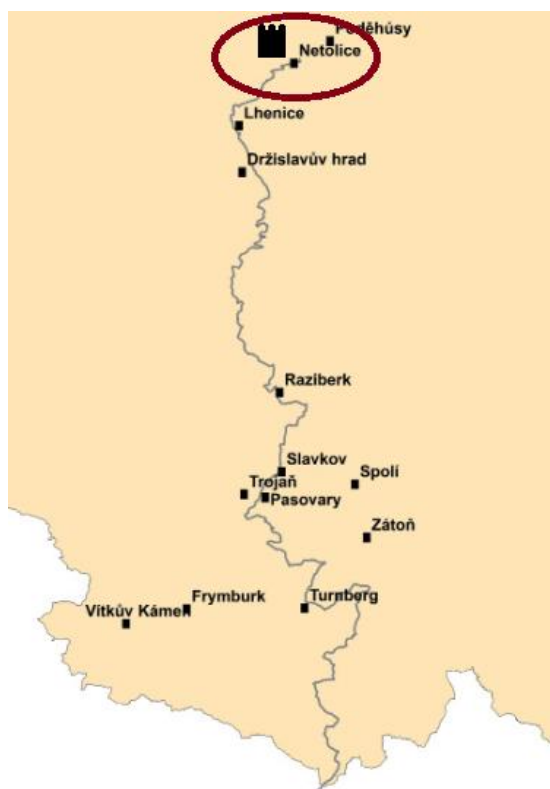
Obr. 17: Liběhrad (okr. Praha-západ) - Celkový plán hradu. 1 - zdivo, 2 - zdivo v sekundární poloze. Kresba J. Hložek a A. Kössel (Hložek - Křivánek 2008, 309).

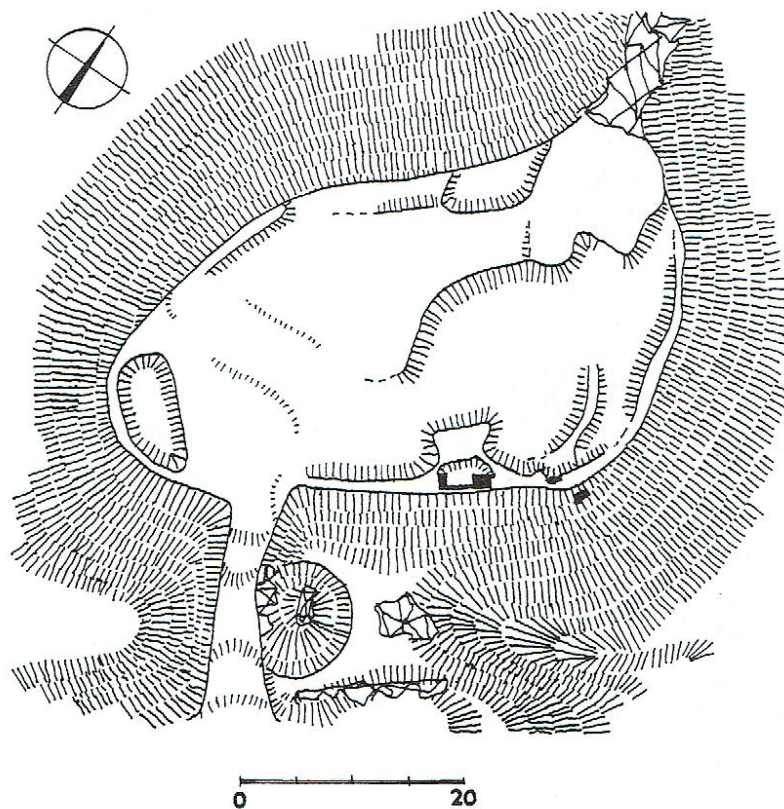
Obr. 18: Liběhrad (okr. Praha-západ) – 3D model hradního jádra se šíjovým příkopem a dochovanými fragmenty zdiva. 1 – zdivo, 2 – zdivo v sekundární poloze. Jihozápadní zakončení příkopu je pozměněno výstavbou hliněných valů nad viničními terasami (Hložek – Křivánek 2008, 207).

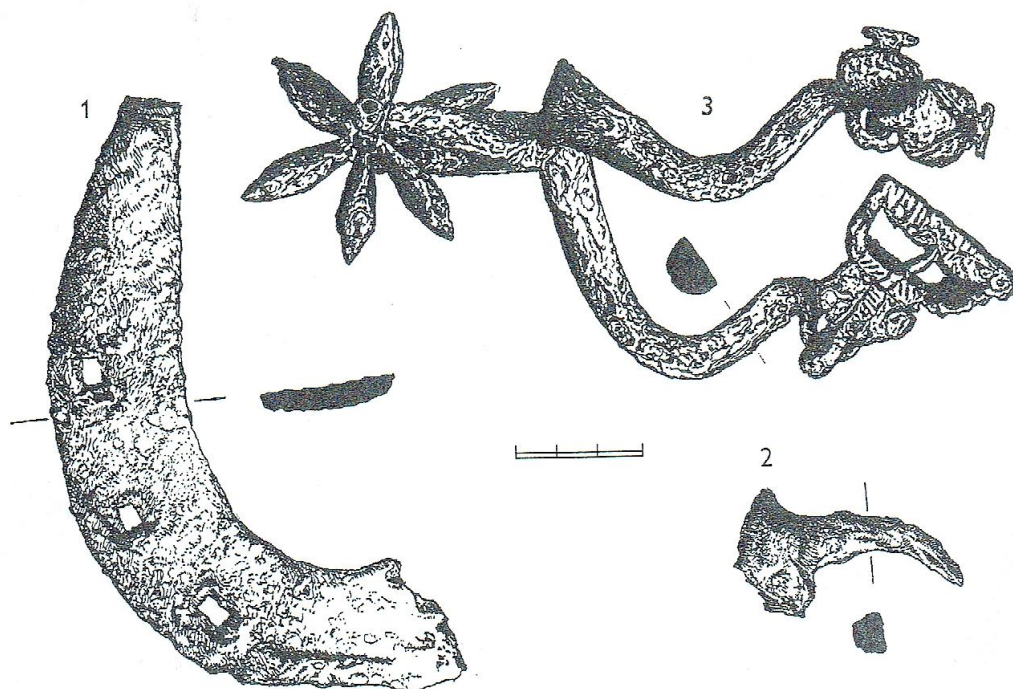
Obr. 19: Netolice (okr. Prachatice) - Dnešní situace bývalého hradu u rybníka Mnich (Kašička - Nechvátal 1990, 84).

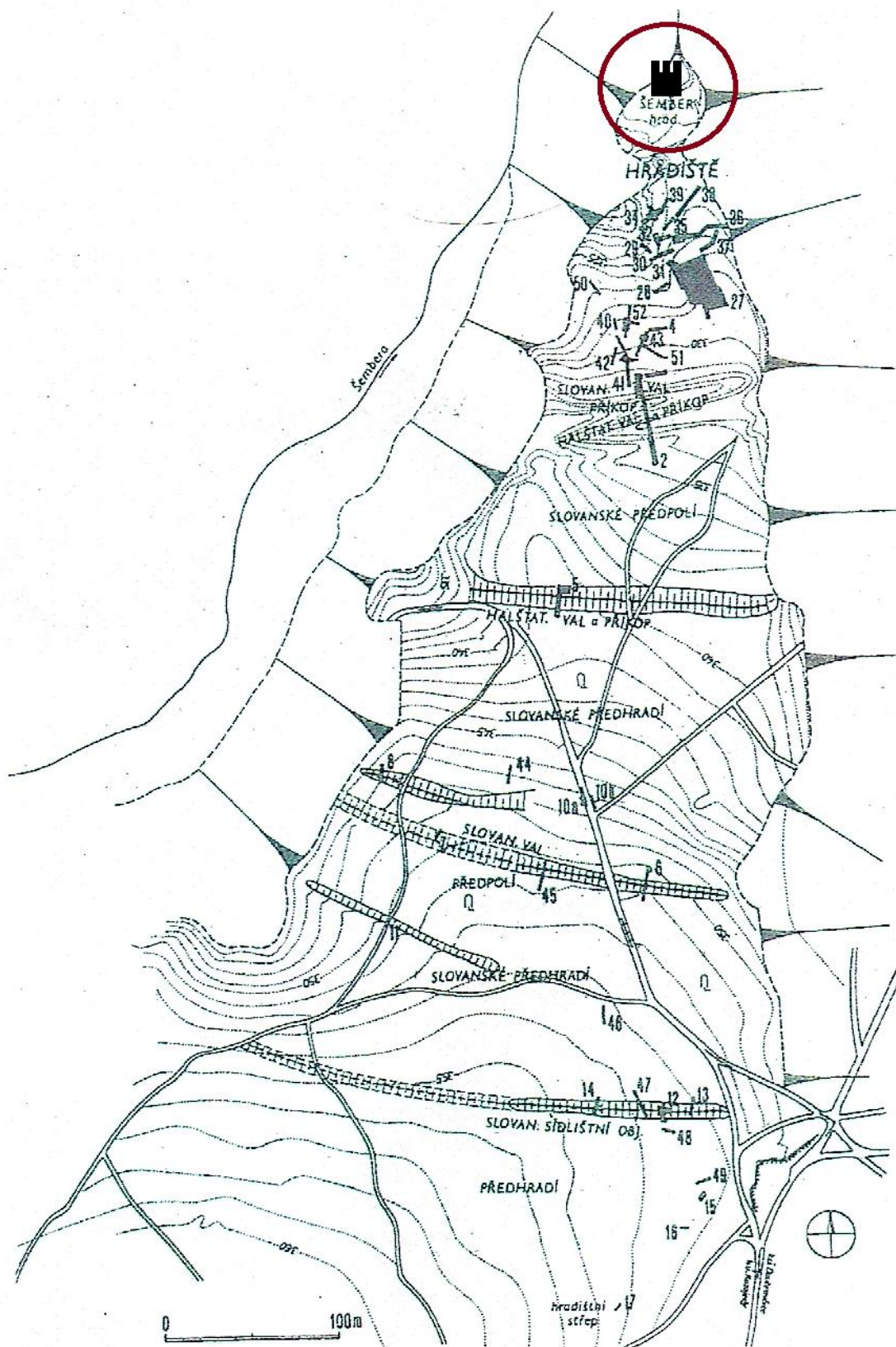
Obr. 20: Mapa Linecké stezky s vyznačením objektu v Netolicích (Kovář – Hojerová 2014, 81).

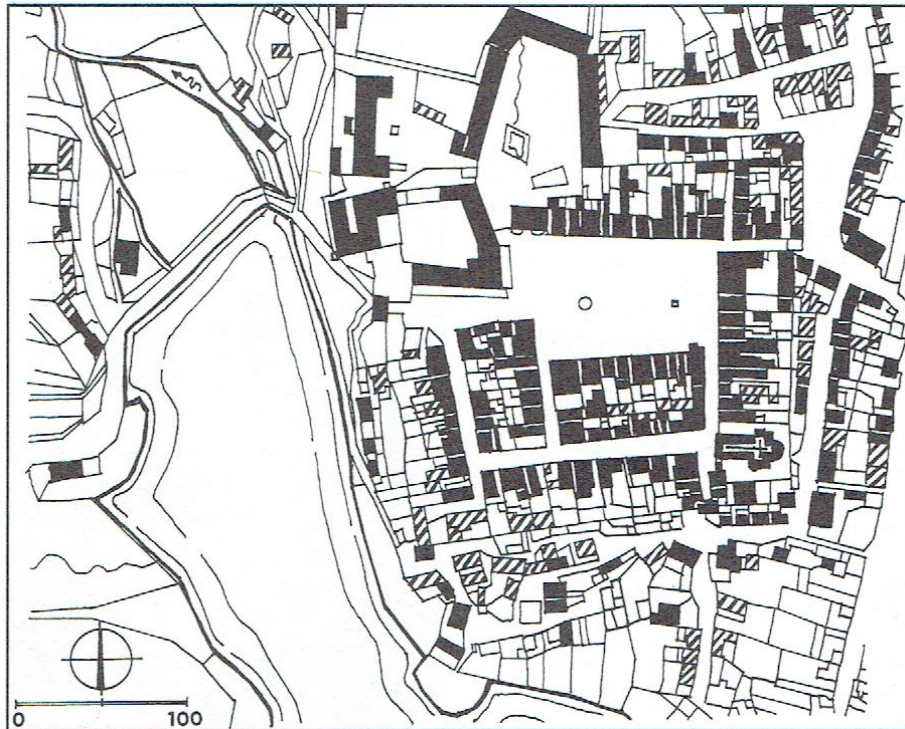
Obr. 21: Šember (okr. Kolín) - Půdorys hradu (Durdík – Sušický 2000, 135).

Obr. 22: Šember (okr. Kolín) – Výběr ze souboru železných předmětů (Durdík – Valentová 1996, 230).

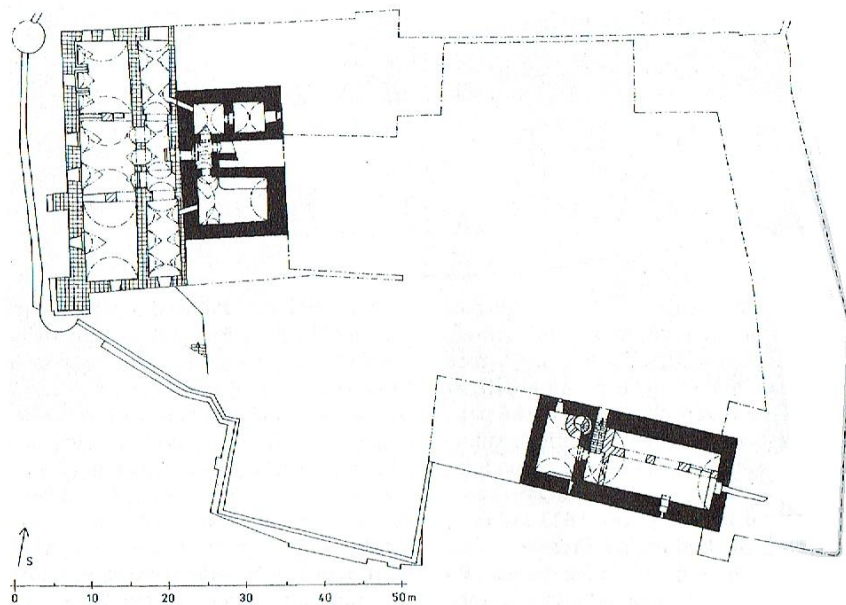
Obr. 23: Plán hradiště na Starých zámčích s vyznačením hradu Šember podlé Kudrnáče (Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 73).

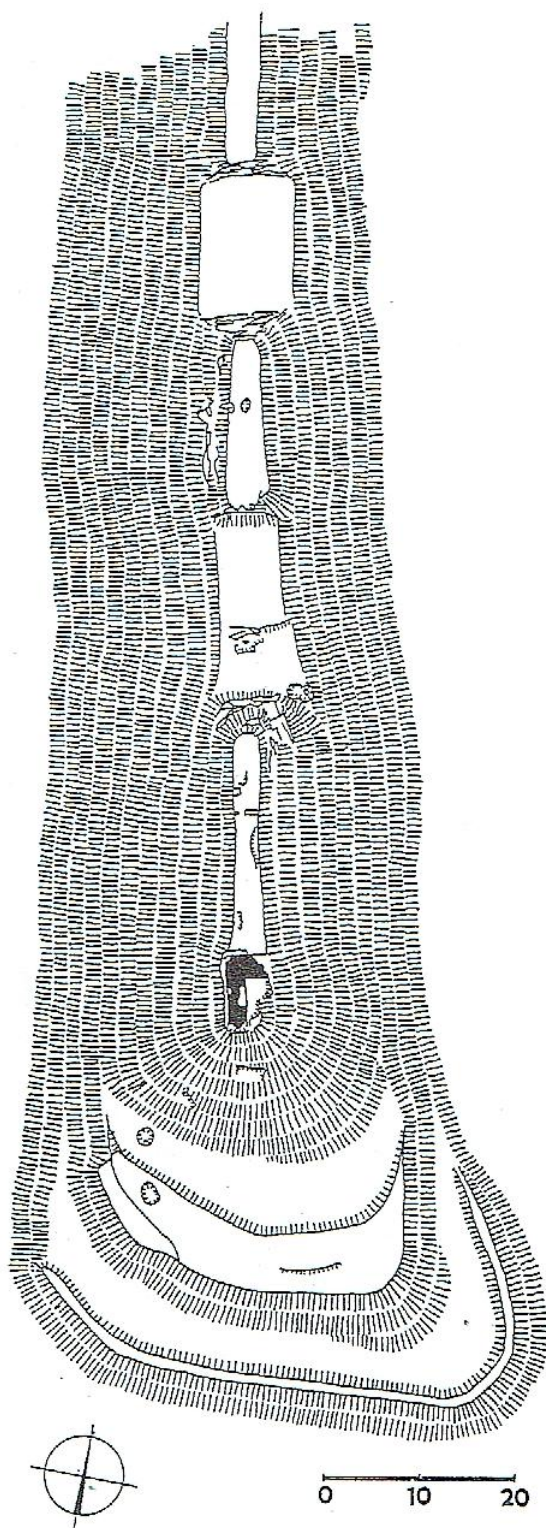
Obr. 24: Toužim (okr. Karlovy Vary) - Město se zámeckým areálem na císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1841 (Durdík 2009, 558).

Obr. 25: Toužim (okr. Karlovy Vary) - Plán přízemí Janova hradu a dolního zámku. Plně značeno gotické zdivo, šikmými křížky pozdně gotické zdivo, kolmými křížky renesanční zdivo, šrafami barokní zdivo, mladší konstrukce neznačeny. Analýza Dobroslava Líbala (Úlovec 2005, 515).

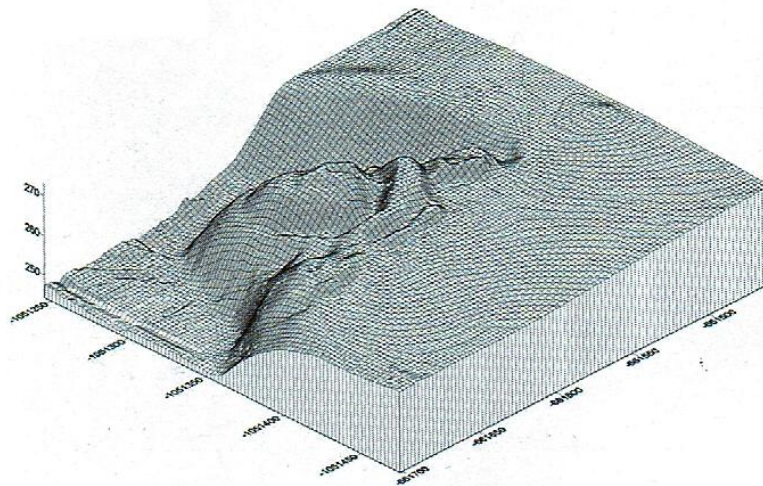
Obr. 26: Toužim (okr. Karlovy Vary) - Plán sklepů Janova hradu a dolního zámku. Plně značeno gotické zdivo, kolmými křížky renesanční zdivo, šrafami barokní zdivo. Analýza Dobroslava Líbala (Úlovec 2005, 514).

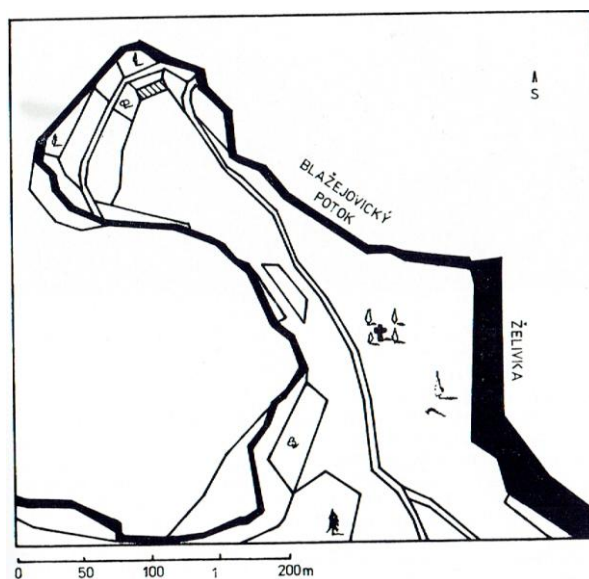
Obr. 27: Vlčinec (okr. Náchod) - Terénní náčrt situace hradu (Durdík 2009, 602).

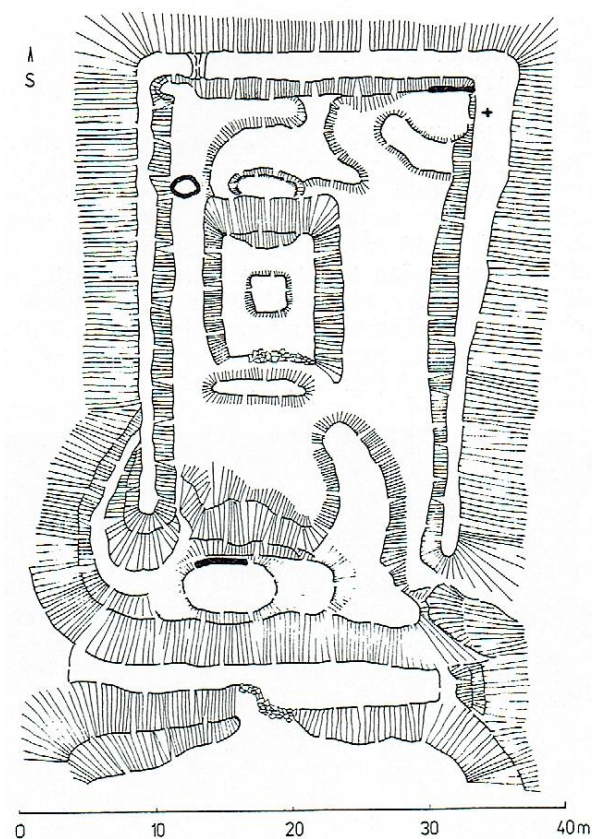
Obr. 28: Žáravice (okr. Pardubice) - Půdorys hradu podle M. Cejpové (Durdík, 2011, 131).

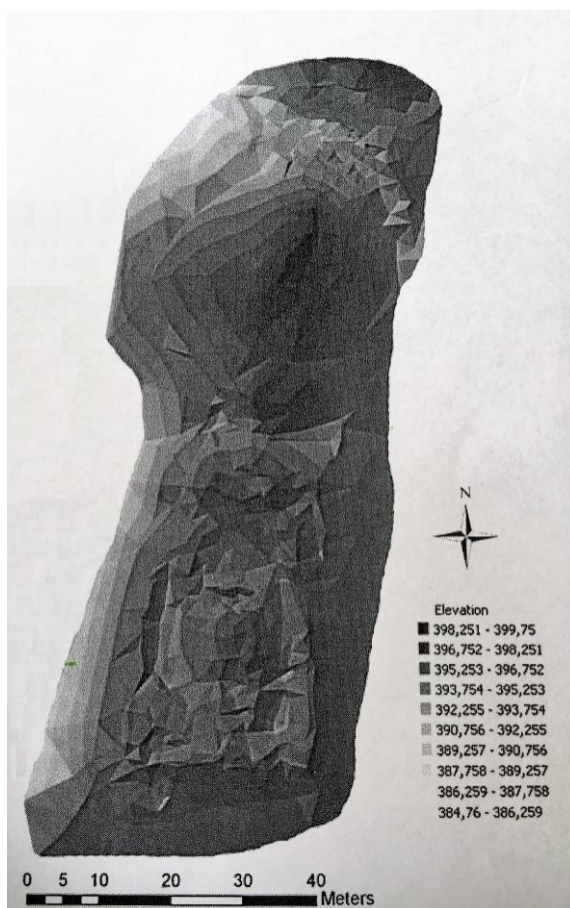
Obr. 29: Žáravice (okr. Pardubice) –Prostorový model současného terénního reliéfu podle Cejpové (Durdík 2011, 131).

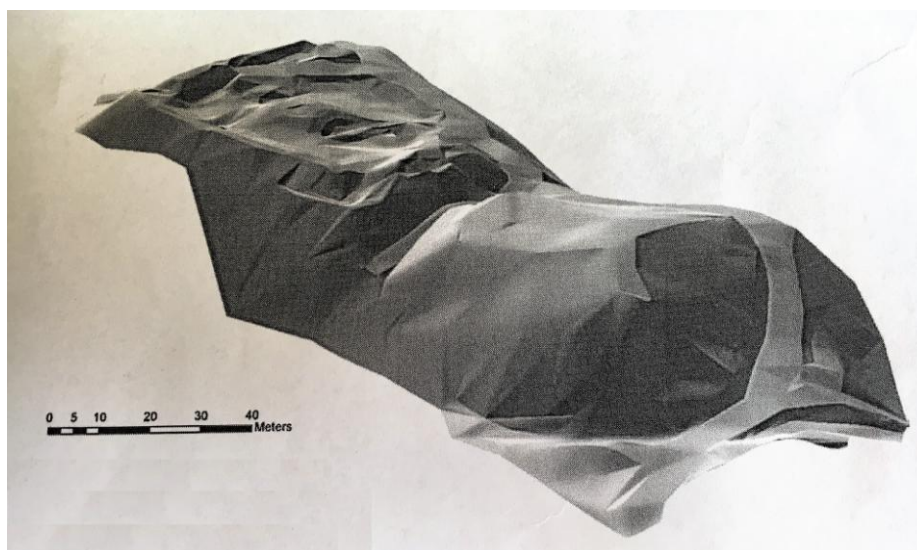
Obr. 30: Zahrádka (okr. Pelhřimov) - Výřez z indikační skici obce Ježov, zachycující polohu bývalého hradu. Křížek mezi čtyřmi stylizovanými stromy označuje současně severovýchodní nároží hradní dispozice (Úlovec 1994, 105).

Obr. 31: Zahrádka (okr. Pelhřimov) - Náčrt půdorysu zbytků hradu, stav v dubnu 1992. Měřil M. Váňa (Úlovec 1994, 107).

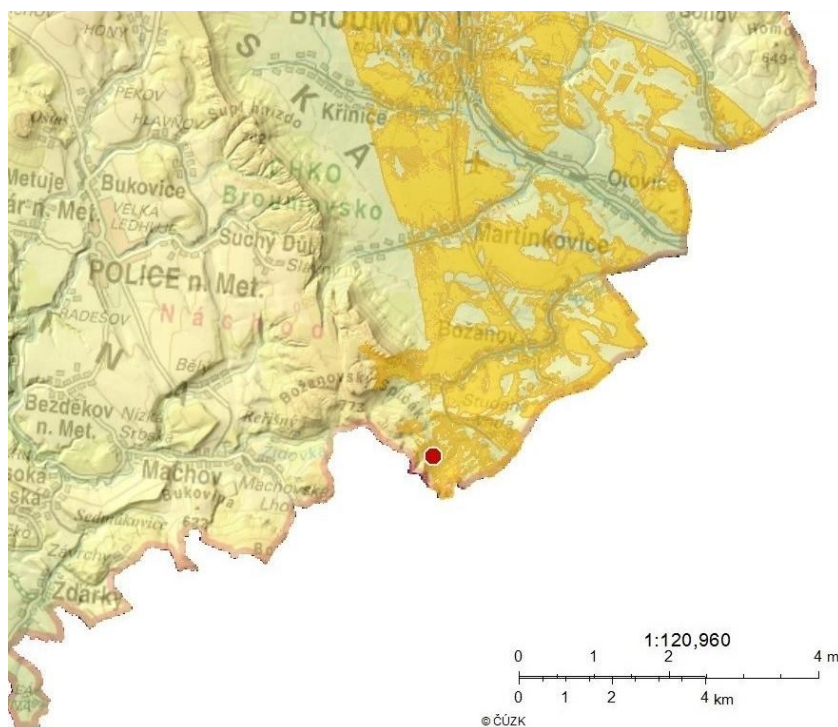
Obr. 32: Zahrádka (okr. Pelhřimov) –3D vizualizace terénních reliktů hradu v programu ArcMap. 9.3. (Hložek 2013, 155).

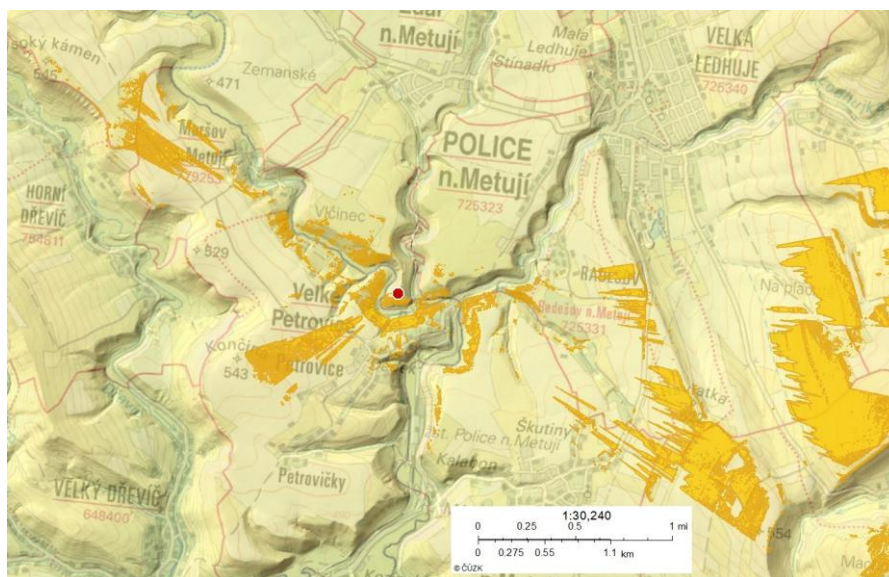
Obr. 33: Zahrádka (okr. Pelhřimov) –3D vizualizace terénních reliktů hradu v programu Atlas 9 (Hložek 2013, 156).

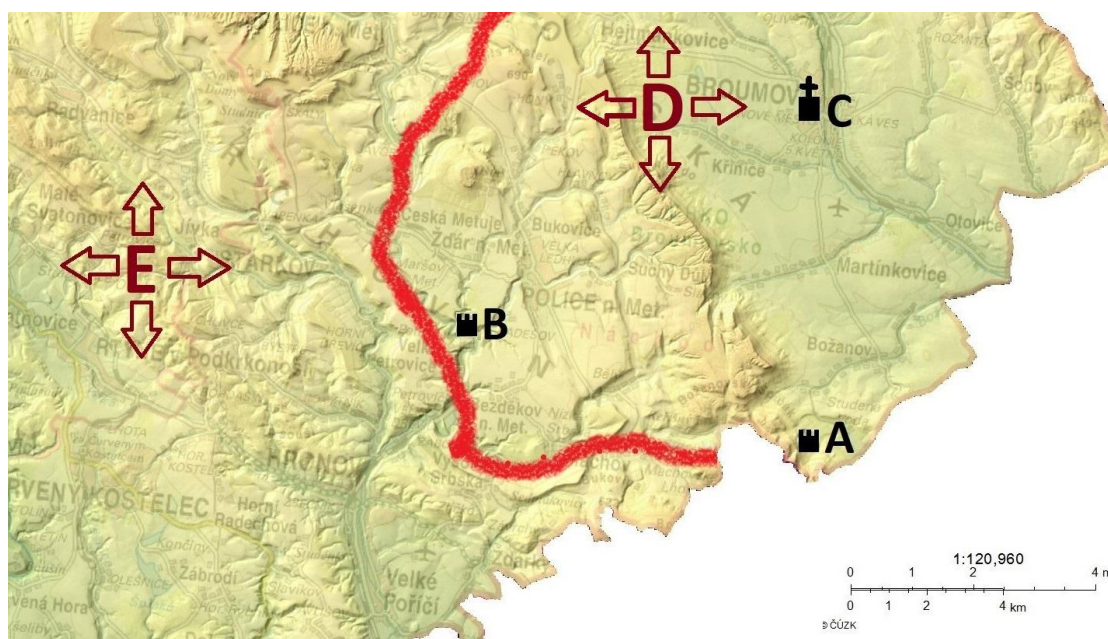
Obr. 34: Zahrádka (okr. Pelhřimov) –3D vizualizace terénních reliktnů hradu v programu Atlas 9 (Hložek 2013, 157).

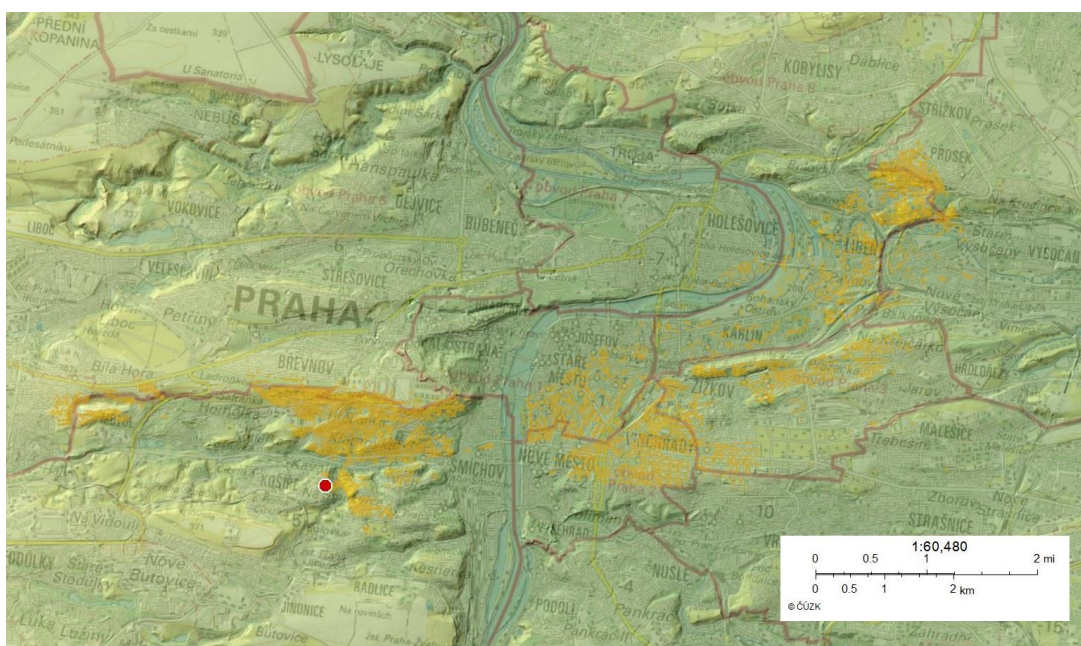
Obr. 35: Hrad u Božanova (okr. Náchod) a jeho pole viditelnosti. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

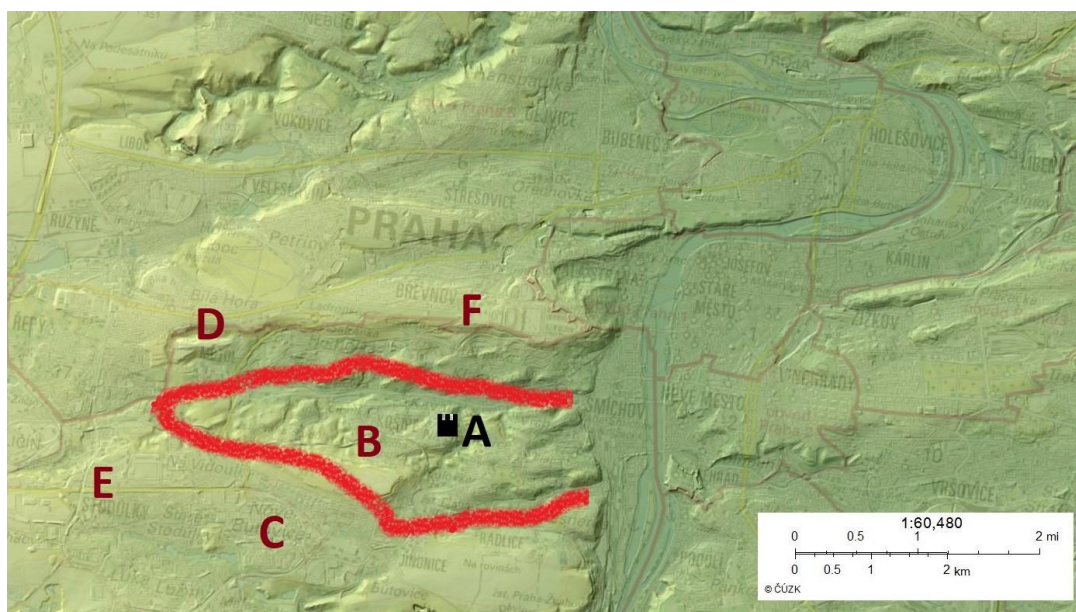
Obr. 36: Hrad Vlčinec (okr. Náchod) a jeho pole viditelnosti. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

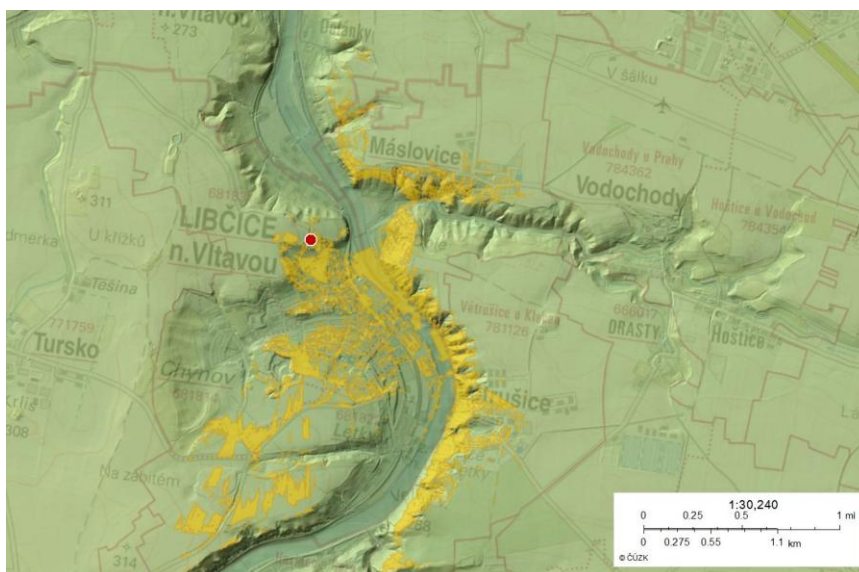
Obr. 37: Celková situace hradů klášterního panství na Broumovsku. A – Hrad u Božanova; B – Hrad Vlčinec; C – Klášter v Broumově; D – Majetky benediktinského řádu; E – Majetky v držbě příslušníků různých šlechtických rodů. Červeně naznačen průběh hranice majetků klášterní instituce. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

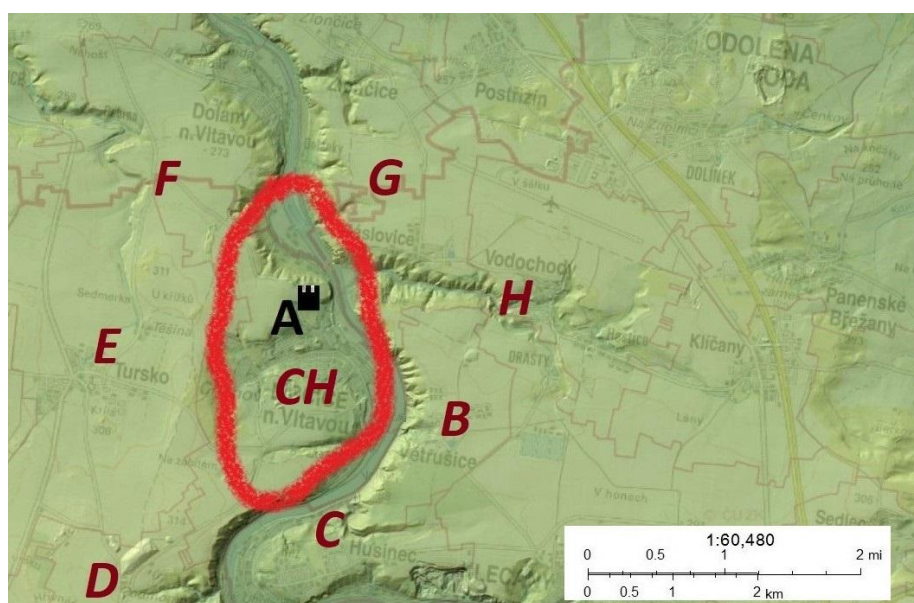
Obr. 38: Předpokládaná poloha hradu Kuglvajt (okr. Hlavní město Praha) a jeho pole viditelnosti. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČÚZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

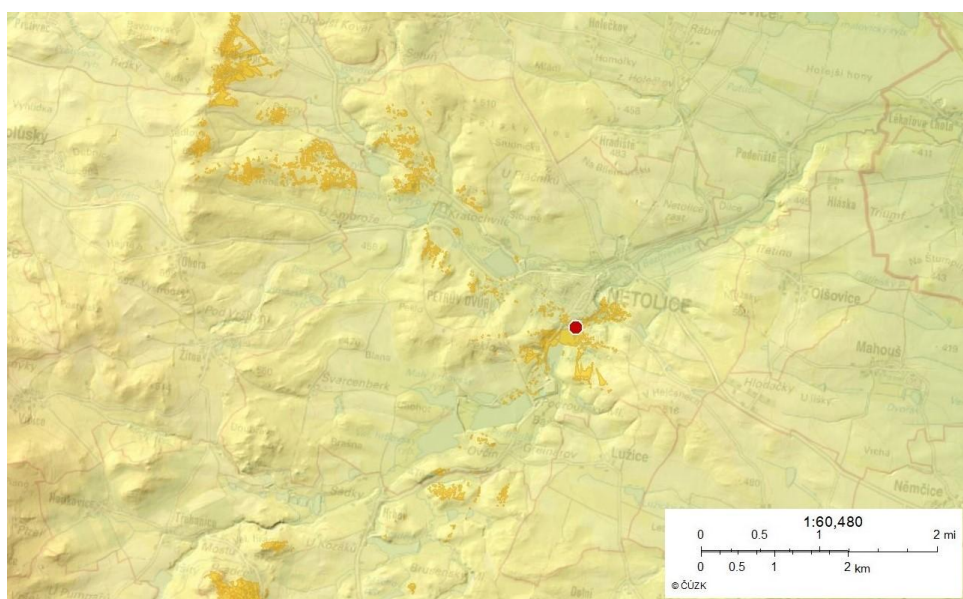
Obr. 39: Celková situace majetkové držby u hradu Kuglvajt. A – Hrad u Božanova; B – Majetky plaského kláštera; C – Majetek vyšehradské kapituly; D – Majetek Řádu Johanitů; E – Majetek pražského probošství; F – Majetek břevnovského kláštera. Červeně naznačen průběh hranice majetků plaského kláštera. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČÚZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

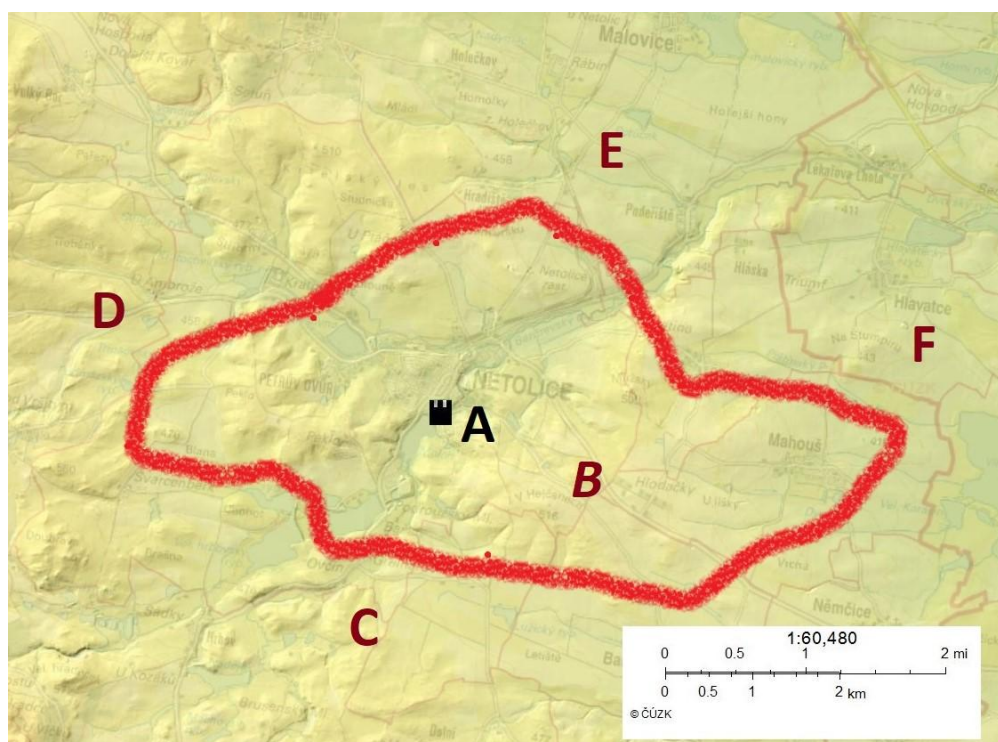
Obr. 40: Liběhrad (okr. Praha-Západ) a jeho pole viditelnosti. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

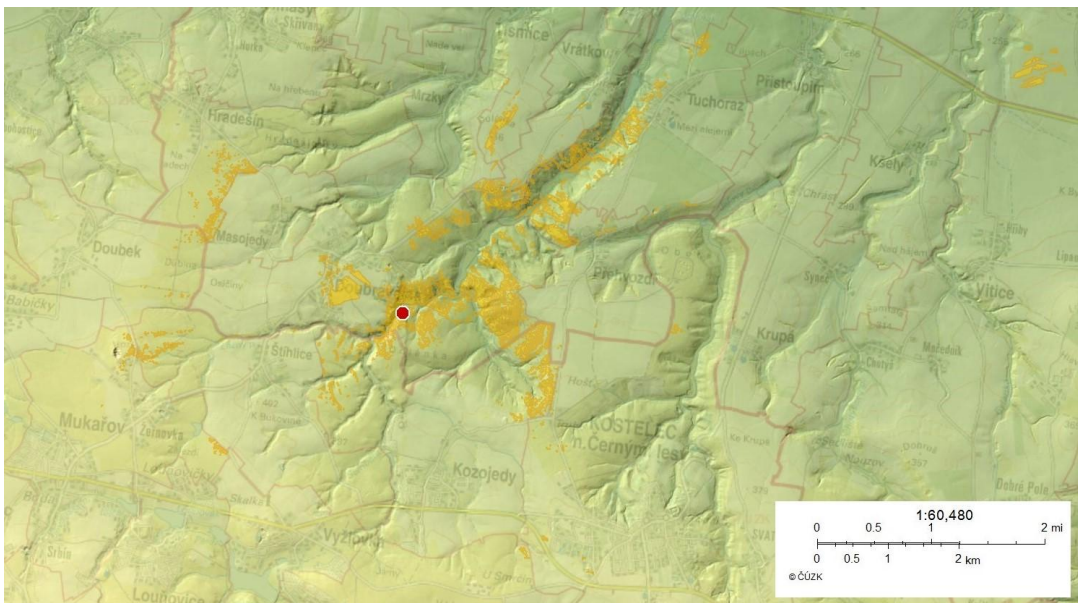
Obr. 41: Celková situace majetkové držby u Liběhrad. A – Liběhrad; B - Majetek v držbě příslušníka šlechtického rodu; C – Majetek kláštera sv. Jiří v Praze; D – Majetek pražské kapituly; E, F – Majetek křižovníků s červenou hvězdou; G – Majetek staroboleslavské kapituly; H – Majetek ostrovského kláštera; CH – Majetek zbraslavského kláštera. Červeně naznačen průběh hranice majetků zbraslavského kláštera. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

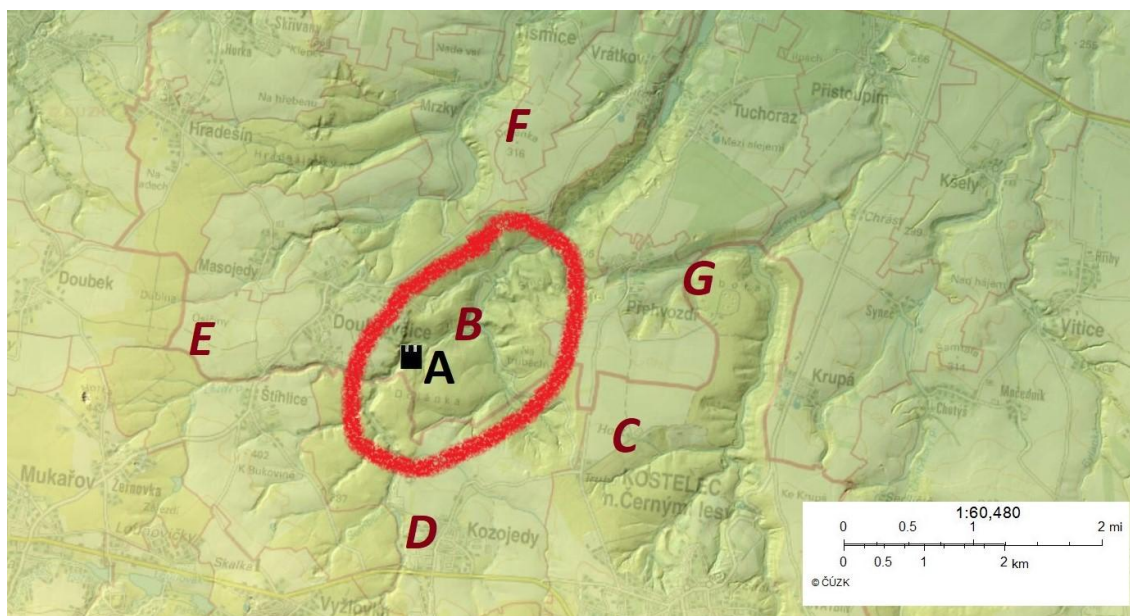
Obr. 42: Hrad v Netolicích (okr. Prachatice) a jeho pole viditelnosti. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

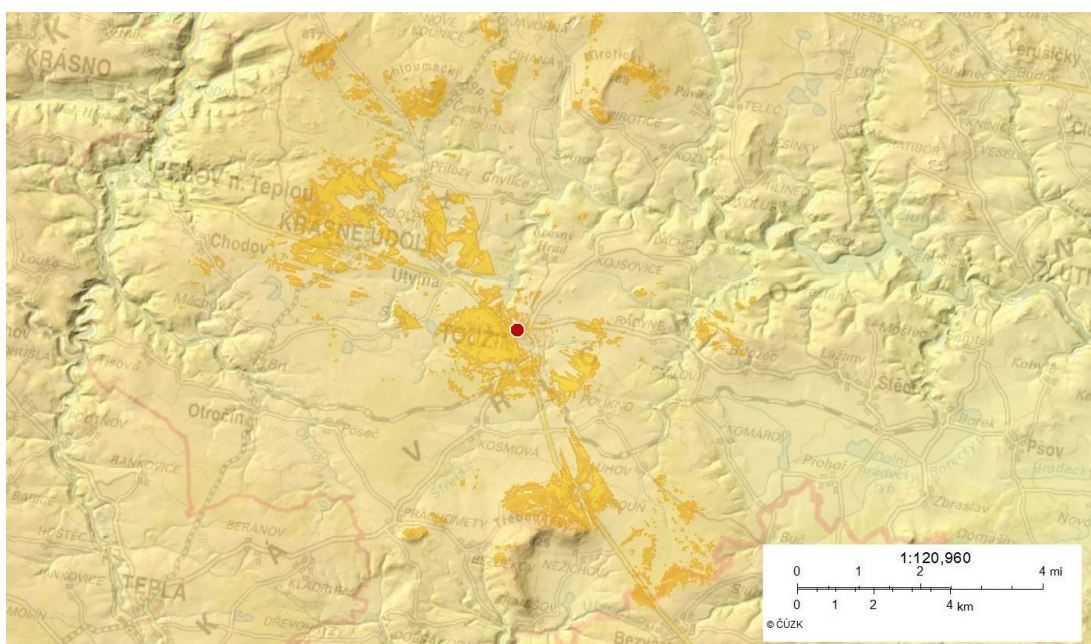
Obr. 43: Celková situace majetkové držby na Netolicku. A – hrad v Netolicích; B – Majetek zlatokorunského kláštera; C, D, E, F – Majetky v držbě příslušníků šlechtických rodů. Červeně naznačen průběh hranice majetků kláštera. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

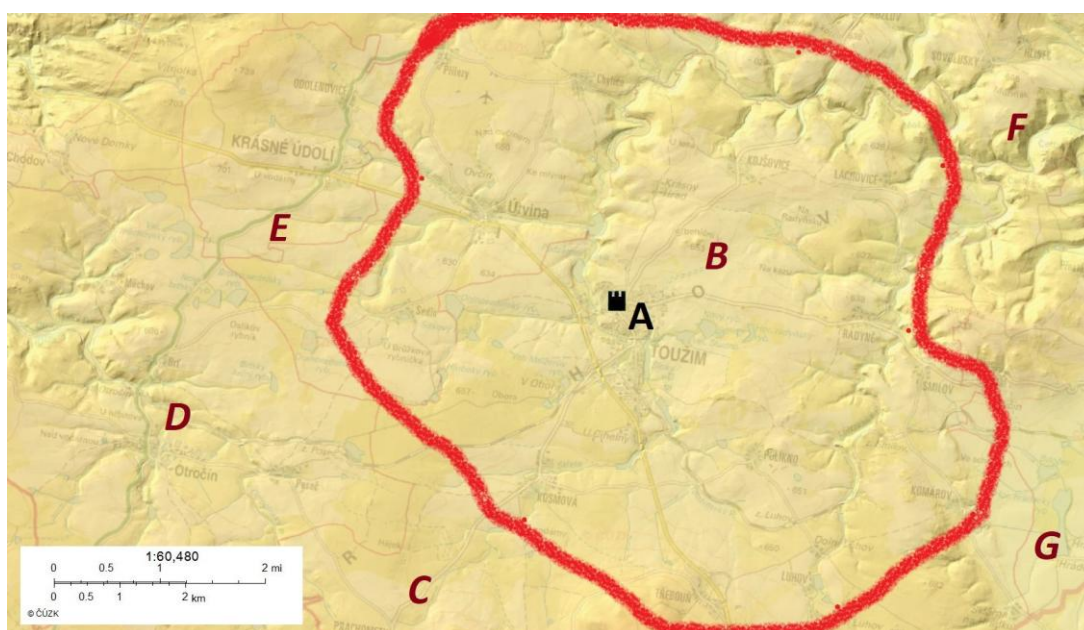
Obr. 44: Hrad Šember (okr. Kolín) a jeho pole viditelnosti. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČÚZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

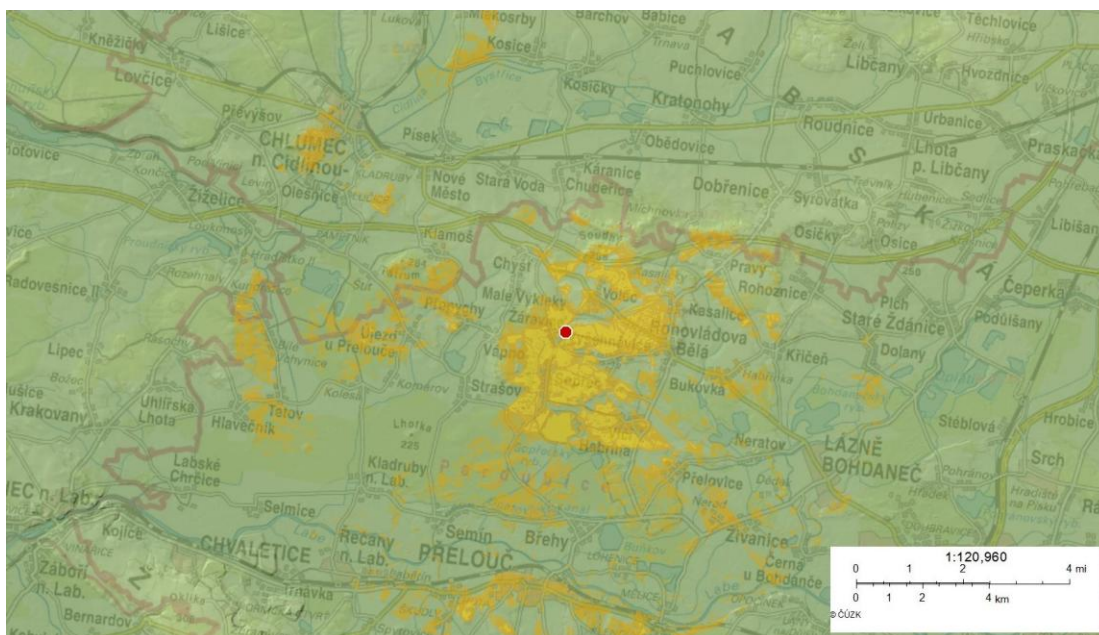
Obr. 45: Celková situace majetkové držby u Šembera. A – Hrad Šember; B – Majetek kláštera v Klášterní Skalici; C, D, E, F, G – Majetky v držbě příslušníků šlechtických rodů. Červeně naznačen průběh hranice majetků kláštera. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČÚZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

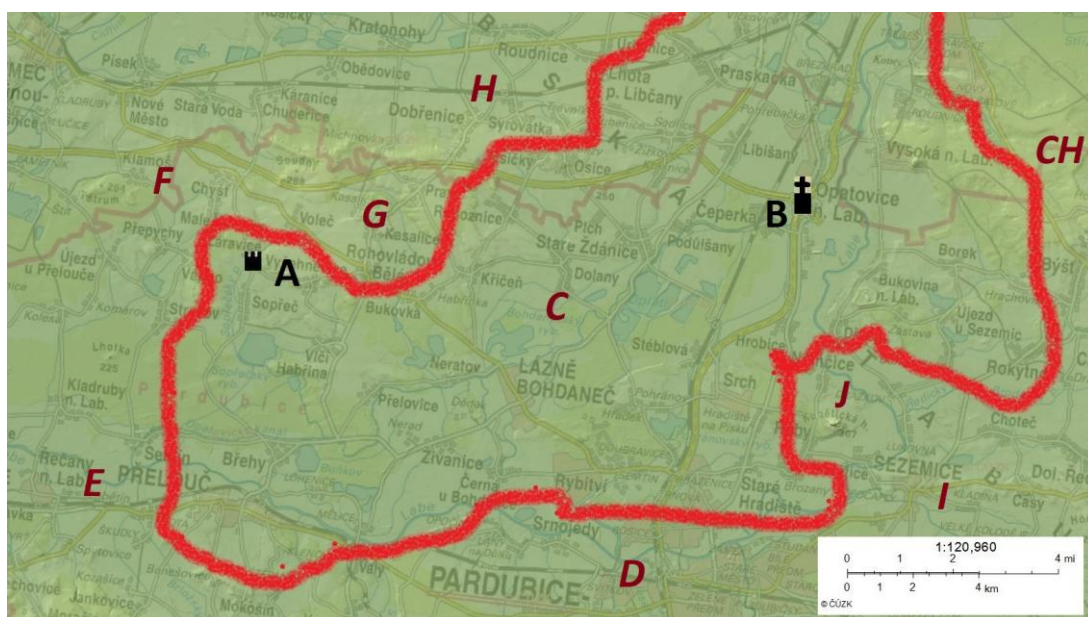
Obr. 46: Hrad v Toužimi (okr. Karlovy Vary) a jeho pole viditelnosti. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

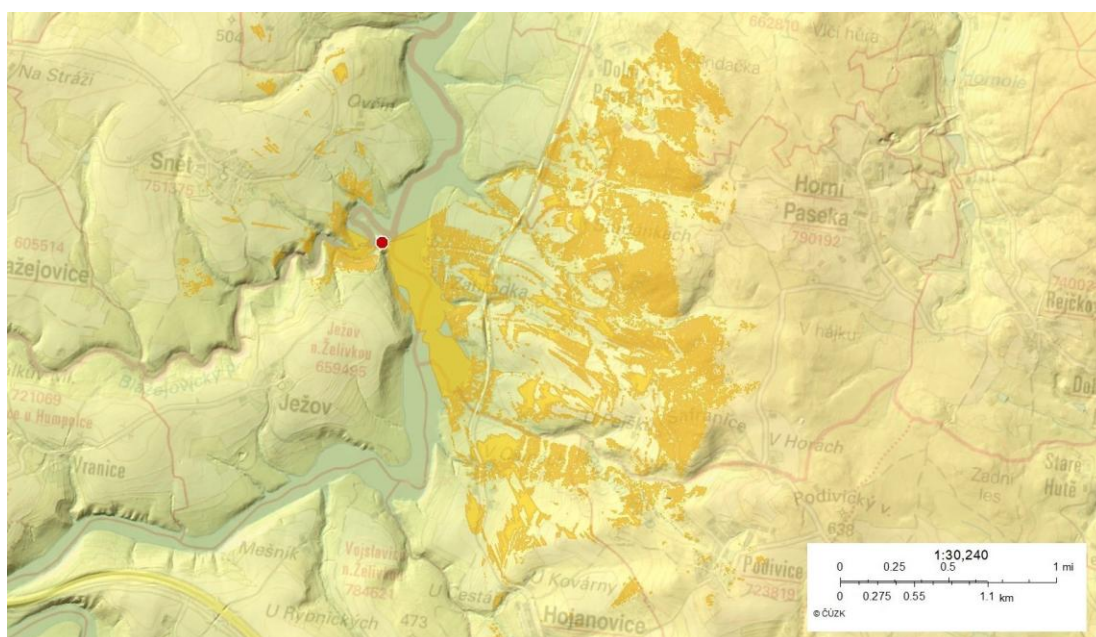
Obr. 47: Celková situace majetkové držby na Toužimsku. A – Hrad v Toužimi; B – Majetek milevského kláštera ; C - Majetek v držbě příslušníka šlechtického rodu; D – Majetek tepelského kláštera; E, F, G - Majetky v držbě příslušníků šlechtických rodů. Červeně naznačen průběh hranice majetků milevského kláštera. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

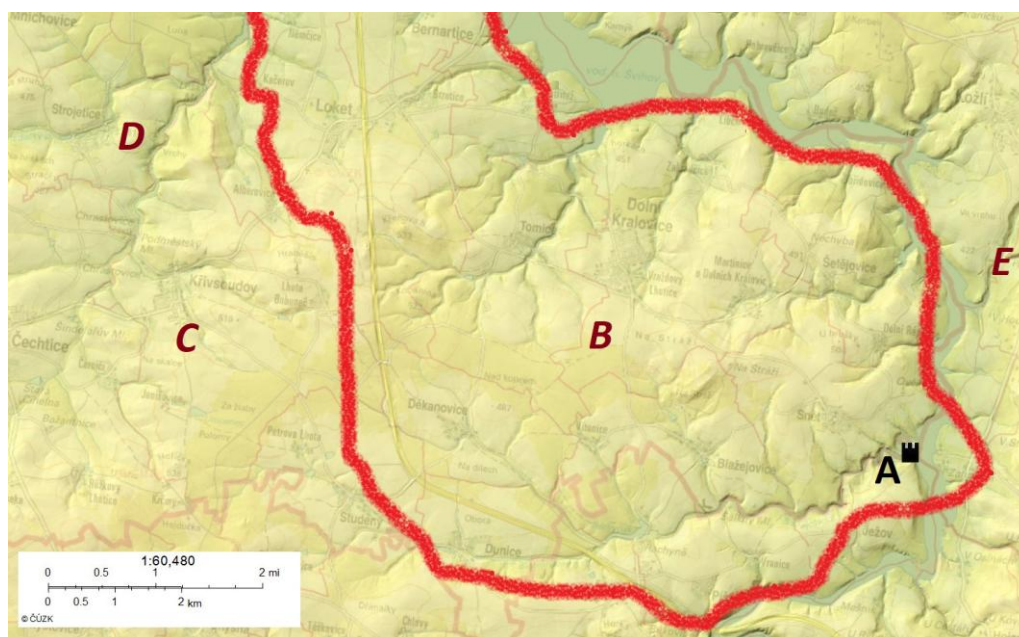
Obr. 48: Objekt Žáravice (okr. Pardubice) a jeho pole viditelnosti. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

Obr. 49: Celková situace majetkové držby na Pardubicku. A – Hrad u Žáravic; B – Klášter v Opatovicích; C – Majetek opatovického kláštera; D, E, F, G, H, CH - Majetky v držbě příslušníků šlechtických rodů; I – Majetek sedleckého kláštera; J – Majetek litomyšlského kláštera. Červeně naznačen průběh hranice majetků opatovického kláštera. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

Obr. 50: Hrad zahrádka (okr. Pelhřimov) a jeho pole viditelnosti. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.

Obr. 51: Celková situace majetkové držby u Hradu Zahrádka. A – Hrad Zahrádka; B – Majetek vyšehradské kapituly; C, D – Majetek pražského biskupství; E - Majetky v držbě příslušníků šlechtických rodů. Červeně naznačen průběh hranice majetků vyšehradské kapituly. Vytvořeno v prostředí geoportálu ČUZK. Podkladová vrstva DMR5 G. Vizualizace a grafická úprava autorka.